BJEKTİFTEN YANSIYANLARLA
**SULTAN II.
ABDÜLHAMİD
DÖNEMİNDE EĞİTİM**

**OBJEKTİFDEN YANSIYANLARLA
SULTAN II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE EĞİTİM**

**Üsküdar Belediyesi Adına
Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi TÜRKMEN Katkılarıyla**

Editör

Prof. Dr. Cezmi Eraslan

Yayına Hazırlayanlar:

Attila Beşli

Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı

Zekiye Eraslan

Tasarım ve Uygulama:

Mustafa Gözcü

Baskı ve Cilt:

FC REKLAM

Tabela & Digital Baskı

Aydıntepe Mahallesi,

Coşkun Sk. No:24, Tuzla - İstanbul

Telefon: 0216 395 0260

Fax: 0216 395 0265

Birinci Baskı

Nisan 2017

Isbn: 978-605-9719-12-4

© 2017 Bu kitapta yayınlanan yazı ve resimlerin bütün hakları saklıdır. Tamamı yahut bir bölümü yazılı izin alınmadan, fotokopi dahil optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

The writings and images in this album was released all rights reserved. Whole or part without permission, including photocopying, optical, reproduced by any means, electronic or mechanical, can not be printed, published.

**ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ**

 BJEKTİFTEN YANSIYANLARLA

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE EĞİTİM

Editör

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İSTANBUL 2017

Necm-i Terakki Mektebi-Hocaları ve Talebeleri

İçindekiler

• Takdim Hilmi TÜRKMEN Üsküdar Belediye Başkanı	9
• Sunuş Prof.Dr. Cezmi ERASLAN İstanbul Üniversitesi	11
• İPTİDAILER (İLKÖĞRETİM)	28
• RÜŞTİYELER (ORTAÖĞRETİM).....	44
• Sivil Rüştiyeler	46
• Askerî Rüştiyeler	79
İDADİLER (ORTAÖĞRETİM).....	90
• Sivil İdadiler	92
• Askerî İdadiler.....	111
• SULTANİLER	142
• MESLEK OKULLARI	154
• Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi	156
• Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi.....	173
• Mekteb-i Sanayi (Sanayi Mektebi)	196
• Harir Dar'üt-Talimi (İpekçilik Mektebi).....	229
• MEKÂTİB-İ ÂLİYE (YÜKSEKOKULLAR)	232
• Mekteb-i Fünun-u Mülkiye (Mülkiye Mektebi).....	235
• Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn (Mühendislik Mektebi).....	242
• Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Tıbbiye Mektebi).....	255
• Tüccar Kaptan Mektebi.....	262
• Mekteb-i Harbiye (Harbiye Mektebi).....	266
• HUSUSİ MEKTEPLER (ÖZEL OKULLAR)	286
• Mekteb-i Aşiret-i Hümayûn (Aşiret Mektebi)	304
• ANADOLU TOPRAKLARINDA AÇILAN YABANCI OKULLAR.....	308
• ANADOLU TOPRAKLARI DIŞINDA AÇILAN YABANCI OKULLAR	314
• YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	320

Takdim

II. ABDÜLHAMİD VE EĞİTİM KİTABINA DAİR...

Vatan için yüreği çarpanlara, eğitime kendini adayanlara, kültürel mirası yarınlara taşıma azmi ve kararlılığında olanlara selam olsun.

Dün ile bugün arasında ilim ve irfan köprüleri kurmak, **“Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”** ilahi kelamıyla kendini kendiyle bırakmayıp, ilmin kapısını aralayanlardan olmaktır muradımız...

Kültür hayatımıza bir چراغ olmaya gönül veren Üsküdar Belediyesi, yeni bir kültür eserini siz değerli kitapseverlerle buluşturmanın onuru içindedir.

“ Ya öğreten, ya öğrenen, ya dinleyen ya da ilmi seven ol.” Emr-i Nebvi'sine ittiba eden siz değerli halkımıza yeni eserler kazandırmak bizim en büyük vazifemizdir.

İstanbul'un en güzel semti olan Üsküdar'ı bilgi ve birikimlerimizle donatmanın heyecanını ilk günkü gibi yaşıyoruz. Bu şehri nakkaş gibi işlerken varlığını her daim yanımızda hissediyoruz. Geleceğin nesillerinin sağlam temeller üzerinde yürüdüğünü görmek bizleri daha çok umutlandırıyor. Düşünce ufkumuz genişliyor.

Tarihe tanıklık eden, belge niteliği taşıyan bu kitapta yer alan fotoğraflar Sultan II. Abdülhamid'in geleceği görebilme yeteneği sayesinde toplanmış, sizin karşınıza kitap formunda çıkarılarak hak ettikleri değer verilmeye çalışılmıştır. II. Abdülhamid dönemi ülke topraklarında bulunan okulların fotoğraflara dayanılarak hazırlanan bu çalışmayla, eğitimle ilgilenenlerin bulmayı umduğu görsellerin pek çoğu araştırılarak bulunmuş ve kitapta kullanılmıştır. Geçmişin efsanesinin yazıldığı ve fotoğraflarla belgelendirilmiş bu eseri sizlerle buluşturmuş olmak bizim en büyük talihimizdir.

En kalbi sevgilerimi ve saygılarımı sunarken, Üsküdar'ın yeni vizyonu ve misyonu için atacağımız adımlarda yanımızda arzu ediyorum. Yolumuz ve ufkumuz açık, güzel hizmetlerimiz daim olsun.

Hilmi TÜRKMEN
Üsküdar Belediye Başkanı

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

II. ABDULHAMİD DEVRİNDE EĞİTİM

II. Abdülhamid (1842-1918), Osmanlı devletinin çağa ayak uydurmak ve devletin varlığını devam ettirmeye yönelik çok çeşitli reform çabalarının içinde doğmuş ve sürece ciddi katkılar yapmış büyük bir devlet adamıdır.

Önce askeri alanda başlayan çağı yakalama çalışmaları, Lale devrinde kültürel alanda yoğunlaşmış, Nizam-ı cedit ile devletin adeta her sahasına yayılma istidadı yakalamıştı. Tanzimat ve Islahat devirleri ise eğitim ve toplumsal barış alanında zirveye ulaşacak hamlelere sahne oldular.

II. Abdülhamid bilhassa eğitimde ve devlet ile toplumu bütünleştirmede seleflerinin özlediği başarıyı yakalayan devlet adamıdır. O'nun eğitim anlayışı ve yaptıklarını doğru değerlendirmek için tahta çıktığı dönemin şartlarını ve imkânlarını dikkate almak gereklidir.

II. Abdülhamid Osmanlı Devletinin son derece çetrefilli problemler ile yüz yüze geldiği bir dönemde devlet sorumluluğunu almıştır. Bireysel olarak amcası Sultan Abdülaziz'in hallinin hemen ardından ölümü; ağabeyi V.Murat'ın tahta çıkışı ve üç ay gibi kısa bir süre içinde psikolojik dengesinin bozulması arka arkaya gelmişti. Söz konusu gelişmelerin yaşandığı süreci yöneten paşalar ise hanedandan istediklerini yapacak bir şehzadeyi tahta çıkarma gücünde ve kararlılıklarındaydılar. II. Abdülhamid paşaların istediği sözleri vererek tahta çıkabilmiştir.

Devlet 1854 yılında başlayan dış borçlanmaların faizini ödeyemeyecek konuma gelindiğinde 1875'de ilan ettiği Ramazan Kararnamesi ile sarsılmış, "93Harbi" sonunda Rusya'ya ödemek zorunda kaldığı savaş tazminatı da eklenince alacaklı devletlerle anlaşma yoluna gitmekten başka çare bulamamıştı. Alacaklıları ikna eden 1881 Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı Devleti mâli bağımsızlığını yitirmişti.

Balkanlardaki Bulgar isyanının sonucunda girişilen 1877-1878 Rus savaşı ile Devlet, devamının artık yalnızca kendi çabalarına bağlı olmadığı bir noktaya gelmişti. Stratejik müttefik olarak görülen; Kırım Savaşı sonunda toprak bütünlüğünü garanti eden dönemin büyük devletleri İngiltere ve Fransa, Osmanlı devletinin varlığını sürdürmesine yönelik politikalarını değiştirmişlerdi. Rusya'nın geleneksel yayılma politikalarında değişim yoktu. II. Abdülhamid yakın tehdit oluşturmamasını dikkate alarak Almanya'yı dış ilişkilerde bir denge unsuru olarak

kullanmaya çalışmıştır. Askeri heyetler, silah pazarının hareketlendirilmesi, gönderilen askeri öğrenciler gibi ana başlıklarla ifade edebileceğimiz ilişkiler ikinci meşrutiyet döneminin hayatî tercihlerini de önemli ölçüde etkileyecektir. Bu noktada Padişahın devletin menfaatlerini ön planda tutan ihtiyatlılığına karşın genç subaylar üzerindeki Almanya hayranlığının etkileri daha sonra görülecektir.

Devletin içerde de ciddi sıkıntıları vardı. Altı asırlık uzun bir ömrün getirdiği idari, siyasi, sosyal sahalardaki her kesimden insanların arasındaki ortak hedeflerin kaybedilmesi önemli bir problemdi. Buna ilaveten dönemin idari ve siyasi kadrosunun kendine güvensizliği, gelecekte ümitsizliği ve ufuksuzluğu en büyük problemdi.

II. Abdülhamid'in şahsında 19.yüzyılın reform çabalarının en büyük açmazı; dil, din, ırk ve renkler karışımı olan Osmanlı toplumunda önemli bir kesimin devlete mensubiyet duygusunu kaybetmiş olmasıydı. Yoğun reform çabaları ve dış devletlerin müdahaleleriyle adeta üçüncü sınıf vatandaşlar konumuna düşen Müslüman/Türk unsurun dışındaki gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını bir arada tutmanın zorluğu devletin son yüzyılındaki siyasetine damgasını vurmuştur.

Berlin Anlaşmasıyla Kıbrıs'ın, 1882'de Mısır'ın İngiltere kontrolüne geçmesi Padişahı yeni tercihlere zorlamıştır¹. Toplumsal yapıda tutulmak istenen gayrimüslim unsurlar hızla azaldıkça tabii olan devletin asıl sahibi Müslüman / Türk unsura sahip çıkmak olacaktır. II. Abdülhamid, gerek ülke içinde gerekse ülke dışında Müslümanlar arasındaki dini kardeşlik bağını öne çıkaracak ve güçlendirecek olan İslam Birliği siyasetine yönelmişti.

Dış politika açısından bakıldığında Sultan Abdülhamid şu karara varmıştır: “Milletin niyeti halis olup ta beyinlerinde bir ittifak ve ittihat hâsil edilecek olursa devlet bunların her ikisinin ortasında bir politika ittihaz edebilir”². Milletin niyetini sağlamlaştırıp, birbirine bağlayacak temel değer İslam dini idi. Dolayısıyla iç politikada devamlı olarak devletin İslami niteliği vurgulanmıştır. Dâhilde İslami unsurların öne çıkarılması ile sağlanmaya çalışılan güç birliği, devletin gözünü dış politikaya çevirmesine imkân sağlayacaktır.

Tüm bu beklentilerin hayata geçmesi; eğitimin ülke geneline yayılması, dini değerlerin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması, çağın yeniliklerinin takip edilmesi ve devletin politikalarına katkı sunmasıyla mümkündü. Hedeflere ulaşmanın en işlevsel vasıtası Tanzimat'tan bu tarafa zihniyeti değişen ve bilhassa yüksek eğitimde geleneksel değerlerin dışında önceliklere sahip mezunlar veren sistemi yerleştirmek, dindarlaştırmak ve yaygınlaştırmak olacaktı. Tabii ki yukarıda ana hatlarını verdiğimiz ekonomik sıkıntılar, inanmış kadroların eksikliği ve asırların getirdiği yıpranmışlık sıkıntılarıyla uğraşarak.

¹ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, İstanbul 1992, s.180-190.

² **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı, (YEE) 9-2638-72-4'den naklen Eraslan, aynı eser, s. 180.**

İdari, eğitim, sosyal ve kültürel alanlara yayılan değişme ve dönüşme çabaları mutlakiyetten meşrutiyete ve sonunda Cumhuriyete kadar gelmiştir. Eğitim özelinde ele alacak olursak, II. Abdülhamid devri eğitimi Tanzimat dönemi çabalarının sonunda ortaya çıkan bir zemin üzerinde gelişmiştir. Geleneksel Müslüman okullarıyla, yabancı ve gayrimüslim okulların yanı başında kurulup geliştirilen modern eğitim kurumları, devletin yıkılışına karşı mücadele eden, buna engel olamayınca yerine yenisini kurabilen nesilleri yetiştirmiştir.

II. ABDÜLHAMİD'İN DEVRALDIĞI EĞİTİM MİRASI

Sultan II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırarak askerî muhalefeti yok etmesinden sonra açılan iki okul, Mekteb-i Tıbbiye (Tıp Okulu) (1827) ve Mekteb-i Harbiye 1834 (Harp Okulu) modernleşme açısından çok önemli bir işlev görmüştür. Söz konusu okullar bir taraftan yeni kurulan ordunun subay ve doktor ihtiyacını karşılarken, diğer taraftan da batı düşüncesinin ve modernizmin temel değerlerinin İmparatorluğa giriş kanalları olmuşlardır. Tanzimat Devrinde açılmaya başlanan askerî ortaokullar (rüşdiye) ve liseler (idadi) de bir taraftan Harbiye ve Tıbbiye'nin nitelikli öğrenci ihtiyacını karşılamaya çalışırken diğer taraftan da Batı medeniyetine özgü değerlerin taşraya yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Söz konusu okullaşmanın Osmanlı yenileşme tarihinde oynadığı roller şöyle özetlenebilir:

Mekteb-i Tıbbiye etrafında şekillenen entelektüel çevrede bilgi felsefesi bakımından apriori (deneyle kanıtlanmamış) bilginin yerini aposteriori (deney sonucu oluşan) bilgi almaya başlamıştır. Böylece metafizik anlayışın yerine pozitivizm geçmeye başlamış, bilhassa yükseköğretimde geleneksel değerlere uzak, farklı öncelikleri olan mezunlar vermeye başlanmıştır.

Pozitivizmin metafizik bilgiye olan güveni zayıflatması, dinin devlet ve toplum üzerindeki belirleyici rolünü olumsuz etkilemiştir. Tanzimat Devrinden itibaren Halifelik ve mutlak monarşi sorgulanmaya, meşrutiyete geçilmesi istenmeye başlanmıştır.

Bu fikrî farklılaşma Tıbbiye ve Harbiye öğretmen ve öğrencilerini, mevcut rejime muhalif fikrî ve siyasi hareketler içinde ön plana çıkarmıştır. Modern askerî okullar Cumhuriyet'in kuruluşu ve ideolojik yapılanması üzerinde de etkili olmuştur. Öyle ki kurucu kadroda yer alanların büyük bir kısmı, Sultan II. Abdülhamid Devri'nde mevcut rejime karşı muhalefetin beşiği haline gelen bu okullarda öğrenciydi ve modernleşmenin devletin yaşaması için hayati öneme sahip olduğuna inanmışlardı.

Devletin geçmişten beri etkilendiği sınır ötesi oluşumlara baktığımızda ise Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında Fransa'da Cumhuriyetçilerin iktidarda olduğunu görürüz. Fransa'da İlköğretimin zorunlu ve parasız olması (1881), kilise vakıflarına bağlı geleneksel okulların kapatılarak kilisenin eğitim alanından çıkarılması devleti laik statüye götüren önemli gelişmelerin ilk halkası olmuştur. 1901 de tarikatlar sivil toplum örgütleri gibi kabul edilerek açılıp kapanmaları devlet kontrolüne alındı. Nihayet kilise ile devlet arasındaki anlaşmalar feshedildi (konkordato 1905). Bu gelişmeler III. Selim'den bu yana daima Fransa'yı takip eden devlet bürokrasisi ve aydınlar için önemli gelişmelerdi.

Eğitimde zihniyet değişiminin ilk halkası II. Mahmud devriyle başlamıştır. İmparatorluğu eski ihtişamına kavuşturmak için eğitim alanında neler yapılabileceğini araştırmak üzere oluşturduğu komisyon, devletin içinde bulunduğu sıkıntıların en önemli sebeplerinden birinin mevcut eğitim sisteminin güncel ihtiyaçları karşılayamaması olduğunu tespit etmişti. Komisyon çare olarak da Batı tipi, üç kademeli yeni bir eğitim sistemi kurulmasını teklif ediyordu.

Bu doğrultuda, 11 Mart 1839'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti içinde Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştu. Bu süreçte açılan okulların medreselerden farkı, dini dersler, sosyal ve fen dersleri, Arapça ve Farsçanın yanı sıra bir batı dilinin de öğretilmesi olmuştur. 12 Nisan 1845'te kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat, eğitimin sıbyan, rüşdiye ve Darülfünun şeklinde düzenlenmesini önermişti. 21 Temmuz 1846 tarihinde Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur. 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti ve 1 Eylül 1869'da Maarif-i Umumiye Nezaretinin kuruluşu ile eğitim teşkilatı ortaya çıkmıştır.

Fransız eğitim sistemini örnek alarak hazırlanan Nizamname, kurulması öngörülen modern eğitim sisteminin gövdesini büyük ölçüde oluşturmuştur. Nizamnameye göre; ilköğretim sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerden; ortaöğretim idadî ve sultanîlerden; yükseköğretim ise Darülfünun (Üniversite), yüksek öğretmen okulları ile farklı alanlara ait yüksekokullardan oluşacaktı.

Modern genel eğitim sisteminin kurulmasına ortaöğretim kademesinden başlanmıştır. İlk genel okullar 1846 yılında açılmaya başlanan Batı tipi ortaokullar (rüşdiye) olmuştur. İki yıl sonra söz konusu okullara öğretmen yetiştirmek için Dârümuallimîn adıyla İmparatorluğun ilk öğretmen okulu açılmıştır. 1850 yılında üniversiteye öğrenci hazırlamak üzere lise seviyesinde Dârülmaârif adlı bir okul açılmıştır.

Tanzimat Devri İslâm dünyasında kız çocukların eğitiminin gelişim sürecinde çok seçkin bir yere sahiptir. Zira 1859 yılında İstanbul'da açılan ilk kız ortaokulu (inas rüşdiyesi) on yaş üstü Müslüman kızlara 3-4 yıl fazla öğrenim görme fırsatı sunmuştur. 1870 yılında açılan kız öğretmen okulu (Dârümuallimât) ise yükseköğrenim görme, öğretmen olma yolunu açmıştır. Çok köklü bir sosyal ve kültürel değişimi beraberinde getiren bu gelişmeler, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in himayeleri altında gerçekleşmiştir.

Tanzimat Devri'nde sivil meslekî ve teknik eğitimin de temelleri atıldı. 1840'lı ve 1850'li yıllardaki kısa süreli bazı meslek okullarından sonra, 1860'lı yıllarda açılan kız ve erkek meslek okulları Türkiye'de örgün meslekî eğitimin kurumlaşmasına zemin hazırlamıştır. Daha sonraki dönemlerde açılan birçok yeni meslekî eğitim kurumu, ülkenin nitelikli meslek erbabı ihtiyacını karşılamada önemli katkılarda bulundu.

Tanzimat'ın en başarısız olduğu öğretim kademesi yükseköğretimdir. 1840'ların ortalarında başlayan Batı modelinde bir üniversite kurma çabaları, ancak 1863'te sonuç verdi. Bu tarihte, İstanbul'da, Darülfünun adıyla açılan üniversitede dersler, halka açık konferanslar şeklinde verildi. Derslerde teorik bilgilerin yanı sıra, elektrik, fizik, kimya ve biyoloji deneyleri de yapılıyordu. İlk

günlerde, bu dersler büyük ilgi görmüş; dershaneler halkın talebini karşılayamamıştı. Katılımcılar arasında sadrazam ve nazırlar da bulunuyordu. Fakat 1865'te, Darülfünun binası, kütüphanesinde bulunan 4.000 kitap ile beraber yandı. Bunun üzerine üniversite fiilen kapandı. 1869 tarihli nizamname, İstanbul'da Dârülfünûn-ı Osmanî adıyla bir üniversite açılmasını öngörmüş, bunun örgüt yapısı ve programını ayrıntılı olarak hükme bağlamıştı. Üniversite, 1870'te parlak bir törenle yeniden açıldı. Ancak, bu kez mutaassıp çevrelerin baskısına maruz kaldı. Müdür Hoca Tahsin Efendi, tabii bilimlerle ilgili olarak yaptığı deneyler nedeniyle dinsizlikle suçlanıp, görevinden uzaklaştırıldı, Öğrenci sayısı 100'ü geçmeyen bu kurum, 1873'te kapatıldı. Fakat 1874'te hukuk, mühendislik ve edebiyat okullarına sahip olarak Galatasaray Sultanîsi içinde hizmete girdi. Bu kurum da 1881'de kapandı.

Tanzimat Devri'nde gayrimüslimler arasında eğitim alanında önemli gelişim ve değişim süreçleri yaşandı. Bu yıllarda, gayrimüslimler arasında lâik eğitime geçiş din adamlarının direnmelerine rağmen hızlandı. Bu gelişimde Avrupa ile yapılan ticarî işbirliği sonucunda ortaya çıkan güçlü gayrimüslim burjuvazinin de rolü vardı. Geleneksel eğitim kurumları, bu sınıfa mensup ailelerin beklentilerini karşılayamadı. Bunlar iyi bir yabancı dil eğitimi veren lâik okullar istiyorlardı. Çocuklarını Amerikan ve Avrupalı misyonerlerin açmış olduğu okullara göndermek istemeyen cemaatler, çareyi kendi okullarını bunlara gerek bırakmayacak kadar geliştirmekte buldu. Balkanlardaki Hıristiyanlar, modern eğitim sistemlerini kurarak bunu başardı. Fakat Anadolu ve Orta Doğu'da yaşayan gayrimüslim çocukları, misyoner okullarına büyük bir rağbet gösterdi. Ermenilerin başını çektiği bu süreçte Gregoryen Ermeni toplumu içinden Katolik ve Protestan mezheplerine tâbi Ermeni cemaatleri çıkartıldı ve devlet bunları 1835 ve 1850 yıllarında tanımak durumunda kaldı. Öte yandan, Osmanlı topraklarında açılan yabancı misyoner okulları, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından istifade ederek, Türk olmayan Osmanlıları devlet aleyhine kışkırtarak, ülkenin parçalanmasında önemli bir rol oynadı.

Bu tarihî zeminde 1857'de Batı modelinde açılan okulların yönetimi, denetimi ve geliştirilmesi için Maarif Nezareti kuruldu. Devlet, yabancı devlet, yabancı vakıf vs. tüm okullar Maarif Nezareti'ne bağlandı. Bu arada Müslümanlara ait medreseler ve sıbyan mektepleri Meşihat'a (Şeyhülislamlık, Osmanlı Devletinde din işlerini düzenleyen daire) bağlıydı. Dolayısıyla Müslüman halka hitap eden okullar iki ayrı sistem içinde yer almaktaydı

1869 Nizamnamesinin eğitim hayatına getirdiği en önemli düzenlemeler:

- 1) Gayrimüslim okulları, yabancı okullar, misyoner okulları ve özel okullar hukuken devletin denetimi altına alındı
- 2) Osmanlılık siyasetinin etkisiyle – ilköğretim hariç- farklı dinlere mensup çocukların aynı okullarda öğrenim görmeleri hükme bağlandı.
- 3) Medreseler ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmadı.
- 4) İlköğretimi zorunlu hale getirildi.
- 5) Eğitim hizmetlerinin yönetimi ve finansmanı alanlarında yarı merkezîyetçi bir anlayış benimsenmiştir.

Tanzimat döneminde okullaşma oranında önemli bir artış yaşanmış, %7'ye ulaşmıştır. II. Abdülhamid'in tahta çıkışı olan 1876 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde, 4 yüksekokul, 4 Darülmualimin, 253 Rüştîye, 18.490 Sıbyan mektebi ve 1 özel okul bulunmaktaydı.

II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE EĞİTİMİN ANA HATLARI:

Abdülhamid döneminin 1876-1882 yılları arasında Osmanlıcılık anlayışı çok belirgindi. Ancak bu tarihe kadar yaşananlar, yönetimi eğitimde ve sosyal hayatta dini değer ve sembollere ağırlık vermeye yöneltmiştir. Yaşanan bu değişim üzerine, padişaha ve devletine itaatkâr bir kuşak yaratmak adına eğitim programı ve ders kitaplarında dinî söylem ve semboller öne çıkarılmıştır.

Bu çerçevede yapılanlara geçmeden önce II. Abdülhamid'in eğitim konusuna bakışına değinmek gereklidir. Eğitimin bütün ilerlemelerin hazırlayıcısı olduğuna inanan Padişah, devletin kıyamete kadar varlığını devam ettirmek için “okullardan dindar ve gayretli gençlerin yetiştirilmesi” gerektiğinin altını çizmiştir. Ders programlarında yer alan İslam akaidi ve ahlaki derslerinin azlığından dolayı iyi yetişmeyen gençlerden devlet ve millet hizmetinde olumlu işler beklenemeyeceğine inanan II. Abdülhamid, “mekteplerde dini eğitimin layıkıyla yapılması farzdır” demektedir³.

II. Abdülhamid, 1886 yılında yayınladığı bir irade ile Mülkiye ve diğer yüksekokullardan çıkan öğrencilerin dini inançlarında zayıflama görüldüğünden yakınmış, Mülkiye ve öteki yüksekokulların programlarının öğrencilerin dini inanışlarını güçlendirecek şekilde düzenlenmesini istemiştir⁴. Padişah 1891 tarihli bir iradesiyle, Mülkiyenin, devlete sadık memurlar yetiştirmek amacıyla açıldığını, ancak öğrencilerin dinden uzaklaştığının gözlemlendiğini ve her sınıfta Ahlak ve Akaid derslerinin okutulması gerektiğini belirtme ihtiyacı hissetmiştir. II. Abdülhamid'e göre “Osmanlı Devleti'nin yaşaması İslam dininin her türlü zaaf ve tehlikeden korunmasına bağlıdır”⁵. Tanzimat'tan bu yana ülke genelinde hızla yayılan gayrimüslim ve yabancı eğitim, kültür, dini müesseselerine karşın İslam müesseselerinin çoğunlukla harap durumda, bakımsız halde bulunmaları Türk/İslam değerlerinin bekası adına da endişe vericiydi. Padişah, dini müesseselerin imar ve korunmaları, köy ve kasaba okullarının seviyelerini yükseltip sayılarını artırmayı ilk hedef olarak gösterirken son derece işlevsel bir tavsiyede bulunmaktaydı. “Okullar ders programlarında din derslerinden sonra yöre halkının geçimini sağladığı ziraat ve sanayie ait yararlı ilimler tahsiline ağırlık vermeliydi”⁶.

Padişahın bu uyarılarına karşı hükümetin hazırladığı eğitim seferberliği programının ana hatlarında şu hususlar yer almıştır. Müslümanlar arasında yaygınlaştırılacak eğitimin dini his ve inançları kuvvetlendirecek şekilde olması; eğitimin dini terbiye ile doğru orantılı yayılması; dini inanç ve farzların ahlaklı ve iyi yetişmiş öğretmenler tarafından verilmesine dikkat olunması

³ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s. 236.

⁴ Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, cilt 3-4, İstanbul 1977, s. 841.

⁵ Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, 3-4, s. 842.

⁶ Eraslan, aynı eser, s. 237.

önerilmiştir. Ülkenin her yerinde ilkokulların sayı ve seviyesinin yükseltilmesi, okulların sayı ve içerik olarak yetersiz olduğu Ege adaları, Doğu Anadolu, Rumeli ve Arnavutluk bölgelerinde ilkokuldan başlayarak mevcutların ıslahı ve yenilerin yapılması, çocukların hiç olmazsa ilkokulda Türkçe eğitilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bölgelerde ilkokul ve ortaokullarda İslam'ın öğretilmesine özel önem verilmesi, yüksekokullarda dini ve ilmi gelişmenin dengeli götürülmesine, öğrencilerin geçimlerini ticaret ve sanayiden sağlamak için yönlendirilmesine itina edilmesi istenmiştir⁷.

II. Abdülhamid'in köylerdeki okullarda tarım, merkezdeki yüksekokullarda ticaret ve sanayinin geliştirilmesine yaptığı vurgu çok önemlidir. Eğitimde dini değerlerin öne çıkarılması toplumsal dayanışma için ciddi bir ihtiyaç olarak belirlenirken devleti yaşatacak olan ekonomik gelişmenin de eğitim vasıtası ile yeni nesillere öğretilmesi hedef alınmıştır. Gerçekçi ve hissi tarafları olan iki uçlu bir siyasetin ana hatlarını burada kalın çizgileriyle görmemiz mümkündür. Burada işaret etmemiz gereken bir başka nokta ekonomik güçlükler kadar yetişmiş eleman eksikliğidir. Eğitim alanında yeterli sayıda ve istenilen kalitede öğretmen yoktur. Bu eksikliği, cami imamlarından okullarda yararlanarak, öğretmen okullarını yaygınlaştırarak, idadi mezunlarını bir alt kademe olarak rüşdiyelerde vazifelendirerek aşmaya çalıştıklarını devletin belgeleri ışığında söylemek mümkün görünmektedir.

II. Abdülhamid Döneminde eğitim işlerinin devletin temel görevi olarak algılandığını gösteren en güzel kanıt, 23 Aralık 1876 tarihli Kanuni-i Esasiye'de yer alan üç maddedir. Bunlardan 15. ve 16. maddeler özel öğretimle, 114. madde ilköğretimin zorunluluğu ile ilgilidir:

Madde 15: “Emr-i Tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tabiiyet şartıyla her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur”⁸. Yani, öğretim işi herkes için serbesttir. İlgili kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel eğitim yapmaya izinlidir.

Madde 16: “Bilcümle mektepler devletin taht-ı nezaretindedir. Teb'a-yı Osmaniyenin terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve millet-i muhtelifenin umur-ı itikadiyelerine müteallik olan usul-ü talimiyeye halel getirmeyecektir”⁹. Ülke dâhilinde tüm okullar devletin kontrolü altındadır. Osmanlı vatandaşlarının birlik ve düzen içinde olmasını sağlamak üzere gereken yapılırken farklı dini inanışa sahip vatandaşların inançlarını öğretme tarzına müdahale edilmeyecektir.

Madde 114: “Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecât ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır”. Osmanlıların hepsi için eğitimin ilk aşaması (ilköğretim) zorunlu olup ayrıntıları ayrıca bir düzenleme ile belirlenecektir.

⁷ Eraslan, aynı eser, s. 238-239.

⁸ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Osmanlı-Türk Anayasa Metinleri**, Ankara 1982, s. 43.

⁹ Kili-Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, gösterilen yer.

Başta II. Abdülhamid olmak üzere mebusların çoğunluğu memleket için yapılacak her türlü hizmetin ancak eğitimin iyileştirilmesiyle mümkün olacağına dikkat çektikleri görülmektedir. Bu bilinç dönemi içerisinde maarif teşkilatı ve örgün eğitim adına atılmış olumlu bir adımdır¹⁰.

Başlangıçta ders programlarında pozitif bilimler dersleri ağırlıkta iken 1882'den sonra müfredatta ahlak ve din derslerin ağırlıklı olduğu bir öğretim sistemi uygulanmaya çalışılmıştır. Tanzimat Döneminden devralınan ve zorunlu ilköğretimin ilk basamağını oluşturan sıbyan mektepleri, usul-u cedid (yeni usul) eğitimin yapıldığı iptidai mekteplerine dönüştürülmüştür.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile maarif teşkilatının taşrada da oluşturulmasına dair bir ilke kararı alınmasına rağmen, maarifin taşra teşkilatının kurulması ancak II. Abdülhamid Dönemi'nde sağlanabilmiştir.

Tanzimat Döneminde rüşdiyelerin açılmasına ağırlık vermesine rağmen II. Abdülhamid Dönemi maarifinin simgesi idadiler olmuş ve bu dönem eğitim tarihçileri tarafından idadilerin altın çağı olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı eğitim sistemi içinde ilk olarak İstanbul'da 19 Aralık 1873 tarihinde açılmış olan idadiler, yüksekokullara öğrenci hazırlayan ve günümüzde liseye denk gelen kurumlardır. Kurulma amacı, Müslim ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını birbirleriyle kaynaştırmak ve oluşan bu sentezin altında Osmanlı vatandaşlarını ortak bir kültür potası altında yetiştirmek olarak tanımlanabilir. Özel okulların sayısında daha önceki dönemlere göre büyük oranda bir artış yaşanmış yerli ve yabancı özel öğretim büyük gelişme göstermiştir¹¹. Osmanlı eğitim tarihinde ilk kez II. Abdülhamid Döneminde özel eğitim alanında bir girişim olarak sağır, dilsiz ve körler için İstanbul'da okul açılmıştır¹².

Devlet Adamlarının Tespitleri: 1882'den itibaren yoğunlaşan eğitimde dini içerik, değer ve sembollerin ön plana çıkması sürecinde Padişahın yanında yer alan devlet adamları da olmuştur. Damat Mahmud Paşa 8 Nisan 1882 tarihli arizasında, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin dış kaynaklı olduğu için beklentileri karşılayamadığını ve acilen değiştirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Paşa, din ve devletin geleceği için eğitim esaslarının milli terbiye ve İslami kaideler çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini arz etmiştir¹³.

1893 yılında yürürlüğe konulan idadi ders programına, Tarih-i İslam, Akaid ve Fıkıh, Ahlak dersleri eklenmiştir. Ayrıca bu uygulama ile idadi öğrencilerine okulda namaz kılma zorunluluğu da getirilmiştir.

1890'lı yıllar; ders programlarına din derslerinin eklendiği veya programdaki din dersi saati

¹⁰ Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul 1999, s. 28.

¹¹ Esmâ Parmaksız, **II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştiyeler, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul 2008, s. 28.

¹² Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 206

¹³ Esmâ Parmaksız, **II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştiyeler, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul 2008, s. 31.

sayısının artırıldığı, okulların okul yöneticilerinin öğrencilerin ve kitapların denetim altında tutulduğu, öğrencilerin dini vecibelerini yerine getirmeleri için adeta zorlandığı uygulamalarla geçmiştir¹⁴.

Dönemin Maarif Nazırlarından Haşim Paşa'da 1906'da Abdülhamid'e sunduğu layihada, "Okullarda din ve ahlakça arzulanan niteliklere sahip öğrenciler yetiştirilememiştir" tespitinde bulunmuştur. Paşa, "Maarif Nezareti, okul açılması işine iptidai mekteplerinden başlamalı, okulların memur ve öğretmenlerinin de iyi ahlaklı ve dindar kişilerden seçilmesine özen göstermeli" demektedir. Haşim Paşa'nın görüşleri doğrultusunda okullarda dinsizliği ve devlete sadakatsizliği önlemek adına ders programlarından İlm-i Eşya (fen bilgisi) dersi kaldırılıp, din ve ahlak derslerinin saatleri artırılmış, yüksek ve orta dereceli okullara ulemadan müdür muavinleri atanmıştır¹⁵.

Eğitim ve Eğitim Teşkilatının Anadolu'ya Yayılması: Abdülhamid yönetiminin eğitimin alanında gerçekleştirdiği en önemli gelişme, eğitimin gerek hizmet gerekse idari teşkilatlanma açısından taşrada yaygınlaştırılmasıdır. Bu anlamda yapılan ilk çalışma, 1881 yılından itibaren taşra müfettişliğinin kadro sayısının artırılıp, müfettişlerin görev ve yetki alanlarının genişletilmesidir. Müfettişlerin yetkilerinin artırılması, resmi ideolojinin uygulanabilirliği adına devletin, merkezîyetçiliğin ve denetçilik mekanizmasının öneminin farkına vardığını göstermektedir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Maarif Nezaretinin merkez teşkilatının düzenlenmesinde, tutarlı ve dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde bir yol izlendiği söylenmektedir. "Maarif teşkilatı geliştirilirken Avrupa'daki benzerleri de gözden uzak tutulmamıştır. Zira Fransız, Alman ve İngiliz eğitim ve öğretim teşkilatını iyi bilen Türk ve gayrimüslim maarifçilere de bu kuruluş ve kadrolarda yer verilmiştir. Özellikle Fransız Maarif teşkilatı bu çalışmalarda model alınmıştır. Medreseye, ulemaya hatta İslami bir siyasete rağmen modern eğitim ve öğretimin gelişmesini temin edecek maarif merkezi teşkilatının bu kadar büyüyüp ön plana çıkması dikkati çeken bir durumdur. Çünkü Meclis-i Mebusan kapatılmasına rağmen, modern maarif teşkilatı kurulup geliştirilmiştir"¹⁶.

1879 yılında, maarifte yapılan düzenleme ile Vilayet Maarif İdarelerinin Teşkilatı ve Müdürlükleri konusu tekrar ele alınmıştır. Döneme hâkim olan bakış açısı; maarifin başarıya ulaşabilmesi ve yayılabilmesi için Anadolu ve diğer vilayetlerde güçlü bir teşkilatın kurulması gerektiğidir. Vilayetlere Maarif Müdürünün atanması, Başkent'te görülen gelişmeden taşranın da payını alması olarak görülmelidir. Süreç içinde ilk kez 1882'de Sivas ve Van vilayetlerine Maarif müdürleri 1200 kuruş maaşla tayin edilmiş, 1898 yılı itibarıyla da Hicaz dışında bütün vilayetlere Maarif Müdürlerinin ataması yapılmıştır¹⁷.

¹⁴ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s. 254-255.

¹⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 233.

¹⁶ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s. 243; Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul 1999, s. 37.

¹⁷ Kodaman, **II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 39.

Vilayet Maarif Müdürlerinin genel olarak başlıca görevi, görev yaptıkları bölgelerde iptidai okullarına öğrencilerin düzenli olarak devamını sağlamak, okulların durumunu iyileştirmekti. Müdür aynı zamanda azınlık okullarını, Vilayet Maarif Meclislerini denetleyecek, taşrada yeni usulde (usul-u cedit) eğitim ve öğretim yapabilecek donanıma sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi için öğretmen okulu açacaktır¹⁸.

Devlet-Millet Bütünlüğünün Sağlanmasında Eğitim: II. Abdülhamid döneminin başlarında, devletin Tanzimat'tan itibaren hayata geçirmeye çalıştığı; Müslim-Gayrimüslim bütün vatandaşlarıyla birlikte var olmak hedefine hizmet eden Osmanlılık fikri takip edilmiş, Kanun-ı Esasi bu anlayışın hukuki zeminini desteklemişti. Ancak gayrimüslimlerin, milliyetçilik fikrinin etkisi ve büyük devletlerin kışkırtmalarıyla giriştikleri isyanlar ve savaşlar sonucunda devletten kopmaları üzerine toplumsal yapının kahir ekseriyeti Müslümanlardan oluşur hale geldi. Arnavut, Arap, Kürt, Çerkez vb. yerleşik ya da göçebe unsurlarının devlete bağlanmasında hilafet bağının en büyük yardımcısı eğitim olmuştur¹⁹. Halife bu unsurların liderlerini sarayında kabul eder, nişanlar, unvanlar dağıtırken söz konusu grupların yöneticilerinin çocukları da Aşiret Mektebi'nde padişah/halifeye sadakat, devlete bağlılık temelli, İslami içeriği kuvvetli bir eğitimden geçirilmeye çalışılmıştır. Bunların daha sonra üst düzey devlet görevlisi olarak memleketlerinde istihdam edilmesi planlanmaktaydı. Göçebe aşiretler arasında eğitim vermek üzere gezici müderrisler görevlendirmek o günün şartlarında oldukça özgün çözümlerden birisi olmuştur. Bilhassa İstanbul'daki okullarda parasız yatılı okumak üzere Uzakdoğu Müslüman toplumlarından getirilen talebelerin yarattığı olumlu beklentiyi ve dünya Müslümanlarıyla oluşturulmak istenen duygu birliğine katkısını da burada zikretmek gereklidir²⁰.

II. Abdülhamid'in Tanzimat Dönemi eğitim sisteminden devraldığı mirasta, din ve ahlak derslerinin, rüşdiye düzeyine kadar olan okulların ders programlarında oldukça az, idadi ve yükseköğretimde ise hiç yer almadığını görmekteyiz. Saltanatının ilk yıllarında, Tanzimat maarifi düşüncesinin de etkisiyle eğitim sisteminde ve ders programlarında, kısmen de olsa laik bakış açısının hâkim olduğu bir öğretim sistemi uygulanmıştı.

Fakat 1882'den itibaren yönetim, kültürel ve siyasal ortak kimlik yaratmak ve İslami bir kimlik inşa etmek amacıyla eğitim sisteminde değişime gitmiş, ders programlarında dini konuların ağırlığı artmıştır. Bu yönelimin önceki yükseköğretim programından yetişmiş kesimler ile yeni yetişen nesiller arasında fikri çatışmalar yaratacağı açıktır. Zira önceki mezunların aldıkları eğitim sisteminde dini kimlik dışlanma durumundaydı. Batı tipi okulların sağladığı iyi yabancı dil sayesinde yabancı yayınları takip edebilen bu gruplar genelde pozitivist ve materyalist felsefe akımlarına yöneldiklerinden devlete ve yeni politikalarına tabii muhalif oluyorlardı.

¹⁸ Mahmud Cevad, **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı- XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi**, (Yay. Haz. T. Kayaoğlu), Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara. 2001, s. 223.

¹⁹ Niyasi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (yayına hazırlayan A. Kuyaş) İstanbul 2003, s. 270'te bu durumu Tanzimat'ın tatmin edemediği Hristiyan devletlere karşı bir İslam milletleri dayanışması olarak yorumluyor.

²⁰ Eğitimin İslam birliği siyaseti içindeki kullanımı için bkz. Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s. 344-361.

Devlet bir bakıma yarım asırdan beri batı dünyasında seslendirilen; İslamiyet'in gelişmeye engel olduğu iddiasına ve bu iddianın içeride oluşan takipçilerine karşı da harekete geçmiş oluyordu. Gerçekten de ilk kez 1882 yılında başlayan din derslerinin arttırılması yönündeki tavsiyeler, din derslerinin aşamalı olarak bütün genel eğitim kurumlarının ders programlarında artırılması biçiminde hayata geçirilmiştir. Bu okullarda "İslam medeniyetinin maddi gelişmeye mani olmadığı, hatta en uygun din olduğu inancını yerleştirecek eserlerin öğrencilere okutulması" istenmekteydi²¹. Elbette böyle bir eğitim müfredatı dünyada bağımsız bir Müslüman ülkenin kalmadığı zamanda tek başına çok bir şey ifade etmeyecekti. İddianın fiilen ispatı için tek ümit ışığı olarak görülen Osmanlı devletinin her manada ayakta ve güçlü olması gerekiyordu.

Eğitim Hamlesinin Ekonomik Sıkıntıyla İmtihani: Dönemin en önemli problemi haline gelen ekonomik yetersizlik II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda zirve yapmıştır. Devlet maarife ödenek ayırmak bir yana cârî giderlerini bile karşılayamamaktaydı. Devlet hazinesinden daha büyük bir bütçeye ihtiyacı olan Maarif Nezareti'ne, ödenek aktarılmıyordu. Bununla birlikte devleti yaşatmak adına yapılması gereken her şeyin eğitim ile olacağı bilinci ile her çareye başvurulmuştur. 1877 sonlarında valiliklere birer yazı gönderilerek vakıf gelirlerinin maarife ayrılması istenmiş, ancak bu gelirlerin az bir kısmı; vakıf, camii, medrese, köprü gibi genel ihtiyaçlardan geriye kalanlar, Maarifin bütçesine ulaştırılabilmıştır. Maarif Nezaretinin 1882-1883 yıllarında vilayetlerde teşkilatlandırılması sonucu ortaya çıkan yeni harcamalar için Said Paşa'nın bulduğu çözüm Aşar vergisinden, bina vergisinden az da olsa eğitime pay ayırmaktı. 1884'te çıkarılan özel eğitim vergisi (Maarif Hisse-i İanesi) çözüm olabileceksen bütçenin açığını gidermek için kullanılmak zorunda kalmıştı²².

Maarif Hisse-i İanesi'nden elde edilen gelirin 1/4'i İstanbul'daki yüksekokullara, geri kalanı ise maarifin diğer giderlerine harcanmıştır. Bu uygulama ile Maarif Hisse-i İanesi, amacından uzaklaşmış, bu da vilayetlerde okulların gelişmesine ve çoğalmasına engel olmuştur. Vilayetlere bırakılan Maarif Hisse-i İanesi ise, darülmualiminlere sarf edilmiştir. Bu gelirden az da olsa rüşdiyelere ayrılmış, ancak ilköğretim bu vergiden hiç yararlanamamıştır.

Aşar vergisine ilaveten konan Maarif Hisse-i İanesi, bir yandan taşra nüfusuna ek bir yük teşkil etmesi, öte yandan da geçmişte bir emsalinin bulunmayışı açısından vilayetlerdeki ahali tarafından kolaylıkla kabul edilememiştir.

II. Abdülhamid Dönemi boyunca eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması yönünde yöneticiler ve eğitimciler sürekli olarak yeni kaynak arayışına yönelmişlerdir. II. Abdülhamid Döneminin ilk yıllarında, Maarif Nezareti'ne devlet hazinesinden ayrılan ödenek 100.000 lira civarında veya daha fazla olmuştur. Ancak 1897 yılında ödenek; 50.000 lira'ya kadar düşmüş, 1904 yılında ise 50.000 ile 100.000 lira arasında olmuştur. Bu tarihten sonra Maarif Nezareti Bütçesi 170.000 lira'ya kadar yükseltilmiş ve 1908 yılında 440.000 lira'ya ulaşmıştır.

²¹ Bu isteğin ilk olarak 1883-1884 eğitim öğretim yılından itibaren Şam Rüşdiyesi'nde uygulanmaya başlandığı tahmini için bkz. Kodaman, **II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, s. 111.

²² Kodaman, **II. Abdülhamid Devri Eğitim**, s. 159; S. A. Somel, "Osmanlı Son Döneminde Eğitim Yatırımları ve Vergilendirme Meselesi", **Doğu Batı Dergisi**, (17): İstanbul 2002, s. 23-28; Esmâ Parmaksız, **II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüştiyeler**, **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul 2008, s. 50.

OKULLARDA OKUTULAN DERSLER:

İbtidailerde okutulan dersler, Elifba, Kuran-ı Kerim, Tecvit, İlmihal, İmla, Kıraat, Sarf-i Osmanî, Hesap ve Hüsni Hat olarak belirtilmiştir. Başlangıçta Osmanlı tarihi ve coğrafyası dersi, ibtidai mekteplerinin son sınıflarında okutulurken, 21 Temmuz 1904 tarihinde kurulan komisyonla bu dersler müfredattan kaldırılmıştır. İbtidai mekteplerine tayin edilecek öğretmenlerin Darümuallimin-i İbtidai'den diploma almış olmaları ya da yapılacak sınav sonunda yeterliliklerini kanıtlayabilecek düzeyde ve iyi ahlaklı olmaları gerektiği belirtilmiştir. Öğrenci dövmek, okulda dayak ve falaka bulundurmak da 1892 talimatnamesi ile yasaklanmıştır.

Kız rüşdiyeleri ders programında ise, Elifba, Kuran-ı Kerim, Ulum-u Diniye, Kıraat, İmla, Kitabet, Arabi, Farsî, Lisan-i Osmanî, Hüsnihat, İdare-i Beytiye, Ahlak dersleri bulunmaktaydı²³.

Askeri İdadilerde Eğitim Süresi ve Ders Programı: II. Abdülhamid Döneminde askeri idadiler üç yıllık eğitim veren kurumlardır. 1891 yılında askeri idadilerde I. sınıfta haftada 16 saat, II. Sınıfta 17 saat, III. Sınıfta ise 20 saat ders yapılırdı. İdadi eğitiminde ağırlık %30'la matematik ve fen derslerine verilirken %28 oranı ile Fransızca dersi müfredatta yer alıyordu.

Kuleli Askeri İdadisi müfredatında II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında değişiklik yapılmış, eski ders programlarında Arapça ve Farsça'nın ders saati fazla iken, bu derslerin ders saati asgariye indirilmiştir. Ayrıca yabancı dil olarak Fransızca'nın yanı sıra İngilizce'de programa dâhil edilmiştir²⁴.

Mekâtib-i İdadiye, Umûm Dersleri: Kavaid-i Osmanîye, Arabî, Farsî, Kıraat ve Kitâbet-i Türkiye, Tarih-i Umûmî ve Osmanî (Tarih-i Umûmî Coğrafyasıyla beraber) Mükemmel Hesap, Cebir.

Âla Dersleri: Coğrafya-ı Umûmî ve Osmanî (Riyazi yani Kozmoğrafya Politik Tabii) mümkün olan mahallerde Jimnastik, Mükemmel Hendese, Müsellesât-ı müsteviye, Resim ve Tarama, Fransızca, Almanca, İngilizce şeklindeydi.

Sultaniler: Mekteb-i Sultani Türkiye'de Fransız kültürünün ve mâli üstünlüğünün bir göstergesi gibidir. Burada bir örnek olması için Beyrut Sultanisi'nin müfredatına bakılacaktır. Beyrut Sultanisi'nin öğretim materyalleri ve müfredatı, Maarif Nezareti'nin okullar için hazırladığı öğretim plan ve programlarıyla uyum içindedir.

Filoloji veya yabancı diller alanında yoğunlaşan okul Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce öğretiminin yanı sıra, tüm yönleri ile Kaligrafi, Gramer, Sentaks, Mantık ve Edebiyat alanlarına da odaklanmıştır. Ek olarak Tarih, Matematik (cebir ve geometri dâhil) ve Hukuk Bilimleri Türkçe ve Arapça dillerinde öğretilmektedir. Ayrıca Ceza Hukuku ve Borçlar Kanunu dersleri de Beyrut Sultanisi'nin müfredatı içinde yer almaktadır.

²³ Esmâ Parmaksız, **II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Eğitim Sistemi**, s. 59.

²⁴ Esmâ Parmaksız, **II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Eğitim Sistemi**, s. 68.

Beyrut Sultanisi'nde eğitim gören Müslüman öğrenciler için İslam ve Şariat Kuralları, Hukuk Bilimi ve Din Doktrinleri gibi dersler, temel çalışma konularını oluşturmaktaydı. Dini eğitime önem verilen okulda, Müslüman öğrenciler için 1884 yılında inşa edilen ve sonrasında büyütülen bir cami de mevcuttu.

Beyrut Sultanisi'nde eğitim alan Hıristiyan öğrencilere ise, İslami derslerin yerine Medeni Kanun öğretilirdi. Ayrıca Hıristiyan öğrenciler için Pazar günleri okul tarafından atanmış bir papazın idaresinde ayin yapılırdı.

Dönemin sonlarına doğru ülkedeki okul sayısı, 619 rüşdiye, (74'ü kız rüştiyesidir), 109 idadi, 32 darülmualimin, 5000 civarında da ibtidai mektebine ulaşmıştır²⁵.

Netice: II. Abdülhamid Dönemi eğitim sisteminde okutulan ders kitaplarından hareketle; İslam temasına sıkça yer vermesi ve İslamiyet'i ideoloji olarak kullanması, tüm icraatlarında ilerleme ve bilime sürekli atıfta bulunmasına dikkat çekilerek "Gelenekçi Modernizm" tanımı yapılmıştır²⁶. Bunun yanı sıra eğitim alanında mümkün olan her türlü yenilik ve açılımlara giderek devleti devam ettirmeyi hedefleyen, kültür ve sanat alanında ülkedeki en batılı tarzı temsil eden padişahın devletçilik vasfının diğer bütün yönlerinden önde geldiğini ifade etmenin daha doğru olacağı kanaatini taşıyoruz.

II. Abdülhamid devletin en zor zamanlarında tahta çıkmış bir padişaktır. Devletin idari ve siyasi yapısındaki değişim ve dönüşümler onun döneminde iki defa meşrutiyet ilan edilmesiyle hayata geçmiştir. Kıdemli ve tecrübeli bürokrat çevrenin dış devlet baskılarına tâbi olduğu dönemlerde askeriye, basın ve tasavvuf sahasından; Gazi Osman Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Şeyh Süleyman Efendi gibi isimlerle güvenilir bir çevre oluşturarak doğrularından ödün vermeyen kişiliğine işaret etmeliyiz.

II. Abdülhamid'in dinin ve devletin bekası için tek çare olarak gördüğü eğitimi yaygınlaştırma işi, kendinden sonraki dönemlerin ve bilhassa Cumhuriyet döneminin de en önemli projelerinden biri olacaktır. Bu ifade hedeflerin ulaşamadığını göstermek bakımından değerlidir. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde yaygın eğitim için gösterilen çabalar ve bilhassa köy eğitimi için yapılan girişimler özde II. Abdülhamid'in tespit ve önerilerinde yer alan hususlar ile paralellik göstermektedir. İnanmış kadro eksikliği, mâli sıkıntılar, huzur içinde çalışmaya imkân vermeyen bölgesel dış politik gelişmeler dikkate alındığında her devrin kendi şartları, imkânları ve kadrolarının farklı olduğunu unutmamalıyız.

Şartları dikkate aldığımızda II. Abdülhamid'in devletin din ve kültürüyle birlikte yaşatılması için elinden geleni yapmış sorumlu bir devlet adamı olduğu gerçeği ile karşılaşırız.

²⁵ A. Esmâ Parmaksız, **II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Eğitim Sistemi**, s. 27.

²⁶ Mehmet Ö. Alkan, "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce", **Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, İletişim Yayınları, 1, İstanbul 2001, s.386. II. Abdülhamid dönemi İslam Birliği politikası için Panislamist deyimini tercih etmektedir. Oysa başta eğitim olmak üzere fiilen bir pan hareketi politikasının takip edilemeyeceği bizzat istatistik verilerle ortadadır.

Filistin Nablus'ta Mekteb-i Sanayi'nin açılış merasimi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Harbiye Mektebi

İPTİDAİLER (İLKÖĞRETİM)

İptidai, kelimesi günümüz Türkçesinde; ilk ile ilgili, ilk derece, başlangıç anlamına gelmektedir. İptidai mektepleri için tarihsel süreçte Mekatib-i İptidaiye, Usul-u Cedide Mektepleri, Numüne İptidaileri, Taş Mektep gibi terimler de kullanılmıştır.

İptidailer Tanzimat döneminin eğitim sistemine getirdiği bir yeniliktir. 1876 tarihinden sonra yeni usulde eğitime geçen Sıbyan mektepleri, İptidai mektepleri olarak isimlendirilmiştir. 1909 yılına kadar pek çok okul yeni tarz eğitime geçmiştir.

Mekteb-i İptidailerin öğrenim süresi ve ders programları ilk kez “Dersaadet Mekatib-i İbtidaiyesi Talimat-ı Mahsusası Talimatnamesi” ile düzenlenerek, öğrenim süresi şehirlerde üç yıl, köylerde ise dört yıl olarak belirlenmiştir.

> Darülaceze'de Mektep (İstanbul)

- ◆ Asar-ı hayriyye-i cenab-ı mülukânenen bulunan Darülaceze dâhilinde vaki Camii Şerif ile Mektebin sütun-u mefharet pişgâhından (ön kısım) görünüşü. Sultan II. Abdülhamid tarafından 1895 yılında kurulan Darülaceze; din, dil, ırk ve sınıf ayrımı gözetmeden bakıma muhtaç, yaşlı ve sakat insanlara, sokağa terkedilmiş kimsesiz çocuklara hizmet vermekteydi.

> Darüleytam (İstanbul)

- ◆ Eytamhane (Yetimhane) bahçesinde çocuklar öğretmenleriyle birlikte. Darüleytam; yetim evi ve yetimhane anlamına gelmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında şehit sayısının fazla olması öksüz ve yetim sorununu doğurmuştur. Bu durum karşısında Darülaceze'nin yetersiz kalması üzerine, şehit ve kimsesiz çocukların barınması, eğitilmesi ve bir zanaat öğrenmesi amacıyla Darüleytamlar açılmıştır.

> Darüleytam (İstanbul)

- ◆ İstanbul'da yetimhane bahçesinde çocuklar oyun sırasında görülmekte. Darüleytamlar, Maarif Nezareti bünyesinde sahipsiz kız-erkek yetimleri terbiye edip eğitmek amacıyla kurulmuştur. Öncelikli olarak yatılı ve parasız olarak şehit ve asker çocukları okula alınmıştır. Tahsil süresi yedi yıl olup, her şubeye kırk çocuk alınmıştır. Darüleytam, hem genel bilgiler vermek hem de sanayi tahsiline yönlendirip, sanayi mekteplerine hazırlık mahiyeti taşımaktaydı

› Kağıthane Köyü Mektebi (İstanbul)

- ◆ Osmanlı döneminde av sahası ve mesire alanı olarak kullanılan Kâğıthane köyünde Daye Hatun Camii'nin yanında bulunan "Sıbyan Mektebi". Kâğıthane'nin tarihi yapılarından biri olan mektep günümüzde müze ve kütüphane olarak kullanılmaktadır.

> Adapazarı Mekteb-i İptidai

- ◆ Saye-i maarif-vaye-i hazret-i padişahı eзамilerinde Adapazarı kasabasında inşa olunan Mekteb-i İptidai. Resimdeki binanın girişinde ise görevli hocalar görünmekte. Okulun giriş kapısının üzerinde de tabelası mevcuttur.

> Eskişehir Mekteb-i İptidai

- ◆ Sultan II. Mahmut devrinde kurulup işletilen Eskişehir Çifteler mevkiinde bulunan çiftlik, çeşitli dönemlerde büyüyüp gelişmiş ve II. Abdülhamid döneminde Çifteler Çiftlik-i Hümayunu olarak adlandırılmıştır. Burada çalışanların çocuklarının ilk eğitimlerini gördüğü Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Mekteb-i İptidai'si görülmektedir.

> *Gelibolu Mekteb-i İptidai*

- ◆ Sıbyan mektepleri, ilköğretim düzeyinde yaygın eğitim veren kurumlar olmakla birlikte, bu okullara istenilen düzeyde iyi bir eğitim verilemiyordu. Bundan dolayı, sıbyan mektepleri ile aynı seviyede, ancak usul-i cedide (yeni usul) üzere öğrenim yapan iptidai okullar açılmıştır. Bunlardan biri de resimde görülmekte olan Gelibolu kasabası İptidaiyye Mektebi'dir.

> Konya Mekteb-i İptidai

- ◆ Konya'da vaki Kiraathane nam Mekteb-i İptidai resmidir. II. Abdülhamit döneminden itibaren Osmanlı ilköğretiminde “usûl-i atîka/eski usul” ve “usûl-i cedide/yeni usul” yöntemi ile öğrenim yapan iki çeşit ilkokul ortaya çıkmıştır.

> Konya Mekteb-i İptidai

- ◆ Konya'da modern anlamda okullaşma Padişah II. Abdülhamit tarafından Konya valiliğine atanan Avlonyalı Ferit Paşa zamanında başlamıştır. Mahalle mekteplerinin yanısıra ilkokullar (mekteb-i iptidailer) ile Konya Rüşdiyesi gibi okullar bu dönemde açılmıştır. Konya'da vaki Köprübaşı Mekteb-i İptidaiyesi resmidir.

> Manisa Feyziye Mekteb-i İptidaisi

- ◆ Manisa'da Feyziye Mektebi İptidai Şahanesi. Feyziye ve Terakki mektepleri sadece İstanbul'da değil İzmir, Bursa, Manisa ve İzmit gibi merkezlerde de kurulmuştur. Roman yazarı, gazeteci, şair ve diplomat olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu Manisa Feyziye Mekteb-i İptidaisi'nde ilköğrenimini tamamlamıştır.

> Tekirdağ - Mekteb-i İptidai

- ◆ Tekirdağ Malkara kasabasında kâin Rüştiye ve İbtidaiyye Mektebinin resmidir. Tekirdağ, İstanbul gibi bir imparatorluk ve kültür merkezine çok yakın olması dolayısıyla eğitim ve öğretim işlerinde daima ileri bir durumda olmuştur. 1899-1900 yılı salnamelerine göre Malkara'da bir Rüştiye, bir İptidai Mektebi, bir de medrese bulunmaktaydı.

> Tekirdağ - İnas Mektebi (Çorlu) İptidai

- ◆ Çorlu kasabasında kâin İnas (Kız) Mektebinin resmidir. 1899-1901 yılı salnamelerine göre Çorlu'da bir Rüştiye, Rüştiye derecesinde bir Rum okulu, bir İptidai İnas Mektebi ve bir İptidai Mektebi bulunmaktaydı.

> Trabzon (Akçaabat) Mekteb-i İptidai-Hoca ve Talebeleri

- ◆ Saye-i maarif-vaye-i hazret-i padişahide Trabzon Akçaabat kazası merkezinde Mekteb-i Rüşdi ve İbtidai'ye mahsus olarak inşa edilmiş olan binayı cesimin (büyük binanın) resmidir. Mektebin önünde hocalar, öğrenciler ve askerî erkân görülmektedir.

> Yozgat Mekteb-i İbtidai-Hocaları ve Talebeleri

- ◆ Saye-i inayet-vaye-i hazret-i padişahi de yeknesak çuka elbise imal ettirilerek yevm-i mesud-i mezkûrda iksa olunan Mekteb-i İdâdî-i Mülki ile Mekatib-i İbtidaiye şakirdanının hocalarıyla birlikte alınan resimleridir. (Yozgat)

RÜŞTİYELER (ORTAÖĞRETİM)

Mekteb-i Rüşdi olarak da bilinen rüştiyeler; Tanzimattan sonra açılan, Ortaöğretim seviyesinde eğitim veren kurumlardır. Askerî okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla açılan rüştiyeler; ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu niteliği taşıırken, daha sonraları ortaokul karakterine sahip bir eğitim-öğretim kurumu haline gelmiştir. İptidai (ilk) ile İdadî (lise) arasında eğitim veren rüştiyelerin eğitim süresi ilk açıldıklarında dört yıl iken, daha sonraki yıllarda altı yıla çıkarılmışlardır.

II. Mahmut; bu okulları bitirenlerin erginliğe (rüşte) erişmiş olacaklarını düşünerek “Rüştiye” adıyla adlandırılmasını istemiş ve ilk olarak 1838 yılında İstanbul’da açılmıştır.

İlk önceleri askerî ve mülki (sivil) rüştiye mektepleri, 1859 yılından sonrada kadınların eğitimi konusunda başlatılan girişimler sonucunda İnas (kız) rüştiyeleri açılmıştır. Rüştiyeler; 500 haneden fazla olan her kasabada açılması hedefiyle kurulmuşlardır. Sıbyan mekteplerini bitirip diplomasını alanlar, sınavsız olarak rüştiyelere kabul edilebiliyorlardı.

II. Abdülhamid döneminde rüştiyeler ülke geneline hızla yayılmışlar, özellikle taşrada İnas Rüştiye mekteplerinin sayısında önemli derecede artış gözlenmiştir.

Sultan II. Abdülhamid tahta geçtiğinde 250 olan rüştiye mekteplerinin sayısı 1909 yılına gelindiğinde 900 mektebe çıkmıştı. 1880 yılından sonra İdadîlere daha çok önem verilmesiyle rüştiyeler ikinci planda kalmışlardır. 1892 yılında rüştiyeler idadîler (lise) ile birleştirilmiş ve öğretim süreleri 3 yıla indirilmiştir. Yine de İmparatorluğun çeşitli yerlerinde rüştiye mektepleri mevcuttu.

Sivil Rüştiyeler

> Ayasofya Merkez Rüşdiye Mektebi (İstanbul)

- ◆ İstanbul'da Ayasofya Merkez Rüşdiye Mektebi. İstanbul'da yeni açılan rüştiyelerin bazılarına Merkez Rüştiyesi denilmiştir. İstanbul'daki resmi rüştiye sayısına bakıldığında Tanzimat Devri ile II. Abdülhamid Devri arasında okul sayısında bir fark olmamasına rağmen, öğrenci sayısında üç-dört kat artış olmuştur.

> Üsküdar Rüşdiye Mektebi (İstanbul)

- ◆ İstanbul Üsküdar'da Rüşdiye Mektebi. İstanbul'da 1848 yılında Rüştiye mekteplerine başlangıç olarak Üsküdar, Davud Paşa, Bayezid, Tophane ve Babıali civarında Ağa Camii'nde olmak üzere 5 adet rüşdiye mektebi açılmıştır. 1848 yılında öğretime başlayan bu rüşdiyeler numune olarak açılmıştır.

> *Davutpaşa Rüşdiye Mektebi (İstanbul)*

- ◆ İstanbul Kocamustafa Paşa semtinde Davutpaşa Rüşdiye Mektebi. Yeni öğretim yönteminin uygulandığı bu okulda altı ayda altı yıllık tahsil gerçekleştirilmiştir. Davut Paşa Rüşdiyesi öğrencileri derslere başladıktan altı ay sonra Babıali'de 11 Temmuz 1848 tarihinde imtihan edilmişler ve Padişah da bu imtihana katılmıştır. Bu sınavda öğrencilerin az zamanda tahsillerini çok ilerlettikleri görülmüştür.

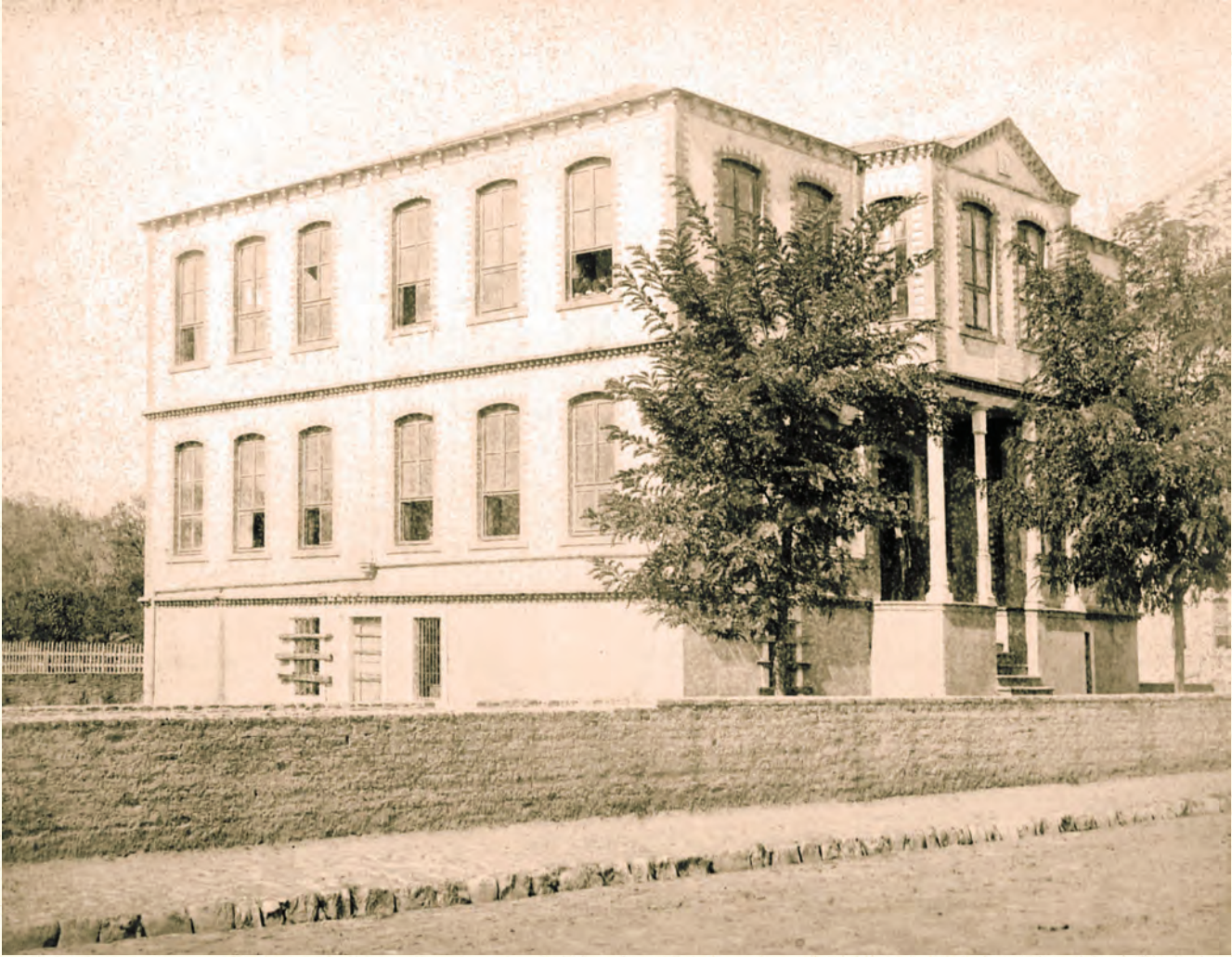
> *Mirgün İnas Ruşdiyesi için (İstanbul)*

- ◆ İstanbul Mirgün (Emirgan) İnas (Kız) Ruşdiyesi. Tanzimat döneminde kadınların eğitimi konusunda başlatılan girişimler, özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük gelişme göstermiştir. Bu dönemde özel kız mekteplerinin sayısı artmış, okulların kalitesi biraz daha yükselmiş ve taşrada kız okulları açılmıştır.

> *Mekteb-i Rüşdi (Koşuyolu - İstanbul)*

- ◆ İstanbul Koşuyolu'nda Mekteb-i Rüşdi. 1909 yılı istatistiklerine bakıldığında, II. Abdülhamid devri bitiminde (1908) İstanbul'da Rüştiye düzeyinde eğitim yapan okul sayısı 33 devlet, 39 özel okul olmak üzere, toplam 72 Rüştiye vardı.

› Adapazarı Hamidiye Mekteb-i Rüştîyesi

- ◆ Saye-i muvaffakiyat-vaye-i hazret-i şehriyar eazamilerinde Adapazarı kasabasında inşa olunan ve bi'l istizan nam-ı kutsiyet ittisamı hazret-i hilafetpenahileriyle tevsimine müsaade buyurulan “Hamidiye” Rüşdiye mektebi. Bu fotoğraf Adapazarı Kaymakamı Mihalgazizade Mehmet Nüzhet tarafından Yıldız Sarayı’na gönderilmiştir.

> *Ankara Mekteb-i Rüşdi*

- ◆ Ankara'nın Rüşdiye Mektebi. 19. yüzyıl sonunda Ankara'da birçok İptidaiye, Rüştiye ve İdâdiye mektepleri açılmıştır.

> Balıkesir İnas Mekteb-i Rüşdiyesi

- ◆ Balıkesir’de müceddeden tesis kılınan İnas (Kız) Mektebi talebatı. Fotoğrafta görünen tabelada “Padişahım Çok Yaşa” yazmaktadır. 1869 yılında yaptırılan mektep, rüştiye mektebi olarak açılmıştır. 1898 de İnas (Kız) Mektebi adını almıştır

> Üsküdar Merkez Rüşdiye Mektebi (İstanbul)

- ◆ İstanbul Üsküdar'da Merkez Rüşdiye Mektebi. 1850 yılında İstanbul'da Rüştiye sayısı 6'ya çıkarılmış ve öğrenci sayısı 870 olmuştur. Başlangıçta öğrenci mevcudu 30-40 iken eğitiminin beğenilmesi üzerine okula müracaat artmış ve okul mevcutları 100'ü aşmıştır. Bu okulların eğitimi ise bir öğretmen ve öğretmen yardımcısı vasıtasıyla sürdürülmüştür.

> Edirne - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Edirne Mekteb-i Rüşdi. Rüşdiyelerin, İstanbul'dan sonra vilayetlerde de açılması plânlanmış ve Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kararı üzerine 2 Haziran 1853 tarihinde Padişah'ın iradesi ile 25 vilayette rüşdiyelerin açılması kararlaştırılmıştır.

> Edirne - İnas Rüşdiye Mektebi

- ◆ Edirne'de İnas Rüşdiye Mektebi'nin resmidir. 13 Şubat 1858 tarihinde Edirne, Filibe, Sofya, Selanik, Drama, Gelibolu, Berat, Prizren bulunan mekteplerden şimdilik birinin düzenlenerek rüşdiye mektebi olarak açılıp eğitim öğretime başlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca okullara dağıtılmak üzere elif cüzü ve ahlak kitapları gönderilmiştir.

> Erzurum - Mekteb-i Rüşdi-i Mülki

- ◆ Erzurum Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiyesi'nin görünüşü. Erzurum Rüşdiye mektebi İstanbul'da açılan rüşdiyelerden sonra Anadolu'da ilk açılan rüşdiyeler arasındaydı. 1875 yılında Erzurum'da 19 Rüşdiye Mektebi ve 740 talebe bulunmaktaydı.

> Gaziantep - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Ayıntab Rüşdiye Mektebi'nin resmidir. Osmanlı'da eğitim alanında meydana gelen değişim ilk olarak merkezde uygulanmakla birlikte, kısa sürede taşraya da yayılmış ve doğal olarak Ayıntab Kazâsı da bu değişimden etkilenmiştir. Ayıntab'da, H.1302 (M.1884-1885) senesinde Maârif şubesi oluşturulmuş ve bir Rüştiye Mektebi açılmıştır.

> Gaziantep - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Ayıntap'ta kâin Mekteb-i Rüşdiye-i Osmaniyye'nin görünüşü. Salnâmelerde 1875 tarihinde Haleb Vilâyetinde 11 rüştiye mevcut olup bu rüştiyelerden birinin Ayıntab'da olup olmadığı yer almamaktadır. İlk Rüştiye Mektebi 1884 yılında açılmış olup, 3 muallimle birlikte bir de Fransızca muallimi yer almaktaydı. Bu okul salnamelerde, daha sonraki yıllarda Mekteb-i Rüşdi-i Mülkî olarak geçmektedir.

> Giresun - Karahisarî Şarki Mekteb-i Rüşdiyye

- ◆ Karahisar-i Şarki (Şebinkarahisar) kasabasında kâin Mekteb-i Rüşdiyye. Günümüzde Giresun'a bağlı olan Şebinkarahisar, Osmanlı döneminde uzun müddet Sivas Vilayetine bağlı bir sancak durumundaydı. Karahisar-ı Şarki'de (Şebinkarahisar) 1884 yılında 1 rüşdiyye mektebi bulunmaktaydı. II. Abdülhamid döneminde Sivas vilayetinde 24 rüşdiyye bulunmakta olup bunlardan 10 tanesi II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır.

> Isparta - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Isparta'da Mekteb-i Rüşdi. Mektep 1861 yılında Rüşdiye olarak açılmış, 1902 yılında İdadi'ye dönüştürülmüştür. Günümüzde ise Halk Eğitim Merkezi binası olarak hizmet vermektedir.

> Kayseri - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Bahriye Nazırı esbakı Kayseriyeli Ahmet Paşa merhumun Kayseriye'de (Kayseri) bina gardeleri olan Rüşdiye Mektebiyle civarında bulunan çeşmenin resmidir. Kayseri'de ilk Rüşdiye Mektebi 1869 yılında açılmıştır. Sonradan bu Rüşdiye 1894 yılında İdadi'ye katılınca bu okul ilkokul sayılarak Ahmet Paşa İptidai Mektebi olmuştur. Geçen zaman içerisinde 1907 yılında Erkek Rüşdiyesi, 1910 yılında Kız Rüşdiyesi bunlara ilave edilmiştir.

> Kilis - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Kilis Mekteb-i Rüşdiyesi'nin resmidir. Osmanlı döneminde Halep Vilayeti yönetimi altında bulunan Kilis'te 1888 yılında 1 Rüştiye mektebi bulunmakta ve bu mektepte 75 talebe eğitim görmekteydi. 1898 yılında 2 Rüşdiye Mektebi'nde 58 talebe, 1903 yılında 3 Rüşdiye Mektebi'nde 68 talebe, 1905 yılında 3 Rüşdiye Mektebi'nde 72 talebe eğitim görmekteydi.

> Konya - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Konya'da vaki Mekteb-i Rüşdinin resmidir. İstanbul'dan sonra Anadolu'da ilk Rüşdiye mekteplerinden biri de Konya'da açılmıştı. 1875 yılında Konya Vilayeti'nde 16 Rüşdiye Mektebi ve 987 talebe bulunmaktaydı.

> *Manisa (Salihli) - Mekteb-i Rüşdi*

- ◆ Saye-i maarif-vaye-i cenab-ı mülukânelerinde (Salihli) kazası merkezinde inşa olunan Mekteb-i Rüşdi, Abd-ı memluk hazret-i şehriyarileri Mehmet Galip bu fotoğrafı Yıldız Sarayı'na göndermiştir.

> *Manisa (Soma) - Mekteb-i Rüşdi*

- ◆ Soma kasabasında Hükümet Konağı kapısıyla Mekteb-i Rüşdi. Abd-ı memluk hazret-i şehriyarileri Mehmet Galip imzasıyla fotoğraf Yıldız Sarayı'na gönderilmiştir.

> Rize - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Rize'de Rüşdiye Mektebi. 1876 tarihli Salnamede Gümüşhane Sancağına bağlı Rize Kazası Mekteb-i Rüşdiyesi'nde 85 öğrenci eğitim görmekteydi. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının ardından Lazistan sancağı kurulunca Rize bu sancağın merkezi olmuştur.

> Tekirdağ - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Tekfurdağı (Tekirdağ) kasabasında Rüstem Paşa Camii Şerifi ile pişgâhında vaki Mekteb-i Rüşdiye'nin resmidir. Damat Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Caminin alt kısmında Rüşdiye Mektebi görülmektedir.

> Tekirdağ (Çorlu) - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Çorlu kasabasında kâin Rüşdiye Mektebinin resmidir. 1901-1904 yılları Maarif Salnamelerine göre Çorlu'da bir Rüştiye, Rüştiye derecesinde bir Rum okulu, bir İptidai İnas Mektebi ve bir İptidai Mektebi bulunmaktaydı.

> Tekirdağ (Mürofte) - Mürefte Rüşdiye Mektebi

- ◆ Resmi küşadı icra kılınan Mürefte Mekteb-i Rüşdiyesi'nin fotoğrafıdır. (Mürefte de Rüştiye Mektebi'nin açılış merasiminden görünüş).

> Tokat Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Tokat Kasabanın vasatında bulunan Mekteb-i Rüşdiye'nin tasviri. 1898 Maarif Salnamesine göre Tokat Sancağı'nda Müslüman Okulu olarak; Tokat merkez kaza, Erbaa, Zile ve Niksar kasabalarında birer Rüştiye Mektebi bulunmaktaydı. Bu Rüşdiyelerde toplam 12 öğretmen, 4 hizmetli görev yapmakta ve 216 talebe bulunmaktaydı.

> Trabzon - Mekteb-i Rüşdi-i Mülki

- ◆ Trabzon Mekteb-i Rüşdi-i Mülki resmidir. Trabzon'da ilk Rüşdiye 1852 yılında açılmış, iktisadi ve siyasi gelişmelerden dolayı 1863 yılına kadar verimli olamamıştır. 1863 yılında Trabzon valilerinden Emin Muhlis Paşa tarafından Ortahisar semtinde, Kale'nin eteğinde bir Rüşdiye Mektebi açılmıştır. Bu mektebin yapılabilmesi için devlet 50.000 kuruş göndermiş ve halktında yardım toplanmıştır. Mektebin 1870 yılında talebe sayısı 92'dir.

> Urfâ - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Urfâ'da Mekteb-i Rüşdi'nin görünüşüdür. 1316 (1898) yılı Maarif Sâlnâmesine göre Urfâ Sancağında biri merkezde olmak üzere Birecik, Rumkale kazalarında olmak üzere üç rüştiye bulunmaktaydı.

> Urfa - Mekteb-i Rüşdi

- ◆ Urfa Rüşdiye Mektebi'nin resmidir. Urfa'da ilk Rüşdiye mektebinin hangi tarihte açıldığı bilinmemekle birlikte Halep Salnameleri'ne göre mektebin 1870'lerin başında açık olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili arşiv kayıtları, bu okulun 1872 tarihlerinde açık olduğunu ve okulun merkezden dünya küresi ile asya haritası talebinde bulunduğunu göstermektedir.

> *Urfa - Mekteb-i Rüşdi-i (Halilür-Rahman)*

- ◆ Urfâda bulunan Halil'ür-rahman Mekteb-i Rüşdiyyesi. Osmanlı eğitim politikası içinde Rüşdiye mekteplerinde Müslüman çocuklarının yanında Hıristiyan çocukların da okuması sağlanmış, Gayrimüslim, Müslim farkı gözetilmeden eğitim gerçekleştirilmiştir.

> Urfâ - Mekteb-i Rüşdi (Halfeti)

- ◆ Urfâ'da Rum Kale Rüşdiye Mektebi'nin resmidir. Sâlnâmelere göre Rumkale Rüşdiye Mektebinde, 1898 yılında 62, 1899 yılında 50, 1900 yılında 46 ve 1907 yılında 40 talebe eğitim görmekteydi.

> Yozgat - İnas Mekteb-i Rüşdiyyesi-Açılış Merasimi

- ◆ Yevm-i mesud-i mezkûrda Yozgat'ta Arpalık nam mahalde vaz-ı esasları icra kılınan İnas (Kız) Mekteb-i Rüşdisi ile Zükur (Erkek) İbtidai Mektebi'nin suret-i resm-i tesisleri. Yozgat Kız Rüştiye ve Erkek İbtidai Mektebi, 1900 yılında açılmıştır.

Askerî Rüştiyeler

> İstanbul Beşiktaş Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahaneleri

- ◆ İstanbul Beşiktaş'ta Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahaneleri. 19. yüzyılda modernleşmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî birimlerinin ara eleman olarak çalışacak yetişmiş elemana ve en az orta eğitim düzeyinde eğitim almış zabite ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçtan dolayı, askerî İdâdilere öğrenci hazırlayan Mahrec-i Mekatib-i Askerîye adlı eğitim kurumu kaldırılmış ve bu okulun yerine 9 Ocak 1875 tarihinde askerî rüşdiyeler kurulmuştur.

> İstanbul Fatih Mekteb-i Rüşdiye-i Askeri-i Şahaneleri

- ◆ İstanbul'da Fatih Mekteb-i Rüşdiye-i Askeri-i Şahanelerinin cepheden görünüşü. Askerî rüşdiyelerin açılması ve bu okulların ihtiyacı olan binaların yapılabilmesi için gerekli olan ödenek, Paris'te bulunan Mekteb-i Osmani'nin kapatılması ile sağlanmıştır. Tophane'nin, Seraskerliğin ve Maarif'in, Mekteb-i Osmani için ödeneklerinden ayırdıkları toplam 150.000 Frank, Askerî Rüşdiyelerin tahsisatı için kullanılmıştır.

> Üsküdar Mekteb-i İdadi-i Mülkisi (İstanbul)

- ◆ İstanbul'da Üsküdar'da Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahanelerinin yan cihetinden görünüşü. 1875 yılı itibarı ile İstanbul'da 9 askerî rüşdiye açılmış ve bu okullarda 40.000'e yakın öğrenci eğitim görmüştür.

> Gülhane Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahaneleri kapı cihetinden görünüşü

- ◆ İstanbul'da Gülhane Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahanelerinin kapı cihetinden görünüşü. Bu dönemde, İstanbul'da Soğukçeşme, Beşiktaş, Fatih, Kocamustafapaşa ve Toptaşı askerî rüşdiyeleri kuruldukları gündeki işlevleriyle bırakılmış, Kasımpaşa Askerî Rüşdiyesi Bahriye'ye devredilmiş, Gülhane Askerî Rüşdiyesi Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesine, Hasköy Askerî Rüşdiyesi Topçu Mektebi'ne, Paşakapısı Askerî Rüşdiyesi Üsküdar İdâdîsi'ne çevrilmiştir.

> İstanbul Üsküdar Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahaneleri yan cihetinden görünüşü

- ◆ İstanbul'da Üsküdar Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî-i Şahanelerinin yan cihetinden görünüşü. II. Abdülhamid Dönemi'nde askerî rüşdiyeler, İstanbul dışında da açılmış birçoğu için yeni bina inşa edilmiş ve tüm ülkedeki askerî rüşdiye sayısı 28'e ulaşmıştır.

> *Edirne Askeri Rüşdiye*

- ◆ Edirne Rüşdiyye-i Askeriyye'sinin resmidir. Edirne Askerî Rüşdiyesi, Fil yokuşu civarında 1748 depremi sonucu yıkılan Araplar Hanı arsası üzerine, II. Abdülhamid'in buyruğu üzerine inşa edilmiştir. Edirne Askerî Rüşdiyesi, 1881 yılında açılmıştır. Bir başka kaynakta ise okulun açılış tarihi olarak 1884-1885 verilmektedir. 1899-1903 tarihli Maarif Salnameleri'ne göre Edirne Askerî Rüşdiyesi'nin öğrenci mevcudu 1899 yılında 400, 1900 yılında 442, 1901 yılında 205 ve 1903 yılında 101'dir.

> *Erzincan - Askeri Rüşdiye Mektebi*

- ◆ Erzincan Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî. Bazı kaynaklarda Erzincan Askerî Rüşdiyesi'nin açılış yılı olarak 1882 yılı verilmektedir. Bir başka kaynakta ise okulun yapımı için halktan yardım toplandığı ve askerîyenin gözetiminde 1882 yılında inşaata başlandığı, inşaatın 1884 yılında tamamlandığı ve okulun aynı yıl eğitime başladığı belirtilmektedir.

> Erzincan - Mekteb-i Rüşdi-i Askeri

- ◆ Saye-i kudret vaye-i hazret-i tacidarilerinde Erzincan'da müceddeden inşa olunan Mekteb-i Rüşdi-i Askerî ile talebesi kulları. 1901 (H.1319) tarihli Maarif Salnamesi'ne göre Erzincan Askerî Rüşdiyesi'nde 1 müdür olmak üzere 14 öğretmen eğitim vermekte, 219 talebe bulunmaktaydı.

> *Erzincan - Askeri Rüşdiye Mektebi*

- ◆ Erzincan Askeri Rüşdiyesi, Erzincan'da görev yapan Dördüncü Ordu Karargâhı Binası ile Hükümet Konağı'nın arasında yer alan arsaya kâgir olarak inşa edilmişti. Fotoğrafın sol kısmında Bab-ı Müşir, ortada Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî ile sağ kısımda Hükümet Konağı görülmektedir. Erzincan Askeri Rüşdiyesi, 1939 Erzincan depremi sonucunda yıkılmış ve günümüze kadar gelememiştir.

> Trabzon - Askeri Rüşdiye Mektebi

- ◆ Trabzon Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye-i şahanelerinin cepheden görünüşü. Tarih kaynaklarında, Trabzon Askerî Rüşdiyesi'nin açılışı hakkında farklı tarihlere rastlamak mümkündür. Bir kaynakta okulun, 1879 yılında Islahhane binasında açıldığı ifade edilmekte, 1898 tarihli Maarif Salnamesinde ise 1897 yılında eğitime başladığı belirtilmektedir.

İDÂDİLER (ORTAÖĞRETİM)

Eskiden tahsil dereceleri sıbyan, rüştiye ve darü'lfunun olarak üç derece iken Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığı zamanında çıkarılan 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi ile Rüştiyelerin üstünde olmak üzere İdadi mektepleri de oluşturulmuştur.

Kelime anlamı olarak İdadi; hazırlanmaya mahsus yer anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti eğitim sisteminde Rüştiyelerden sonra yani ortaokuldan sonra Sultanilere (Liselere) ve meslek yüksekokullarına öğrenci yetiştirmek amacıyla kurulmuş, günümüzdeki liselere denk gelen okullardır.

1908 sonrasında ilkokuldan sonra açılan bütün yedi sınıflı okullara idadî denilmiş, Sultaniler ile İdadiler birleşmiştir. Lise dengi olarak açılan İdadiler, askerî ve mülkî (sivil) yüksekokullara öğrenci yetiştirmeye yönelik iki kısma ayrılmaktadır.

İlk askerî İdadî için İstanbul Maçka'da eski Mekteb-i Harbiyye binası tahsis edildi. Ancak binanın tamire ihtiyacı olduğundan gerekli onarımlar bitinceye kadar, Askerî İdadî Harbiye Mektebi'yle birlikte Beşiktaş Sahilsarayı'ndaki Çinili Köşke nakledildi.

II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne İdadîsi ile Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne İdadîsi adında iki okul vardı. 1898'de Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne İdadîsi'nde 1280, Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne İdadîsi'nde 545 öğrenci bulunuyordu. 1906 yılında bu iki okuldan başka taşrada beş Askerî İdadî daha açılmıştı.

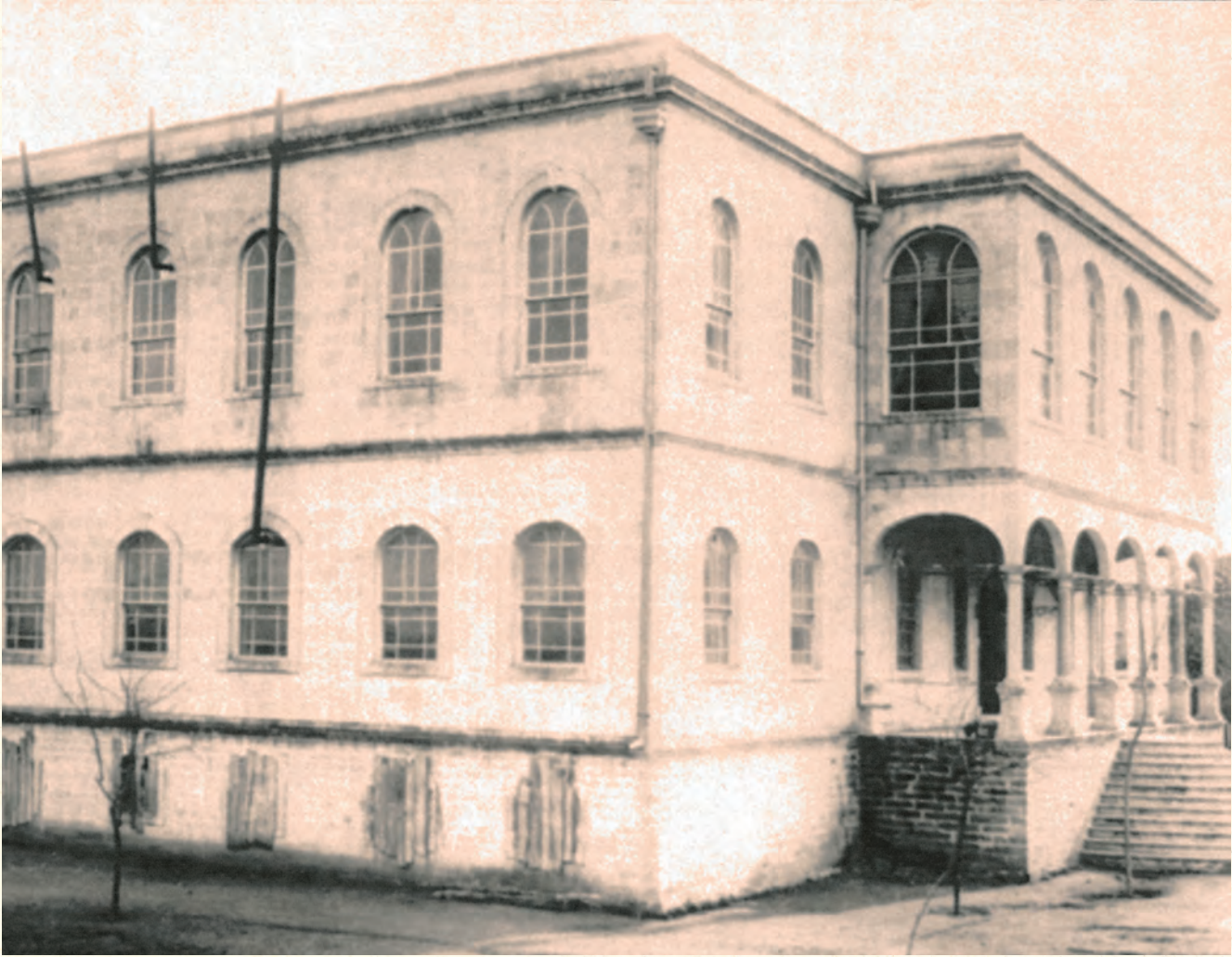
İlk sivil İdadî şubesi 1874'te Dârülmua'llimîn-i Âliye içinde hizmete girdi. 1876 yılına kadar İstanbul'da İdadî sayısı dörde yükselmişti. 1880 yılında İstanbul'da kızlar için de bir İdadî açılmıştır.

II. Abdülhamid devri sonlarında imparatorluk dâhilinde 93 adet resmi, 11 adet özel, 5 adet de askerî olmak üzere, toplam 109 adet İdadî bulunmaktaydı. Bu okullardaki öğrenci sayısı ise 20.000'e yaklaşmıştı.

II. Abdülhamid Dönemi maarifinin de, simgesi İdadiler olmuş ve bu dönem eğitim tarihçileri tarafından İdadilerin altın çağı olarak nitelendirilmiştir. Bu eğitim kurumları için güzel taş binalar inşa edilmiş, elde yeteri kadar mimar olmadığı için, Paris'ten planlar getirilmiştir, Fransız mimari modeli takip edilmiştir.

Sivil Idadiler

> Adana - Mekteb-i İdâdî-i Mülkisi

- ◆ Adana Mekteb-i İdâdî-i Mülkisi. 1883-84 tarihinde Adana Valisi Abidin Paşa tarafından Seyhan Nehri kenarında yapımına başlatılan bina, 1885 yılında tamamlanmıştır. Rüştîye mezunlarını almak üzere sivil beş senelik, gündüzlü “Mülki İdâdî” olarak açılmıştır. Daha sonra yedi senelik İdâdî hâline gelmiştir. 1900 yılında beş sınıftan yedi sınıfa çıkarılmış ve yatılı kısım ilâve edilmiştir. Adana Kız Lisesi olarak bilinen yapı deprem nedeniyle hasar görmüş olup günümüzde kullanılmamaktadır.

> *Ankara Mekteb-i İdadî*

- ◆ Ankara Mekteb-i İdadîsi. Fotoğrafta iki katlı heybetli bir bina olarak görülen okul, halk arasında Taş Mektep olarak bilinmekteydi. 1886 yılında Ankara Valisi Sırrı Bey tarafından temeli atılan okulda eğitime, 1890 yılında Ankara Mekteb-i İdadîsi adıyla başlanmıştır.

> Aydın Mekteb-i İdadî

- ◆ Aydın Sancağı Mekteb-i İdadîsi. 1891 yılında “İdadî” olarak açılan okul, 200-250 öğrenci kapasitesine sahip olacak şekilde inşa edilmiştir. 1927-28 yılları arasında yatılı “Sanayi İdadîsi”ne dönüştürülür.

> Balıkesir Mekteb-i İdadî-i Mülkî

- ◆ Harekât-ı arzda harap olmuş iken saye-i umran vaye-i hazret-i hilafetpenahide tecdit suretiyle imar ve ikmal ettirilen Balıkesri Mekteb-i İdadî-i Mülkisi. 1885’de inşa ettirilen mektep, 1898 yılında Balıkesir’de meydana gelen büyük depremde harap olmuş ve 1902 yılında onarım görerek tekrar eğitime başlamıştır. Çeşitli dönemlerde darümuallimin, ortaokul, lise olarak kullanılan bina günümüzde Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi olarak işlevini sürdürmektedir.

>Bolu Mekteb-i İdadi-i Mülki

- ◆ Bolu kasabasında inşa olunan Mekteb-i İdâdî. İdâdî 4 Aralık 1888 tarihinde açılmış olup 58 öğrencisi bulunuyordu. Bu okulun binası Hisar-tepe’de olduğu için kendisine “Hisar Mektebi”de denmiştir.

> Bursa - Mekteb-i İdadî-i Mülki

- ◆ Bursa Mekteb-i İdadî-i Mülki-i Şahane'sine ilaveten ve müceddeden inşa olunan Daire-i mahsusa. Bursa İdadîsi; 1886 yılında Bursa'nın Velişemsettin Mahallesinde bulunan Akif Paşa Konağı'nın satın alınmasıyla "Mülkiye İdadîsi" olarak açılmıştır. 1888 yılında temel atma merasimi yapılan binaya devlet tarafından ayrılan bütçe 297.870 kuruştur. Asıl binanın çeşitli birimleri olan lâboratuar, yatakhane, yemekhane, teneffüshane bölümleri ve hamam sonraki yıllarda eklenmiştir. Halen Bursa Erkek Lisesi olarak hizmet vermektedir.

> Edirne - Mekteb-i İdadî-i Mülki

- ◆ Edirne Mekteb-i İdadî-i Mülki'nin manzarası. Edirne İdadîsi; 1882 yılında Edirne Valisi Kadri Paşa tarafından "Rüştiye" olarak açılmıştır. 1884-1887'de Vali Hacı İzzet Paşa zamanında birinci yapıya benzer ikinci bir bina inşa edilmiş ve bu iki bina bir koridorla birbirine bağlanmıştır.

> Edirne - Edirne Mekteb-i İdadi-i Mülki

- ◆ Edirne Mekteb-i İdadi-i Mülki-i şahanenin manzarasıdır. Böyle geniş bir yapıya kavuşan mektep daha sonraları “Mektebi İdadi Mülki” adını alarak gündüzlü okul olmuş ve 1892 yılında da yatılıya çevrilmiştir.

> *Gelibolu - Mekteb-i İdadi-i Mülki*

- ◆ Gelibolu Mülkiyye Mekteb-i İdâdîsi'nin resmidir. 1895 tarihinde basılan "Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı" adlı eserde; Gelibolu'nun Edirne vilayetine bağlı liva merkezi olduğu ve bu meşhur kasabada 1 İdâdî-i Mülki, 3 ibtidai mektebi ile 1 Ermeni, 2 Rum, 1 Yahudi mektebi bulunduğu yazmaktadır.

> Kocaeli - İzmit Mekteb-i İdadî

- ◆ İzmit Mekteb-i İdadîsi. İdadînin temelleri, Maarif Nezareti tarafından gönderilen plânlara göre, 1884 yılında atılmış, 1887 yılında da resmi açılışı yapılmıştır. 1888 yılında İdadî adını almış, 1913 yılında Sultaniye çevrilmiştir.

> Konya - Mekteb-i İdadî-i Mülki

- ◆ Konya Mekteb-i İdadî-i Mülki manzara-i umumisi. 1889 tarihinde, Konya Valisi Esat Paşa tarafından Darulmuallimin olarak inşa edilmiş ve “İdadî” olarak açılmıştır. Mektep, 3 yılı rüşdiye 4 yılı idadî olmak üzere 7 senelik idadî olarak eğitim vermiştir. Mektep, 1891 yılında Gureba Hastahanesi olarak yaptırılan binaya taşınmıştır. 1898 yılında yeniden inşa edilmiş ve 1904 yılında binaya, salon, yemekhane ve depo eklenmiştir. Konya İdadîsi Cumhuriyet döneminde Konya Erkek Lisesi adını almıştır.

> Kütahya - Mekteb-i İdadî

- ◆ Kütahya'da yeni İdadî Mektebi ile Konak. 1889 yılında Mülki İdadî olarak temeli atılan mektep, 1892 yılında tamamlanmıştır. 1892-1893 ders yılında "Liva İdadîsi" olarak açılmış olan mektep, günümüzde Kütahya Lisesi olarak hizmet vermektedir.

> Üsküdar Mekteb-i İdâdî-i Mülkiyesi (İstanbul)

- ◆ Üsküdar Mekteb-i İdâdî-i Mülkiyesi. II. Abdülhamid Dönemi yönetiminin başlangıcında İstanbul'da 7, taşrada ise ancak 1 İdâdî bulunmaktaydı. II. Abdülhamid iktidarının sonunda ise imparatorluk dâhilinde 93 adet resmi, 11 adet özel, 5 adet de askerî olmak üzere toplam 109 İdâdî mektebi eğitim vermekteydi. Bu tarihte İstanbul'da Mercan, Vefa, Numune-i Terakki, Üsküdar, Makriköy ve Kabataş İdâdîleri olarak toplam 6 idâdî vardı.

> Manisa - Mekteb-i İdadi

- ◆ Manisa'da Mekteb-i İdâdî-i Şahane ve civarının genel görünüşü. 1886 yılında temeli atılan bina, 1887 bitirilerek Sancak İdadisi olarak kullanılmıştır. Mektep 1899-1909 yıllarında da onarım görmüştür.

> Manisa - Mekteb-i İdadî

- ◆ Manisa'da Mekteb-i İdadî-i Şahane ve civarının genel görünüşü. Günümüze kadar gelemeyen binanın yerinde Şehitler İlköğretim Okulu yer almaktadır.

> Sivas - Mekteb-i İdadi-i Mülki

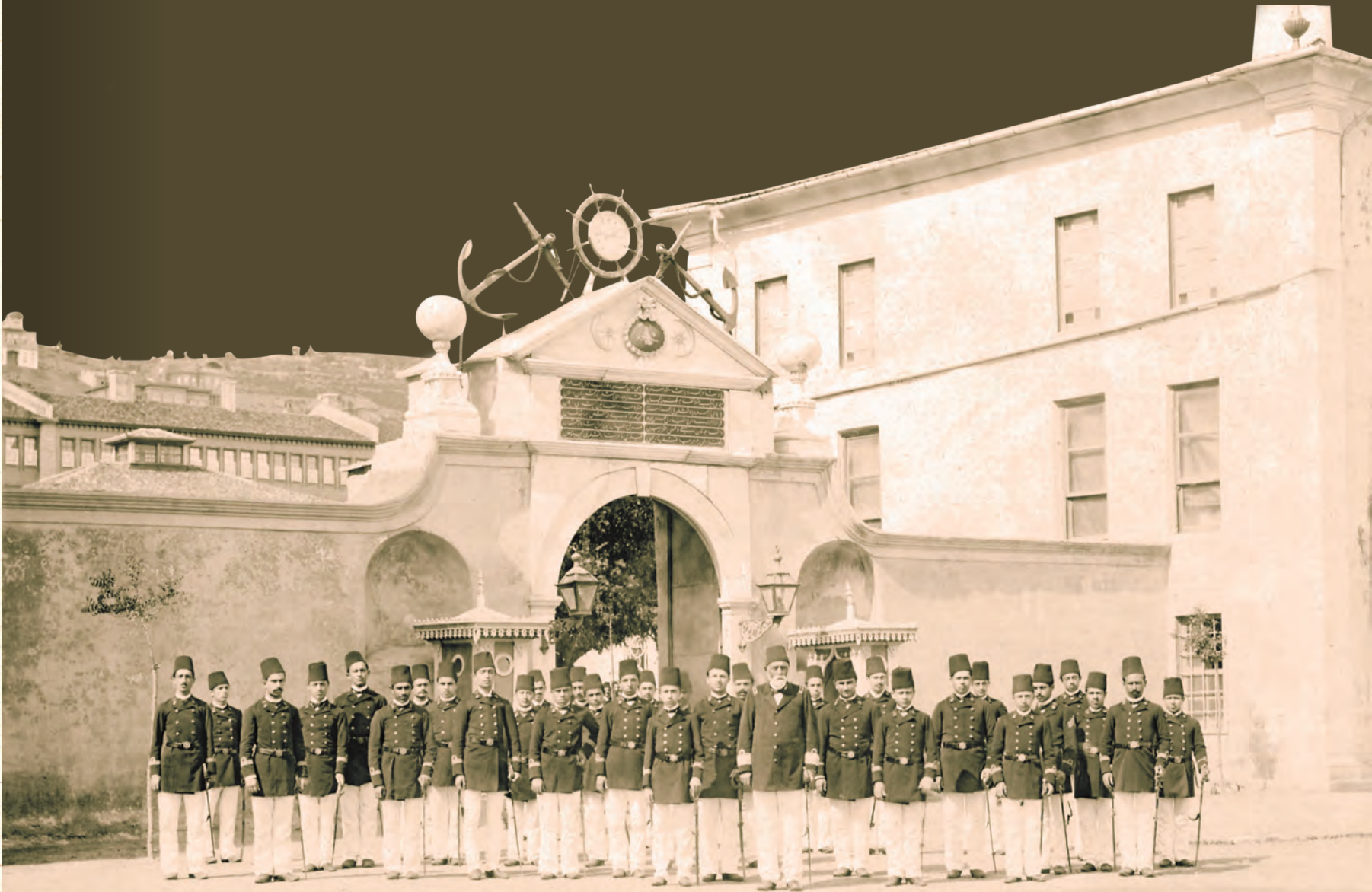
- ◆ Sivas'ta yatılı olmak üzere yapılmış olan Mekteb-i İdâdî-i Mülki. Mektebin 1890 yılında temeli atılmış ve 1892 yılında bitirilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında Sivas Kongresi bu binada yapılmış olup bina günümüzde müze olarak hizmet vermektedir. Kitabesinde; “Şevketlü Gazi Abdülhamid Han-ı Sani Hazretlerinin zaman-ı Saltanatlarında rütbe-i bala ricalinden Mazlum Paşa-zade Mehmed Memduh Beg Efendi'nin Sivas Vilayeti Valililiğinde işbu Mekteb-i İdadi-i Mülki inşa olundu. 12 Rebiül-evvel sene 1310, Mahmud Edib-i Sivasi” ibaresi yer almaktadır.

> Trabzon - Mekteb-i İdâdî-i Mülki

- ◆ Trabzon Mekteb-i İdâdî-i Mülki resmidir. 1884 yılında Vali Sırrı Paşa döneminde inşa edilmiş, aynı yıl içinde Mülki İdâdî olarak eğitime başlamıştır. 1892-93'de ilk mezunlarını veren mektep, 1909-10 da Sultanî adını almıştır.

Askerî İdâdîler

> *Babriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)*

- ◆ İstanbul Heybeliada'da bulunan Bahriye Mektebi'nin uzaktan görünüşü. Sivil İdâdîlerin kuruluşuna öncülük eden askerî İdâdîler, Harbiye Mektebi Komutanı Emin Paşa'nın girişimleri sonucunda Meclis-i Muvakkat tarafından 1845 tarihinde yayınlanan karar gereğince kurulmuştur.

> Bahriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ İstanbul Heybeliada Bahriye Mektebi'nin rıhtımında okulun hocaları ve öğrenciler birlikte görünmekte. Askerî İdâdîlerin açılma kararına göre; Mekteb-i Harbiye'de sadece savaş dersleri okutulacak, bu derslere hazırlık için İdâdîler açılacaktı.

> *Bahriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)*

- ◆ İstanbul Heybeliada'da vaki Mekteb-i Bahriye-i Şahane'nin uzaktan görünüşü. 1864 yılında Galatasaray Kışlası'nda Galatasaray Mekteb-i İdâdî-i Umumi adıyla birleştirilen İstanbul'daki 4 İdâdiye (Mühendishane İdâdîsi, Bahriye İdâdîsi, Tıbbiye İdâdîsi ve Mekteb-i Funun İdâdiye) öğrenci yetiştirmek amacıyla rüşdiye karakterinde olan Mahrec-i Mekatib-i Askeriye adlı okul, 1864 yılında Osmanlı eğitim sistemine dâhil edilmiştir.

> Bahriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ İstanbul Heybeliada'da bulunan Mekteb-i Bahriye-i Şahane kapısının haricen görünüşü. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) İstanbul'da Mekteb-i Funun-u İdâdîye'den başka Mühendishane-i Berr-i Hümayun'a öğrenci yetiştiren Mühendishane İdâdîsi, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'a öğrenci yetiştiren Bahriye İdâdîsi ve Mekteb-i Tıbbiye'ye öğrenci yetiştiren Tıbbiye İdâdîsi bulunmaktaydı.

> Babriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ İstanbul Heybeliada'da Mekteb-i Bahriye-i Şahane kapısının dâhilen görünüşü. İstanbul'da bulunan bu dört İdâdînin ayrı ayrı binalarda değil de ortak bir binada eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmeleri ve tasarruf amacıyla 1864 yılında Galatasaray Kışlası'na Mekteb-i İdâdî-i Umumi-i Şahane adıyla taşınmaları uygun görülmüştür.

> Bahriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ Heybeliada Bahriye Mektebi'nin giriş kapısında hocalar ve öğrenciler. Sultan Abdülaziz'in döneminde, 1868 yılında Galatasaray Kışlası'nda Mekteb-i Sultani'nin açılması nedeniyle Mekteb-i İdâdî-i Umumi-i Şahane bu binadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Mühendishane-i Berr-i Hümayun İdâdîsi Halıcıoğlu'na, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun İdâdîsi Heybeliada'ya ve Tıbbiye İdâdîsi ile Mekteb-i Funun-ı İdâdîye Maçka Kışlası'na dönmüştür.

> Bahriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ Heybeliada Bahriye Mektebi'nde öğrenciler hocalarıyla birlikte. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bahriye Mektebi, tersane ve donanmanın geliştirilmesi ve tersane halkının eğitilmesi amacıyla açılmış olan teknik okuldur.

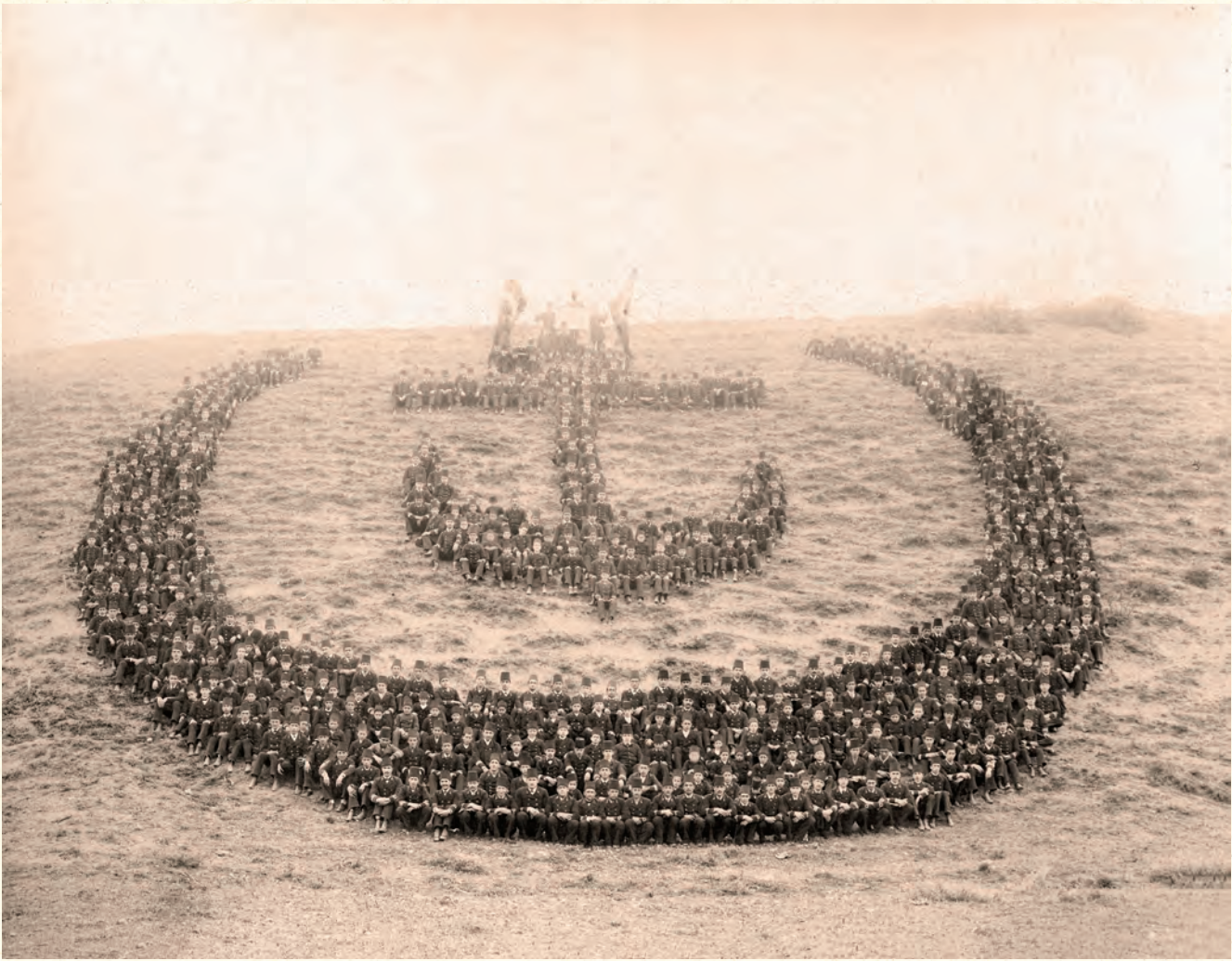
> Bahriye Mektebi Camii (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ Heybeliada'da bulunan Mekteb-i Bahriye-i Şahane öğrencileri jimnastik çalışmaları sırasında. Bugünkü Deniz Harp Okulu ve Deniz Lisesi'nin çekirdeğini oluşturan Bahriye Mektebi; ilk kez Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'nın girişimi sonucu açılmıştır.

> Bahriye Mektebi (İstanbul-Heybeliada)

- ◆ Heybeliada'da bulunan Mekteb-i Bahriye-i Şahane şakirdanının (öğrencilerinin) jimnastik manevraları. Askerî İdâdiyelere asker ve soylu kişilerin çocukları Sınıf-ı Mahsus'a kaydedilecek, ancak İdâdiyelere sadece soylu kişilerin çocukları alınmayıp, soyu soppu belli olan vatandaşların da çocukları alınacak, halk arasında kötü şöhret yapmış kişilerin çocukları okula kaydedilmeyecekti.

> Bahriye Mektebi-Talebeleri

- ◆ Heybeliada'da bulunan Mekteb-i Bahriye öğrencilerinin gittikleri Kâğıthane mesire alanında çıpa ve hilâl şekli vererek çektiikleri fotoğraf. Öğrenim gördükleri beş yıl boyunca İdâdîyede yeterli ölçüde Arapça, Farsça ve yazı öğrenimi görenler imtihanla Harbiye'ye naklolunacak, dışarıda öğrenim görenlerden Arapça ve Farsça imtihanlarını başarabilenler olursa bunlar İdâdiye alınmayıp doğrudan Harbiye Mektebi'ne alınacaktı.

> Bahriye Mektebi-Hoca ve Talebeleri (İstanbul-Kağıthane)

- ◆ Heybeliada Bahriye Mektebi ümerasıyla şakirdanları Kağıthane'de düzenlenen piknikte. II. Abdülhamid Döneminde askerî İdâdiler üç yıllık eğitim veren kurumlardır. 1891 yılında askerî İdâdilerde 1. sınıfta haftada 16 saat, 2. Sınıfta 17 saat, 3. Sınıfta ise 20 saat ders yapılırdı. İdâdî eğitiminde ağırlık %30'la matematik ve fen derslerine verilirken, %28 oranı ile Fransızca dersi yer almaktaydı.

> *Babriye Mektebi-Hoca ve Talebeleri (İstanbul-Kağıthane)*

- ◆ Mekteb-i Bahriye talebeleri Kâğıthane piknik alanında eğlence sırasında. II. Abdülhamid iktidarının ortalarından itibaren İdâdîler, resmi bakış tarzının aksine bazı çevreler tarafından olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Halil Rıfat Paşa hazırlamış olduğu layihada, İdâdî öğreniminin gereksiz olduğunu iddia etmiştir.

> Babriye Mektebi-Talebeleri

◆ Mekteb-i Bahriye-i Şahane şakirdanının Çam Limanı mesiresinde jimnastik çalışmaları.

> İstanbul Bahriye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Bahriye'ye mahsus akaret. Heybeliada'da Bahriye Mektebi'ne ait kiraya verilerek gelir getiren bina görülmektedir. 15 Temmuz darbe girişimine kadar Heybeliada Deniz Lisesi olarak eğitimine devam eden okul, darbe girişimi sonrasında kapatılmıştır.

> Bursa - Mekteb-i İdadî-Askerî

- ◆ Saye-i kudret vaye-i cenab-ı padişahide Burusa'da (Bursa) Işıklar nam mahalde müceddeden inşa olunan Mekteb-i İdadî-i Askerîyye'nin resm-i küşadında cepheden alınan fotoğrafıdır.

> Bursa - Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Şâhane. 1844 yılında, Sultan Abdülmecid devrinde askerî İdâdîlerin açılmalarına karar verilmesi üzerine “Mekteb-i Fünun-u İdâdî” adı altında kurulmuş, 1855 tarihinde Bursa’da yaşanan depremde hasar görmesiyle, Işıklar semtinde 14.000 metrekarelik bir alan üzerinde yapımına tekrar başlanmıştır.

> Bursa - Mekteb-i İdadî-i Askerî

- ◆ Bursa'da Mekteb-i İdadî-i Şahane. Askerî idâdilerin açılması yolundaki fermanın çıkmasından sonra Seraskerlik (Genelkurmay) yoluyla Bursa Vilayeti'ne bir yazı gönderilerek Bursa'da açılması düşünülen askerî idâdî için uygun bir bina ve gerekli olan öğretmen kadrosu için amaca uygun, yetişmiş insanın olup olmadığının araştırılması istenmiştir.

> Bursa - Mekteb-i İdadi-i Askeri

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî'nin açılış merasimi. Bursa Mekteb-i Fünun-ı İdâdisi'nin (Askerî idâdî) açılışı, eğitim ve öğretime başlaması ancak, Rumi 2 Şubat 1262 (14 Subat 1847) Pazar günü yapılabildiği. Bursa Mekteb-i Fünun-i idâdî'nin açılışı resmi bir törenle gerçekleştirilmiştir.

> Bursa Mekteb-i İdadi-i Askeri

- ◆ Bursa Mekteb-i İdadi-i Askeri'nin uzaktan görünüşü. Okul ilk açıldığında medrese havasında olup, bazen koğuşlarda bazen derslane niyetine kullanılan mekânlarda eğitim görülürken daha sonraları dersaneleri açılarak modern bir eğitim vermeye başlanmıştır. Burada ders olarak emsile (Arapça Gramer), rika, sülüs, resim, harita ve hüsnühattı Fransevi dersleri verilmekteydi.

> Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî'nin ve kuşbakışı Bursa'nın görünüşü. Okul ilk kurulduğunda sınıf sayısı beş sınıf olarak oluşturulmuş, 1. sınıf; sınıfı evvel, 2. sınıf; sınıfı sani, 3. sınıf; sınıfı salis, 4. sınıf; sınıfı rabi ve 5. sınıf; sınıfı hamis olarak oluşturulmuştur. Okulun kuruluşunda ilk yıl 32 öğrenci kayıt edilmiştir.

> Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî'nin yan taraftan görünüşü. Öğrencilerin giysileri tek tip olup, siyah çuhadan, tek düğmeli ve belden aşağısı kırmalı ceket (setre) ile yine siyah çuha pantolondan ibaretti. Yazlık ve kışlık istihkak olarak her yıl ikişer kat elbise verilirdi.

> Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî'nin bahçe tarafından görünüşü. Bursa'da 1854 yılında yaşanan depremde şehrin birçok yerinde önemli hasarlar meydana gelmiş ve bundan Bursa Askerî İdâdîsi'de etkilenmiştir. Öğrenciler arasında can kaybının meydana gelmediği bu depremde okul binası kullanılamaz hale gelmiş ve bu yüzden öğrenciler bir süre eğitim-öğretim faaliyetlerini çadırlarda sürdürmek zorunda kalmışlardır.

> Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî'nin açılış merasiminden görüntü. 1854 yılında depremin meydana getirdiği hasar sonucunda yeterli olmayan mektep alanının genişletilmesi söz konusu olmuş, mektep binasının tamiri sırasında bölgedeki birkaç ev de kamulaştırılarak, okul arazisi genişletilmiş, genişletilen bu alan üzerine bir de revir binası inşa edilmiştir. Yapılan bu çalışmalarla okul daha modern bir yapıya kavuşturulmuştur.

> Bursa Mekteb-i İdadî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdadî-i Askerî'nin açılış merasiminde dua okunurken. Önceleri yalnız Arabî, Farisî ve güzel yazı öğretilen idâdîlerde, zamanla cebir, geometri, astronomi, tarih, coğrafya, Farisî, gramer, imla gibi dersler de müfredata dâhil edilerek okutulmaya başlanmıştır.

> Bursa Mekteb-i İdadî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdadî-i Askerî'nin açılış merasiminde hoca ve talebeler bir arada görünmekte. Işıklar bölgesi, Bursa'ya hâkim bir mevkide, Uludağ'ın eteklerinde bağlık, bahçelik bir yer olup şehir merkezine bir şose ile bağlanmıştı. Yeni askerî idâdî binasının yapımına 2 Haziran 1889 yılında başlanmış, 14 bin metrekarelik bir alan üzerine temel atılmış ve Bursa Askerî İdadî binası 29 Mayıs 1308 (10 Haziran 1892) Cuma günü, Bursa Valisi Münir Paşa tarafından büyük bir törenle hizmete açılmıştır.

> Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî

- ◆ Bursa Mekteb-i İdâdî-i Askerî'den çekilen fotoğrafta, Mektebin giriş kapısı, bahçesindeki havuz ve kuşbakışı Bursa Şehri görünmekte. Bursa'da, 1884 yılında, hepsinden birer adet olmak üzere; kız rüşdiyyesi, askerî rüşdiyye, mülki idâdî, askerî idâdî, ipekböcekçiliği okulu, medrese-i muallimin ve sanayi mektepleri ile 27 adet medrese, 53 adet mekteb-i ibtidâiye ve 4 adet gayrimüslim okulu bulunmaktaydı.

> Bursa Mekteb-i İdadi-i Askeri

- ◆ Bursa Mekteb-i İdadi-i Askeri öğrencilerinin bahçede yaptıkları jimnastik çalışmaları. Mektepte zamanla ders müfredatı değişmiş jimnastik (beden eğitimi) dersi de eklenerek, açık havada, uygulamalı olarak bu ders yapılmaya başlanmıştır.

> Bursa - Mekteb-i İdadi-i Askeri

- ◆ Saye-i kudret vaye-i cenab-ı padişahide Bursa'da Işıklar nam mahalde müceddeden inşa olunan Mekteb-i İdâdî-i Askerîyye'nin Kütüphanesi dâhilinden alınan fotoğrafıdır.

> Bursa - Mekteb-i İdadî- Askerî

- ◆ Saye-i kudret vaye-i cenab-ı padişahide Bursa'da Işıklar nam mahalde müceddeden inşa olunan Mekteb-i İdadî-i Askerîyye'nin jimnastik mahallinin fotoğrafıdır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar eğitimine Işıklar Askerî Hava Lisesi olarak devam eden okul, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında kapatılmıştır.

> Edirne Mekteb-i İdadi-i Askeriye

- ◆ Edirne Mekteb-i İdadi-i Askeriye'nin kutran manzarası. II. Abdülhamid dönemi eğitim politikaları çerçevesinde eğitim; sadece İstanbul'la sınırlı kalmamış, yurdun en uzak köşesine kadar yaygınlaştırılmış ve okul açma politikası uygulanmıştır.

بیت خود خوانده
۳۰۲

SULTANİLER (ORTAÖĞRETİM)

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde her vilayetin merkezi olan şehir ve kasabalarda sultanilerin açılacağı, eğitim ve öğretimin paralı olacağı belirtilmişti. İdadî mezunlarının sultanilere kabul edileceği, rüştiye mezunlarının da ücretleri ödemek şartıyla sultanilerin kısm-1 adi sınıfına kaydedileceği, maddi durumu yetersiz başarılı öğrencilerin okulun genel mevcuduna göre belirlenen şekilde ücretsiz (normal kısım), yarım veya çeyrek ücretle okula kabul edileceği öngörülmüştü. Sultaniler, Kısm-1 Adi (normal kısım) ve Kısm-1 Âli (yüksek kısım) olarak iki bölüm halinde düzenlenecek ve inşaat masrafları devlet tarafından karşılanacaktı.

Mekteb-i Sultani

1 Eylül 1868 tarihinde Sultan Abdülaziz tarafından kurulan Mekteb-i Sultani'ye "Galatasaray Sultanisi" ve "İstanbul Sultanisi" de denmektedir.

Kuruluş nedenleri sıralanacak olursa; devletin önemli kademelerine eğitimli eleman yetiştirmek, farklı dil ve dine mensup Osmanlı tebasındaki çocukların zihinlerine Osmanlılık ruhunun yerleştirilerek, kaynaştırılması düşüncesiyle çöküş sürecinin atlatılacağı ümit ediliyordu. Sultan Abdülaziz'in Fransa'ya yaptığı geziden, özellikle Fransız liselerinden ve maarifinden etkilenmesi ve Fransız hükümetinin talepleri ile yardımı vb. gibi nedenler tarih araştırmacıları tarafından dile getirilen nedenler arasında sayılabilir.

Mekteb-i Sultani, rüştiye üstü, lise dengi, yabancı dil eğitimi veren ve 9 ile 12 yaş arasındaki çocukların kabul edildiği 600 öğrenci kapasiteli bir eğitim kurumu olarak eğitim sistemine dâhil edilmiştir.

Mekteb-i Sultani II. Abdülhamid döneminde de varlığını sürdürmüş, ancak okulun eski hali ile eğitime devam etmesinde bazı sakıncalar görülerek, öğretmenleri, yöneticileri ve ders programları değiştirilerek çeşitli yeni düzenlemeler getirilmiştir. Tüzüğünde, Müslim ve Gayrimüslim çocukların birarada eğitim göreceği, her vilayet merkezinde açılmaları planlanan sultaniler, II. Meşrutiyet'in sonuna kadar sadece İstanbul ve Girit'te açılabilmişlerdir.

> *Mekteb-i Sultani ve kapısı (İstanbul)*

- ◆ Mekteb-i Sultani ve kapısının dışarıdan görünüşü. 1 Eylül 1868 tarihinde Sultan Abdülaziz tarafından kurulan Mekteb-i Sultani'ye "Galatasaray Sultanisi" ve "İstanbul Sultanisi"de denmektedir. 1868 yılında eğitim hayatına başlayan Mekteb-i Sultani; rüştiye üstü, lise dengi, yabancı dil eğitimi verecek bir okul olarak düzenlenmiştir.

> *Mekteb-i Sultani (İstanbul)*

- ◆ Mekteb-i Sultani'nin uzaktan genel görünümü. Kuruluş aşamasında Galata Sarayı Ocağı Binası tahsis edilen okul, çeşitli tadilat ve onarımlar yapıp, laboratuvar, derslik ve idman salonlarının eklenmesiyle Mekteb-i Sultani'ye dönüştürülmüştür.

> *Mekteb-i Sultani (İstanbul)*

- ◆ Mekteb-i Sultani binasının giriş kapısı. Mekteb-i Sultani tüzüğünde Müslim ve Gayr-i Müslim çocukların bir arada eğitim göreceği belirtilmiştir. Mekteb-i Sultani, rüştiye üstü, lise dengi, yabancı dil eğitimi veren ve 9 ile 12 yaş arasındaki çocukların kabul edildiği okul, 600 öğrenci kapasiteli bir eğitim kurumu olarak eğitim sistemine dâhil edilmiştir.

İsmail Bey

> Mekteb-i Sultani Müdürü İsmail Bey

◆ Mekteb-i Sultani Müdürü İsmail Bey.

> Mekteb-i Sultani-Hoca ve Talebeleri (İstanbul)

- ◆ Mekteb-i Sultani şakirdanı (öğrenci) spor yaparken. II. Abdülhamid döneminde de varlığını sürdüren okulun, yönetim ve öğretmen kadrosu tamamen değiştirilmiş, Avrupai eğitim veren okul, Osmanlı ve dini ağırlıklı eğitim veren bir okula dönüştürülmüştür.

> *Mekteb-i Sultani-Hoca ve Talebeleri (İstanbul)*

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Sultani öğrencileri idman sırasında. Mekteb-i Sultanide eğitim Fransızca olarak verilecek, fakat Türkçe başka dersler de gösterilecekti. Mektebin müdürü ve hocaları Fransız olacağı gibi ders nazırı da, müdürü de yine Fransız olacaktı. Fransız hükümeti bu mektebe değerli müdür ve eğitimciler göndermiş, mektebde zengin bir kütüphane ve müze kurdu muştur.

> Mekteb-i Sultani-Talebeleri (İstanbul)

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Sultani şakirdanı toplu halde spor yaparken görülmekte. Mektepte farklı dinlere mensup çocuklar arasında üstünlük görülmesine engel olmak için gerekli tedbirler alınmış, binada bulunan cami ibadete açık tutularak müslüman öğrencilerin dini vecibelerini yerine getirmeleri sağlanmıştı. Hristiyan ve Yahudi çocuklar için de bina dışında ibadetlerini yapabilmeleri için kolaylıklar tanınmıştı.

> *Mekteb-i Sultani-Talebeleri (İstanbul)*

- ◆ Mekteb-i Sultani şakirdanı büyük ve küçük sınıflar bir arada spor yaparken. Mektepte okutulan dersler arasında Osmanlı dili, Osmanlı tarihi ve dünya tarihi, genel coğrafya ve Osmanlı devletinin tarım, ziraat ve idari coğrafyası, yüksek matematik, muhasebe, fizik, kimya, mekanik, insan hakları, idare hukuku, Fransızca, genel kanunlar, tıp ve eczacılık fenlerinin öğrenimi, gerekli Latince başlangıcı, iktisat, resim, beden eğitimi ve botanik bulunmaktaydı.

> Mekteb-i Sultani-Hoca ve Talebeleri (İstanbul)

- ◆ Mekteb-i Sultani hoca ve talebeleri Kâğıthane’de yapılan piknikte eğlenirken görülmekte. “Padişahım Çok Yaşa” yazısının hemen altında ise “Mekteb-i Sultani” yazısı yer almaktadır.

> Mekteb-i Sultani-Hoca ve Talebeleri (İstanbul)

- ◆ Mekteb-i Sultani hocaları Kâğıthane’de yapılan piknikte bir arada görülmekte. Ortadaki tabelada ise “Padişahım Çok Yaşa” yazmaktadır.

MESLEK OKULLARI

Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e kadar meslekî ve teknik eğitim vermek amacıyla bazı okullar açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde çeşitli alanlarda yüksekokullar açılmış, askerî olarak kurulmuş okulların mülkiye yani sivil kısımlarının da açılması gerçekleşmiştir.

Ayrıca II. Abdülhamid döneminde eğitimin vilayetlere de yayılması sağlanmaya çalışılmış, açılan tüm meslek okullarında eğitimi verilmek istenen mesleği icra eden azınlıkların yerine söz konusu meslekte Türk-Müslüman Osmanlıların istihdamını sağlamak düşüncesi gözetilmiştir.

Halkının büyük bir kısmının ziraatle uğraştığı Osmanlı Devleti'nde İstanbul ve çeşitli yerlerde Ziraat Okulları, her askerî bölgede askerî okullar dışında, Şam'da tıbbiye, Selanik, Konya ve Bağdat'ta hukuk, Selanik'te de bir polis mektebi açılmıştır.

SULTANAHMET MÜLKIYE BAYTAR MEKTEBİ

İlk olarak hayvanların bakımı ve tedavisini yapmak üzere çeşitli hayvan hastalıklarının ve salgınlarının baş gösterdiği sivil hayatta da ihtiyaç duyulması üzerine, 1889 yılında Mülkiye Baytar Mektebi kurulmuştur.

II. Abdülhamid dönemi meslek yüksel okullarından olan ve devletin sivil baytar ihtiyacını karşılayacak olan Mülkiye Baytar Mektebi'nin ilk iki sınıfı Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de, son iki sınıfı ise Halkalı Ziraat Mektebi binasında eğitime başlamıştır.

Ancak okulun iki ayrı binada eğitim vermesi çeşitli aksaklıklar yaratmış ve düzenli bir şekilde eğitim yapılabilmesi için çözümler aranmaya ve İstanbul içinde bina arayışlarına başlanmıştır. Arayışların sonunda okul Esad Efendi Konağı'na taşınmış ve eğitim bir süre burada verilmiştir. Esad Efendi Konağı'nın da bir mektep binasından beklenen ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olmaması ve mektep için yüksek kira bedeli ödemek yerine uygun bir yer satın alma fikri gündeme gelmiştir, nihayet 1902 senesinde Sultanahmet Kabasakal'da aranan niteliklere uygun Tunuslu Mahmud Hayreddin Paşa Konağı satın alınmıştır.

Tunuslu Mahmud Hayreddin Paşa Konağı, Mülkiye Baytar Mektebi olarak kullanılırken çeşitli ihtiyaçlar belirmiş ve konak arsasının genişliğinin de buna imkân vermesiyle ek binalar (serum üretim yeri, bakteriyolojihane, ahır, müstemilat) yapılmıştır.

Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adıyla anılan Mülkiye Baytar Mektebi'nden ilk mezunlar 1893 yılında verilmiştir. İstiklal Marşı şairimiz Mehmed Akif Ersoy'da Mülkiye Baytar Mektebi'nin ilk mezunlarından.

Bu bölümdeki fotoğrafların Mülkiye Baytar Mektebi binaya yerleşmeden önce çekildiği binanın boş olmasından anlaşılmaktadır.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin bahçe dışından görünüşü. II. Abdülhamid dönemi meslek yüksekokullarından olan ve modern veterinerlik eğitimi veren Mülkiye Baytar Mektebi, 1889 yılında kurulmuştur.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin ön cepheden görünüşü. Müstakil bir Baytar Mektebi kurma girişimlerinden önce baytarlık eğitimi, ordunun ihtiyacını karşılamak üzere askerîye içerisinde verilmekteydi.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin genel görünüşü. Mülkiye Baytar Mektebi, ilk iki sınıfı 1889'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de, son iki sınıfı ise 1891 senesinde Halkalı Ziraat Mektebi binasında, Orman Maden ve Ziraat Nezareti'ne bağlı olarak eğitimine başlamıştır.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet'teki Mülkiye Baytar Mektebi binasının arka kısımdan görünüşü. Baytar Mektebi ana binası 1906'da, Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı'na bitişik şekilde inşa edilmiştir.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin giriş holü merdivenlerinin görünüşü. Mektep; Tunus'lu Hayrettin Paşa'nın konağının satın alınıp tamir edilmesiyle "Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi Alisi" olarak eğitim hayatına devam etmiştir.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi binasının müzehanesi. Baytarlık mesleğinin öneminin kavranmasıyla mekteb binası olarak kullanılan Tunuslu Hayrettin Paşa konağına bitişik olarak yeni bir mektep binası projesi, İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından tasarlanarak inşa edilmiştir.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin birinci katında bulunan müzahanenin koridordan görünüşü.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ İstanbul Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin (Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı) sofa kısmının görünüşü. Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi eğitim kadrosuna, Paris'de ihtisaslarını yapıp dönen bazı veterinerler alınmış ve mektep gerek eğitim elemanları ve gerekse eğitim vasıtaları bakımından ileri bir duruma sokulmuştu.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ İstanbul'da bulunan Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin (Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı) zemin katında bulunan teneffüşhanesi. Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin bir üniforması bulunduğu gibi, mektebin mezunlarına da saray tarafından üçüncü rütbe denilen bir rütbe verilmekteydi. Resmi günlerde veterinerler bu rütbeye ait üniformaları giyerlerdi.

> *Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi*

- ◆ Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin talebe yatakhaneesi görölmektedir. Zamanla Baytar Mektebi'nin öneminin artması üzerine Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı'na bitişik mektep binası, bakteriyolojihane, ahır ve depolar eklenmiş ve okulun kapasitesi arttırılmıştır.

> Mühendisan ve Baytar Mektebi Muallimleri

- ◆ Mühendisan ve Baytar Mektebi muallimleri Kâğıthane'de düzenlenen piknikte bir arada görülmekte. Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nin yeni binası, 1919 yılında nedeni bilinmeyen bir yangınla kullanılamaz hale gelmiştir.

> Mühendisan ve Baytar Mektebi

- ◆ Mühendisan ve Baytar Mektepleri ümerasıyla talebeleri Kâğıthane'deki piknikte bir arada görülmekte. Sultanahmet Mülkiye Baytar Mektebi'nde verilen eğitim daha sonraki yıllarda Selimiye'deki Baytar Mektebi'nde devam ettirilmiştir.

> Topçu ve Baytar Mektebi

◆ Topçu ve Baytar Mektebi ümera ve talebesinin birlikte çekildikleri fotoğraf.

> Mühendisan ve Baytar Mektebi Ümera ve Şakirdanı

- ◆ Mühendisan ve Baytar Mektebi ümera ve şakirdanı yemek öncesinde yapılan dua sırasında görülmekte. Sultan II. Abdülhamid zamanında her sene bütün mekteplilere Kâğıthâne'de kuzu çevirme ziyafetleri vermek âdet olmuştu. Bu ziyâfetlere Mekteb-i Harbiye, Kuleli Askerî İdâdîsi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun, Hendese-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Sultânî, Baytar ve Eczacı Rüşdiyesi mektepleri katılırdı.

> Mühendisan ve Baytar Mektepleri Ümerasıyla Talebeleri

- ◆ Mühendisan ve Baytar Mektepleri ümerasıyla talebeleri Kâğıthane'de yapılan piknikte yemek esnasında görülmekte. II. Abdülhamid döneminde mektepler sırayla bir veya birkaçı birlikte olarak Kâğıthane mesire alanına pikniğe giderlerdi. Meselâ Baytar Rüşdiyesi ile Mühendishâne ve Hendese-i Mülkiye talebeleri beraber giderdi. Diğerleri sıranın kendilerine gelmesini ipe çekerdi.

> Topçu ve Baytar Mektebi Ümera ve Şakirdanı

- ◆ Topçu ve Baytar Mektebi ümera ve şakirdanı piknik yemeğinde. II. Abdülhamid'in öğrencilere verdiği piknik yemeğinden kalkınca herkes şükran nişânesi kasîde ve şiirler okurdu. Her mektep evvelce hazırladığı bazı komik oyunları sahnelerdi. Çeki taşı kaldırma, halat çekme, güreş gibi müsabakalar yapılırdı. Birdirbir, uzuneşek, pişti, üç adım, esir almaca, tuğra, kahpe bohçası gibi toplu oyunlar oynanır, eğlenilir, pehlivanlar güreş tutardı.

HALKALI ZİRAAT VE BAYTAR MEKTEBİ

Osmanlı'da ilk ziraat mektebi; tarım aletlerinde ve ziraat tekniklerinde gelişme ve modernleşme düşünceleriyle paralel olarak Tanzimat'la gündeme gelmiştir. Tarımda modern aletleri kullanarak üretim yapacak kalifiye ziraatçi yetiştirilmek üzere, 1848 yılında Yeşilköy civarında bulunan Ayamama Çiftliği'nde "Ziraat Talimhânesi"nin kuruluşu ile eğitim hayatına başlamıştır. Büyük ümitlerle açılan bu okul çeşitli nedenlerle ikinci eğitim yılında (1851) kapanmıştır.

Birkaç başarısız girişime karşın, ziraat okulları kurulması fikri sürekli gündemde kalmış, Sultan II. Abdülhamid'in kendi özel mülkü olan Maslak Çiftliği'nde bir ziraat okulu açma girişimi de sonuçsuz kalmıştır.

Yine Sultan II. Abdülhamid döneminde, Ahmed Cevdet Paşa'nın Ticaret ve Ziraat Nazırlığı zamanında ziraat mektebi açılması gündeme gelmiş, Ziraat Mektebi'nin kurulabilmesi için, Mısırlı Hurşit Paşa'nın eşinin Halkalı'daki arazisi satın alınmıştır.

Halkalı Ziraat Mektebi'nin inşasına 1884 yılında başlanmış, inşaat bir türlü bitirilememiş ve mektebin faaliyete geçmesi 1891 yılını bulmuştur. Halkalı Ziraat Mektebi'nin ziraat kısmı 13 Ekim 1892 (21 Rebiülevvel 1310) tarihinde resmen açılmıştır.

Çağına göre modern bir eğitim anlayışıyla yönetilen Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde Avrupa'daki okullar örnek alınarak eğitim yapılmış, alet, edevat ve kitaplar Avrupa'dan getirilmiş ve devlet, okulu maddi olarak sürekli desteklemiştir.

Bina tamamlanınca, ilk önce Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye içinde açılmış olan Mülkiye Baytar sınıflarının öğrencileri bu okula nakledilmiş ve asıl ziraat öğrencilerinin kabulüne ise bir yıl sonra başlanmıştır. Okula "Halkalı Ziraat ve Baytar Mekteb-i Âlisi" adı verilmiştir.

1894 yılında okul ikinci dönem baytar mezunlarını verdikten sonra, bu sınıflar İstanbul'a nakledilerek müstakil bir baytar okulu haline getirildiğinden, Halkalı'daki okul Ziraat Mektebi olarak kalmış ve 1896 yılından itibaren mezun vermeye başlamıştır.

1884 yılında yayınlanan okul nizamnamesine göre; yüksek ziraat eğitimi verilecek, yeni yöntemlerle çiftçi, koşumcu ve mir-ahur (sarayda at işlerine bakan memur) yetiştirilecektir. Bu yöntemlerin hem pratik hem de teorik olarak verileceği, eğitim süresinin üç yıl olacağı ve İdadî mezunlarının okula kabul edileceği belirtilmiştir. Bu nizamnamede; okul binası ve ona bağlı müstemilat (eklentiler), numune çiftliği ve bağ gibi üniteler hakkında da bilgi verilmiştir.

> *Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)*

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin uzaktan genel görünüşü. Ziraat Okulu açılması konusunda daha önceki birkaç denemeden sonra II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde de girişimde bulunulmuştur. II. Abdülhamid, cülûsunun ilk yıllarında çıkardığı bir irade ile kendi özel mülkü olan Maslak Çiftliği'nde bir ziraat okulu açmak istemiş, dört yüz öğrencinin öğrenimine yetecek bir okul inşası ve öğrenciler için gerekli kitapların Türkçe'ye tercüme ve telifine başlanmıştır. Ancak bu girişim de sonuçsuz kalmış olacak ki, bu tarihlerde açılmış olan bir ziraat okuluna tarihi kaynaklarda rastlamamaktayız. Maslak Çiftliği'nde açılması düşünülen ziraat okulunun gerçekleştirilememesinin önemli nedenlerinden biri de alt yapı eksikliği olmalıdır. Özellikle okulda eğitim verecek olan hoca kadrolarının oluşturulamaması ve okutulacak olan ders kitaplarının yetersiz kalması, Ziraat Tâlimhânesi'nin açılmasından beri karşılaşılan başlıca sorunlardır.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin yan taraftan görünüşü. II. Abdülhamid zamanındaki bu girişimin de başarısız olmasına karşın, ziraat okullarının kurulması sürekli olarak gündemde kalmış, Halkalı Ziraat Mektebi'nin kuruluşuna kadar değişik şehirlerde onunla aynı statüde olmayan ama ziraat alanında teknik eğitim veren okullar da açılmıştır.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Saye-i terakkiyat-vaye-i hazreti padişahide Numune Çiftliği ittihaz olunan Ayamama Çiftlik-i Hümayununda emr-i inşaisi hitam (inşatı biten) bulan Çiftlik-i Hümayun ebniyesinin (bina, yapı) cephesinden görünen Ziraat Mektebi'yle memurin dairesinin resmidir.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Emr-i inşası hitam bulan Numune Çiftlik-i Hümayunu dâhilinde ziraat makinelerine mahsus sundurma ile demirhane ve marangozhanenin resmidir. Halkalı Ziraat Mektebi'nin işleyişi hakkında 1884 yılında bir nizamname yayımlanmıştır. Nizamname'de; yeni yöntemlerle çiftçi, koşumcu ve mirahur yetiştirilmek amacı ile Halkalı'da yatılı bir mektep açıldığı, mektebin öğretim süresinin 3 yıl olduğu, mektepde hem yeni ziraat yöntemlerinin pratik olarak gösterileceği hem de bu yeni yöntemler hakkında teorik dersler verileceği yazmaktadır.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Emr-i inşası hitam bulan Numune Çiftlik-i Hümayunu haricinde müfrezen inşa olunan ağıl ve kuzulukların resmidir. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin Nizamnamesine göre; ücretsiz olarak öğrenim görmek üzere mektebe her sene otuz talebe alınacak, talebeler ücretli-yatılı ve ücretli-yatısız olarak öğrenim görecektir, ücret ödeyerek öğrenim gören talebelere daha sonra bir sınav daha uygulanacak ve bu sınavda başarılı olanlar öğrenimlerine ücretsiz olarak devam edebileceklerdi.

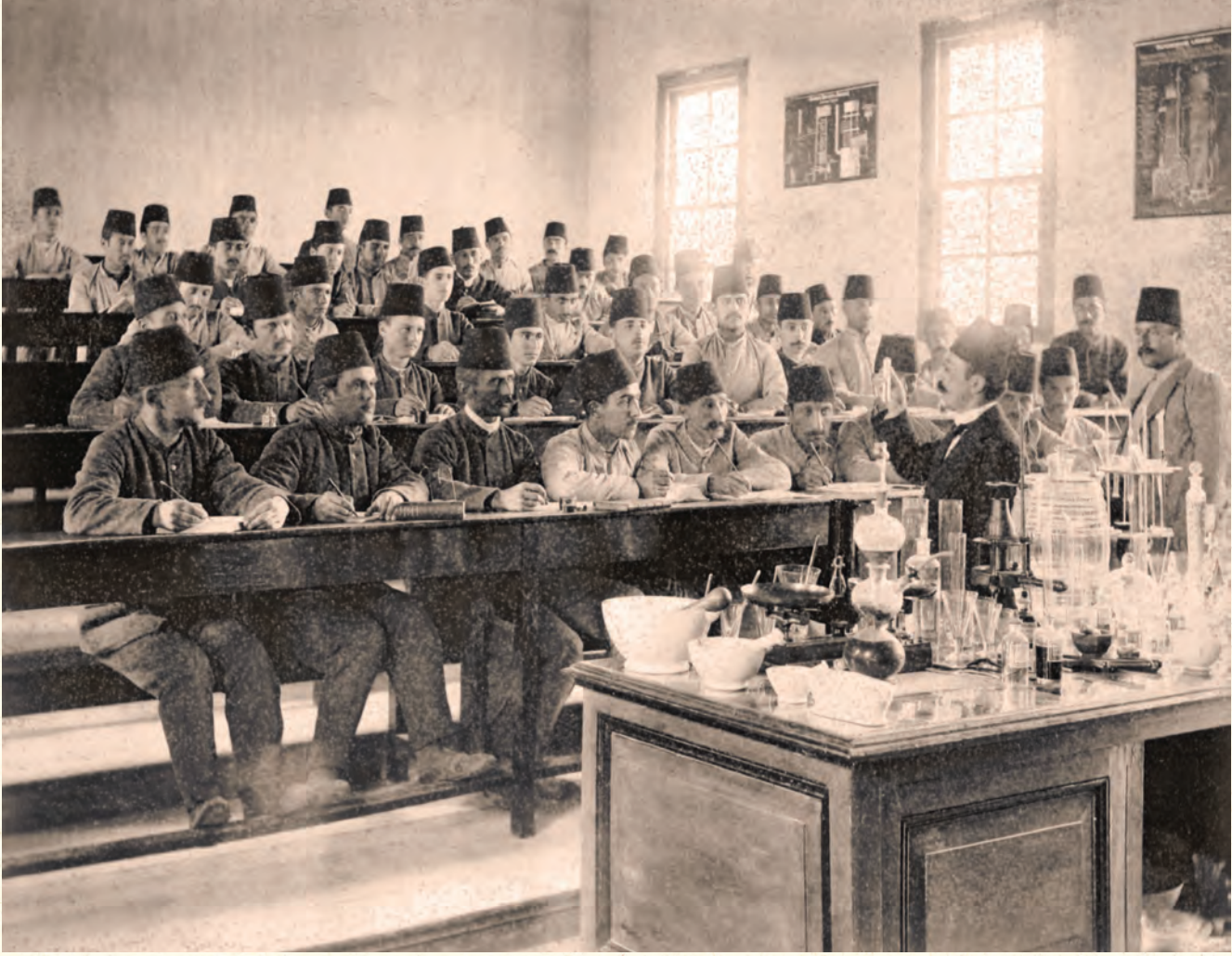
> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin bahçesinde harman ve ziraat makinesi görülmektedir. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi Nizamname'sine göre; okula kabul edilecek olan öğrencilerde aranan şartlardan öncelikli olanı, öğrencilerin Osmanlı tebaasından olmasıdır. Nizamnameye göre, öğrenciler çiftçi veya bağ-bahçe sahibi çocukları arasından seçilecek, eğitim verilecek olan öğrenciler 16 yaşından küçük ve 22 yaşından büyük olmayacak ve öğrencinin eğitiminin aksamasına neden olacak her hangi bir fiziksel sorununun bulunmaması göz önüne alınacaktı.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde eğitim gören ziraat talebesinin fidanlıkta çalışması. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin Nizamnamesine göre; mektebe alınacak talebelerin, bağlı buldukları kasabanın belediyesinden veya köylerin ihtiyar meclisinden nizamnamede bahsedilen özelliklere sahip olduklarını gösterir bir belge ve doktordan sağlık raporu almaları gerekmektedir. Talebeler bu belgeler ile birlikte, Ziraat Nezâreti tarafından vilâyet merkezlerinde kurulacak olan bir heyete bu belgeleri ibraz ettikten sonra giriş imtihanına alınacaklardı.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde bulunan kimya dershanesi görülmektedir. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde eğitim, teorik ve pratik olarak ikiye ayrılmıştı. Pratik eğitim veren hocalar, öğrencilere dersleri uygulamalı olarak anlatacak ve öğrencilere dersin tatbikatını yaptıracaktı. Mektepte teorik ve pratik olarak eğitim veren hocaların yanında bir de ustalar bulunacaktı. Bu ustalar bir taraftan öğrencilere mesleklerini uygulamalı olarak öğretirken, diğer taraftan da mektebin ihtiyaçlarını karşılamak ve çiftliğin işletilmesinde görev almakla yükümlüydüler.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin dershanesinde eğitim gören talebeler. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde hocaların ve ustaların dışında bir doktorla bir eczacı da görev almaktaydı. Mektebin doktoru, ihtiyaç görüldüğü zamanların dışında haftanın iki günü mektepte bulunacaktı. Eczacı ise okulda kullanılacak olan baytarlık ve tıp ile ilgili ecza malzemesini temin edecekti.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin kimyahanesi. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası'nda Mektep ayrıntılı olarak anlatılmakta ve mektebe bağlı olan müştemilat, numune çiftliği ve bağ gibi yerler hakkında da bilgi verilmektedir.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin yatakhanesinden bir görünüm. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi binası biri zemin kat olmak üzere iki katlıydı. Zemin katın sol tarafında dersaneler, müdür, hocalar ve memurlara ait odalar ile yemekhane vardı. Birinci katta büyük bir yatakhane, hoca ve memurlara ait yatak odalarının yanı sıra bitki ve hayvan hastalıkları ile ziraat haşereleri konularının çalışıldığı laboratuvarlar mevcuttu.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin yemekhanesinde talebeler yemek sırasında görülmekte. Mektebe bağlı birimler arasında biri hocalara diğeri öğrencilere mahsus iki kimyahâne, tahlilhâne, bir amfitiyatro ile marangoz ve çiftlik makinisti şubeleri için düzenlenmiş olan geniş bir tesviyhâne bulunmaktaydı.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin yemekhanesinden görünüm. Halkalı Ziraat Mektebi'nin açılmasının ardından vilayetlerde de ziraat mektepleri açılmaya başlamıştır. Bunun üzerine Halkalı Ziraat Mektebi'ni diğerlerinden ayırmak amacıyla "Halkalı Ziraat Mekteb-i Alîsi" ismi kullanılmıştır. Okul, Osmanlı'dan sonra Türkiye Cumhuriyeti devrinde de hizmet vermeye devam etmiştir.

> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin Cami-i Şerifi. Mektebde isteyen talebe dini vecibelerini serbestçe yerine getirebilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde, devletin açtığı ziraat okullarının dışında, özel amaçlı ziraat okulları da eğitim vermekteydi.

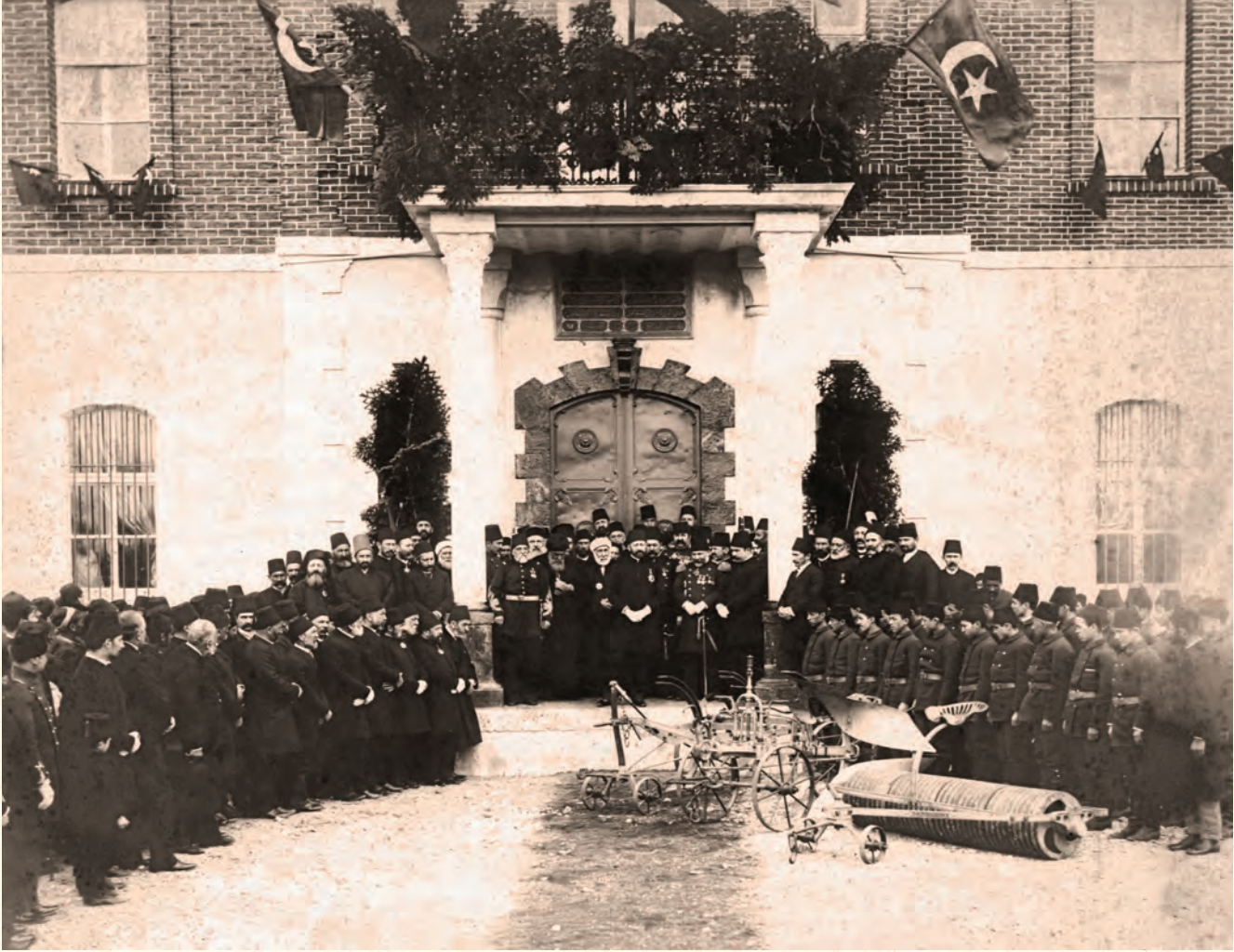
> Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (İstanbul)

- ◆ Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde baytar talebesi marifetiyle ameliyata tehye edilmiş (hazırlanmış) hayvan. Öğrencilerin ellerinde ameliyatta kullanılan aletlerin bir kısmı görünmektedir.

> Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi

- ◆ Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi'nin manzara-i umumisi. Bursa'da 1891 yılında eğitim süresi üç yıl olan Ziraat Ameliyat Mektebi açılmıştır. Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi adıyla kurulan bu mektebe çok önem veren Sultan Abdülhamid bir gemi dolusu her cinsten damızlık hayvan ve malzeme göndermiştir.

> Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi

- ◆ Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi'nin açılış merasiminden görüntü. İlk mezunlarını 1894 yılında veren Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi halen Bursa Ziraat Mektebi adıyla faaliyetini sürdürmektedir.

> Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi

- ◆ Saye-i terakkiyat vaye-i hazret-i hilafetpenahide müceddeden inşa kılınan Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi Harir Dar'üt-tahsilinin (ipekçilik mektebi) cepheden görünüşü. Hamidiye Ziraat Mektebi'ne bağlı olarak, 1899 yılında "Harir Darü't-tahsili" (ipekçilik mektebi) açılmış, Ziraat Mektebi öğrencileri burada ayrıca teorisi ve pratiğiyle ipek böcekçiliği eğitimi görmüştür.

> Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi

- ◆ Saye-i terakkiyat vaye-i hazret-i hilafetpenahide müceddeden inşa kılınan Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi Harir Dar'üt-tahsilinin (ipekçilik mektebi) yandan görünüşü.

> Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi

- ◆ Bursa Hamidiye Ziraat Mektebi'nin deposu. Parasız yatılı olan Hamidiye Ziraat Mektebi'nde üç sınıf olmak üzere 60 talebe bulunmaktaydı. Daha sonra 1899 yılında bu mektebe bağlı olarak Harir Dar'üt-Talimi adlı ipekböcekçiliği mektebi açılmıştır. Ziraat Mektebi talebeleri burada ayrıca teorik ve pratik olarak böcekçilik eğitimi almışlardır.

> *Edirne Ziraat Mektebi*

- ◆ Edirne'de Numune Ziraat Mektebi'nin genel görünüşü. 1881 yılında Edirne Hamidiye Ziraat Mektebi ve Numune Çiftliği kurulmuştur. Mektep, II. Selim'in Edirne'de yaptırdığı ve o tarihlerde sadece kalıntısı bulunan sarayın bahçesinde yer almaktaydı. Ancak mektep öğretim elemanı yetersizliği ve bunun benzeri sebeplerden dolayı üç yıl sonra kapatılmıştır.

MEKTEB-İ SANAYİ (SANAYİ MEKTEBİ)

Sanayi Mektepleri ilk kez Mithat Paşa'nın Niş (Osmanlı idari yapılanmasında Tuna vilayetine bağlı, bugünkü Sırbistan'ın güneyinde bulunan şehir) Valiliği sırasında, ve onun girişimleri sonucunda teknik eleman yetiştirme amacıyla kurulmuş ve ilk kuruldukları yıllarda Islahhane adını almıştır. Kısaca Islahhaneler mesleki ve teknik eğitim veren sanayi mekteplerinin çekirdeğini oluşturmuştur.

Daha sonraları Rusçuk, Sofya, Selanik, Bosna, İşkodra, Edirne, Bursa, İzmir, Kastamonu, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır gibi merkezlerde de Islahhaneler açılmıştır.

İstanbul'da ilk sanayi mektebi Sultanahmet'te (1867) "İslah-ı Sanayi Mektebi" adıyla kurulmuş, demircilik, dökmeçilik, makinecilik, mimarlık, marangozluk, terzilik, kunduracılık ve ciltçilik gibi dallarda eğitim ve öğretim vermeye başlamıştır.

Okula sonradan halkın talebi ve ilgisi artmış, rüştiye düzeyinde eğitim veren, kadrosunda yabancı uzmanların çalıştığı ve mezunlarının yurtdışına burslu olarak yollandığı bir kurum haline gelmiştir.

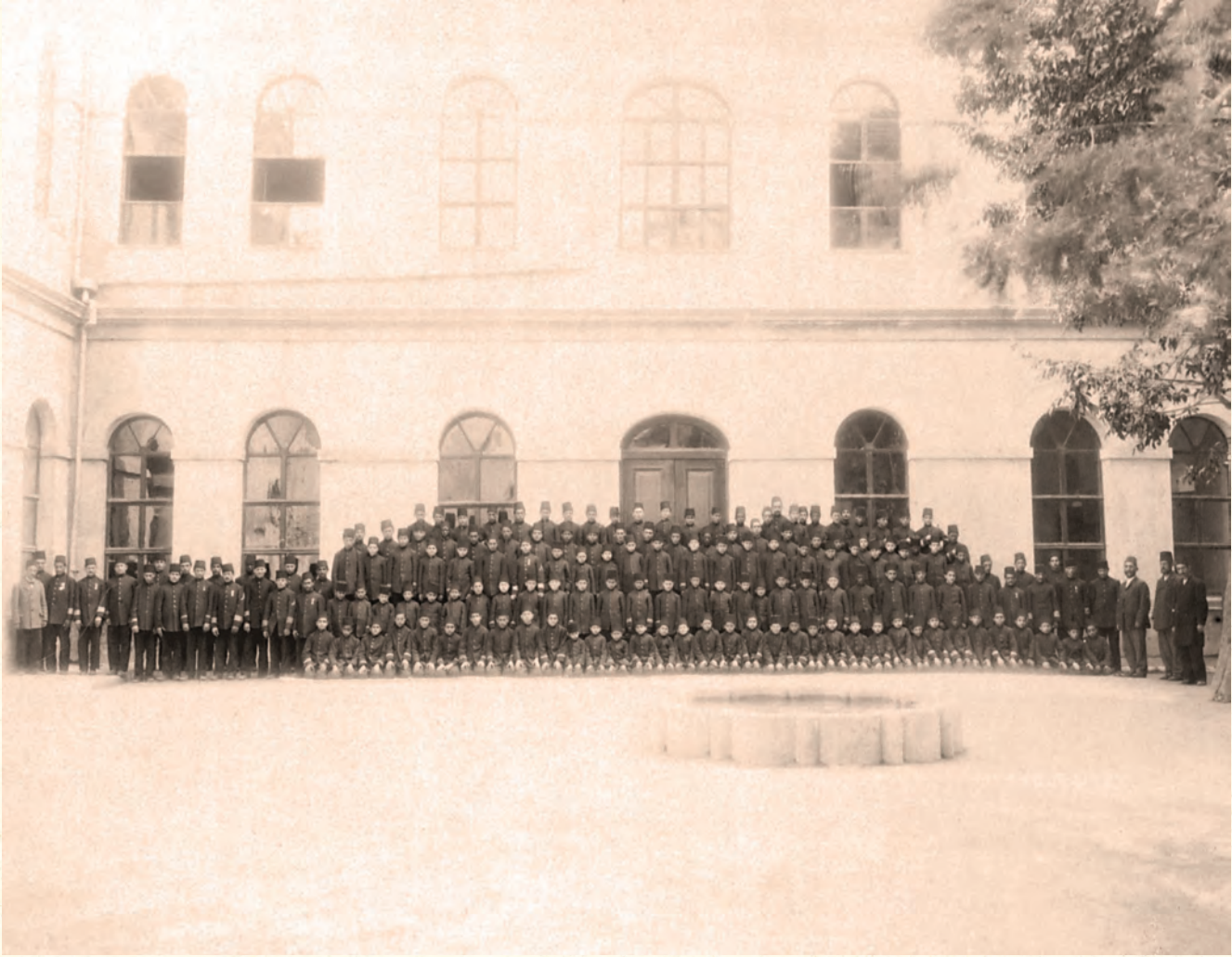
Eğitim süresi beş yıl olarak düzenlenen ıslahhanelere girişte, Müslüman veya Gayrimüslim, oniki onüç yaşlarındaki kimsesiz, fakir aile çocuklarına öncelik tanınmış ve herhangi bir ücret alınmamıştır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde sayıları artan sanayi mekteplerinin adları "Hamidiye Mekteb-i Sanayi-i Ali" olarak değiştirilmiştir.

> *Mekteb-i Sanayi (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ Saye-i inayet-vaye-i hazreti hilafetpenahide bu kere tamir ve inşa ikmal olunan Mekteb-i Sanayi'nin manzara-i hazırası. Sanayi mekteplerinin temeli, 1863 yılında Midhat Paşa'nın Niş'de açtığı ıslahhaneye dayanmaktadır. Kimsesiz çocukları sefil ve perişan bir vaziyetten kurtararak topluma kazandırmak amacıyla açılan okulun başarısı yayılarak bu tesislerin Anadolu'da da açılmasını sağlamıştır.

> *Mekteb-i Sanayi-Talebeleri (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ İstanbul Sultanahmet'te Mekteb-i Sanayi talebeleri okul binalarının önünde Toplu halde görülmekte. Zamanla mesleki eğitim ve öğretim faaliyetleri öne çıkararak, Islahhaneler Sanayi Mekteplerine dönüşmüşlerdir. II. Abdülhamid Dönemi'nde sayıları artarak yayılan sanayi mekteplerinin isimleri Sultan'a izafeten "Hamidiye Mekteb-i Sanayi-i Ali" olarak değişikliğe uğramıştır.

> *Mekteb-i Sanayi-Marangozhane (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Sanayi tarz-ı mimari-i garp marangozhanesinde öğrenciler çalışırken görülmekte. 1861 yılında Midhat Paşa Niş'te ilk ıslâhhâneyi açmış ve buraya Müslim veya Gayrımüslim ayrımı yapılmadan yetim ve öksüz çocukların alınmasını sağlamıştır. Bu zamana kadar herhangi bir devlet himayesinden yoksun, ailesi bakamayacak durumdaki çocuklar sokaklarda aç dolaşmakta, suç işleyerek hapse düşmekteydiler. İlk açılan ıslâhhânelere "Mekteb-i Ulûm-ı Sanâyi", "Sanayi-Hâne" ve "İslâhhâne Dairesi" isimleri verilmiştir.

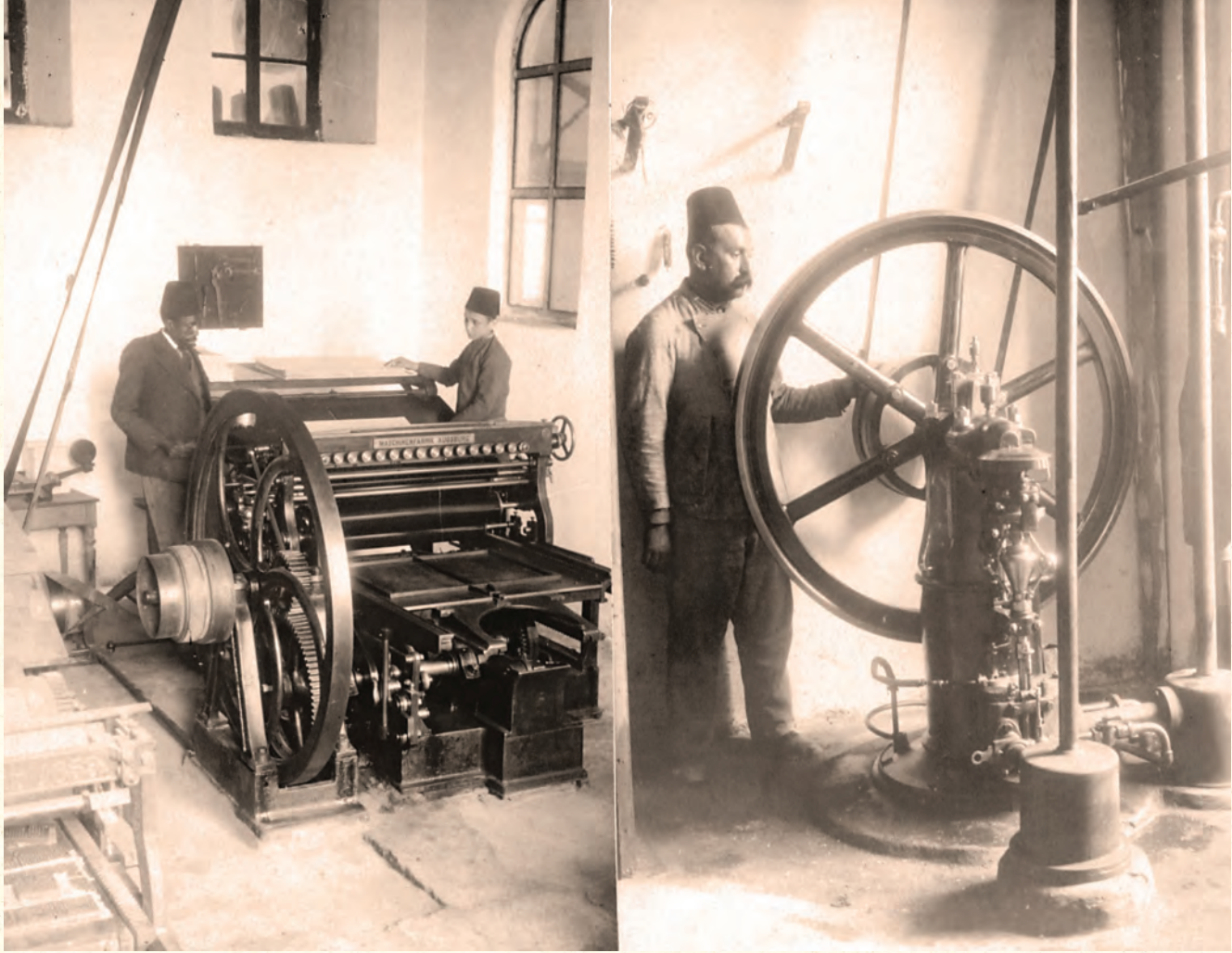
> *Mekteb-i Sanayi-Marangozhane (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ İstanbul Sultanahmet'te bulunan Mekteb-i Sanayi'nin marangozhanesinden görünüm. Midhat Paşa'nın bu ilk ıslâhhâne girişiminden sonra, Tanzimat devrinin sonuna kadar Bursa, Kastamonu, Sivas, Halep, İşkodra, Edirne, İzmir, Erzurum, Bosna, Trabzon, Diyarbakır, Bağdat, Selânik, Şam, Trablusgarp, Prizren, Üsküp ve Bosna Kız ıslâhhâneleri açılmıştır.

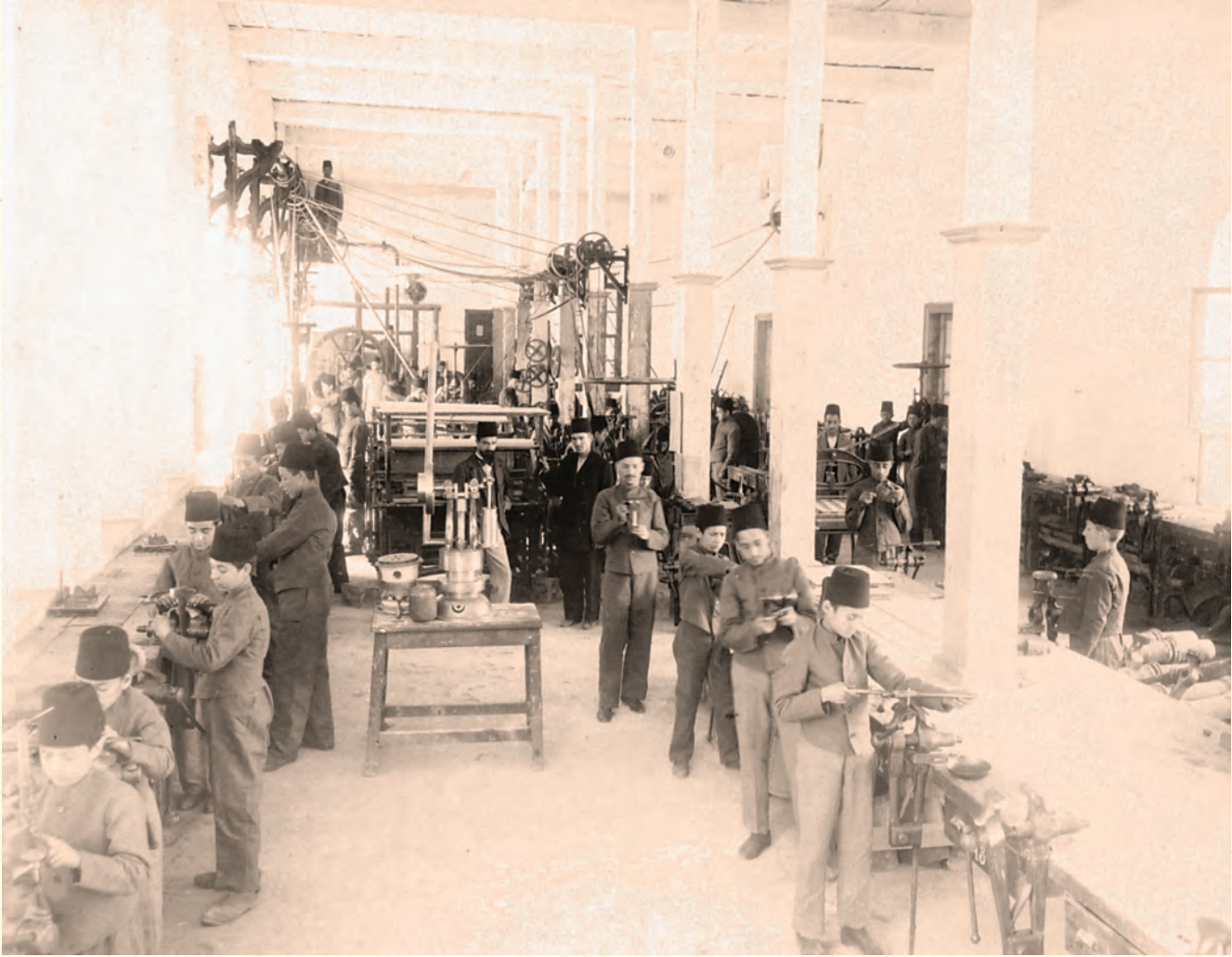
> *Mekteb-i Sanayi-Matbaa (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ Ba irade-i seniyye hazret-i hilafetpenahi Mekteb-i Sanayi'nin taht-ı nezaretinde bulunan hurufat dökümhaneleri. İstanbul Sultanahmet'te bulunan Mekteb-i Sanayi'nin matbaası görülmekte. 1868 yılında yayınlanan Mekteb-i Sanâyi Nizâmnâmesini'nin ardından, İstanbul'da ilk sanayi mektebi "İslah-ı Sanayi Mektebi" adıyla Sultanahmet'teki Kılıçhâne binasında açılmıştır.

> *Mekteb-i Sanayi-Matbaa (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ İstanbul Sultanahmet'te bulunan Mekteb-i Sanayi matbaasında makineler ve çalışanlar görülmektedir. Elli öğrenci ile öğrenime başlayan Mekteb-i Sanâyi'de dâhili ve harici olmak üzere iki şube açılmış, dâhili kısım yatılı olup masrafları devlet tarafından karşılanmakta, on üç yaşından küçük çocuklar alınmakta, fakir ve kimsesiz çocuklara öncelik verilmekteydi.

> *Mekteb-i Sanayi-Tesviyehane ve Dökümbane (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ İstanbul Sultanahmet'te bulunan Mekteb-i Sanayi'nin tesviyehane bölümünde çalışan talebeler. Mekteb-i Sanayi'de harici şubeye otuz yaşın altındaki esnaf çırakları kayıt edilmekte, kontenjan olduğu takdirde isteyen aileler de yılda 500 kuruş ödemek suretiyle çocuklarını dâhili kısma kayıt ettirebilmekteydiler.

> *Mekreb-i Sanayi-Tesviyehane ve Dökümbane (İstanbul-Sultanahmet)*

- ◆ İstanbul Sultanahmet'te bulunan Mekreb-i Sanayi'nin dökümhanesinde çalışan talebeler. Mekreb-i Sanayi'de demircilik, dökümcülük, makinecilik, mimarlık, marangozluk, terzilik, kunduracılık, mücellitlik gibi alanlarda mesleki eğitim verilmiştir.

> Mekteb-i Sanayi-Camii

- ◆ İstanbul Sultanahmet'te bulunan Mekteb-i Sanayi-i şahanenin camii şerifinde ibadet eden talebeler. Sanayi Mekteplerinde de Islâhhânelerde olduğu gibi öğrenci kabulünde, Osmanlılık ideolojisine sadık kalınmış, suç işlemiş çocuklarda okula kabul edilerek topluma kazandırmaya çalışılmıştır.

> *Mekteb-i Sanayi-Hoca ve Talebeli*

- ◆ Mekteb-i Sanayi muallimleriyle şakirdanları (öğrencileri) Kâğıthane'de yapılan piknikte bir arada görülmekteler. Batıdan uzmanlar getirilerek eğitim sisteminde modernleşme çalışmaları yapılırken, daha önceki yıllarda olduğu gibi sanayi mekteplerinden de öğrenciler Avrupa'ya eğitime gönderilmeye devam etmiştir. 1870 yılında İstanbul'daki Sanayi Mektebi öğrencilerinden yirmi kişilik bir grup Fransa'ya eğitime gönderilmiştir.

> *Mekteb-i Sanayi-Hoca ve Talebeleri*

- ◆ Kâğıthane’de düzenlenen piknikte dua ederken görülen Mekteb-i Sanayi hoca ve talebeleri. “İslah-ı Sanayi Mektebi”, Osmanlı İmparatorluğu’nda sanayi, demircilik, dökmeçilik, makineçilik, mimarlık gibi derslerin okutulduğu ilk modern sanat okulu idi. Günümüzde bu bina Sultanahmet Endüstri Meslek Lisesi olarak eğitim hayatına devam etmektedir.

> Üsküdar Nehari (Gündüzlü yatısız) Kız Sanayi Mektebi (İstanbul)

- ◆ Üsküdar Neharî (gündüzlü, yatısız) Kız Sanayi Mektebi görülmektedir. Üsküdar Neharî Kız Sanayi Mektebi, 1878 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından Doğancılar Meydanı'nda Ramazanoğulları Konağı'nda üç sınıflı olarak açılmıştır. 1881 yılında, Abdüllâtif Suphi Paşa'nın Evkaf Nazırlığı sırasında, okulun şimdiki yerinde bulunan ahşap konağa taşınmıştır.

> Üsküdar Kız Sanayi Mektebi Talebatı

- ◆ Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nin talebeleri görülmektedir. Bu okulda her gün öğleye kadar, o zamanki Rüштиye Mekteplerinin programı uygulanmış, öğleden sonraları ise yalnızca atölyelerde uygulamalı derslere yer verilmiştir. Mektep günümüzde Üsküdar Mithatpaşa Anadolu Kız Meslek ve Meslek Lisesi olarak eğitim hayatına devam etmektedir.

> Bursa Hamidiye Sanayi Mektebi

- ◆ Müessesat-ı feyżgayat-ı hazret-i hilafetpenahiden olmak üzere kısmen müceddet ve kısmen tamir-i mükemmel suretiyle inşa ve tesis kılınan Hamidiye Sanayi Mektebi'nin kapısı ve memurin ve bazı sanayi haneler dairesi. Binanın üzerindeki tabelada "Hamidiye Sanayi Mektebi" yazmaktadır.

> Bursa Hamidiye Sanayi Mektebi

- ◆ Müessesat-ı feyżgayat-ı hazret-i hilafetpenahiden Hamidiye Sanayi Mektebi'nde müştemilat-ı lazıme ile müceddeden inşa kılınan demirhane.

> Bursa Hamidiye Sanayi Mektebi

- ◆ Müessesat-ı feyżgayat-ı hazret-i hilafetpenahiden Hamidiye Sanayi Mektebi'ne irad olmak üzere Hamidiye Cadde-i muntazamasında müceddeden inşa olunan dairenin bir kısmı. Fotoğraftaki tabelada "Padişahım şevketinle çok yaşa" yazmaktadır.

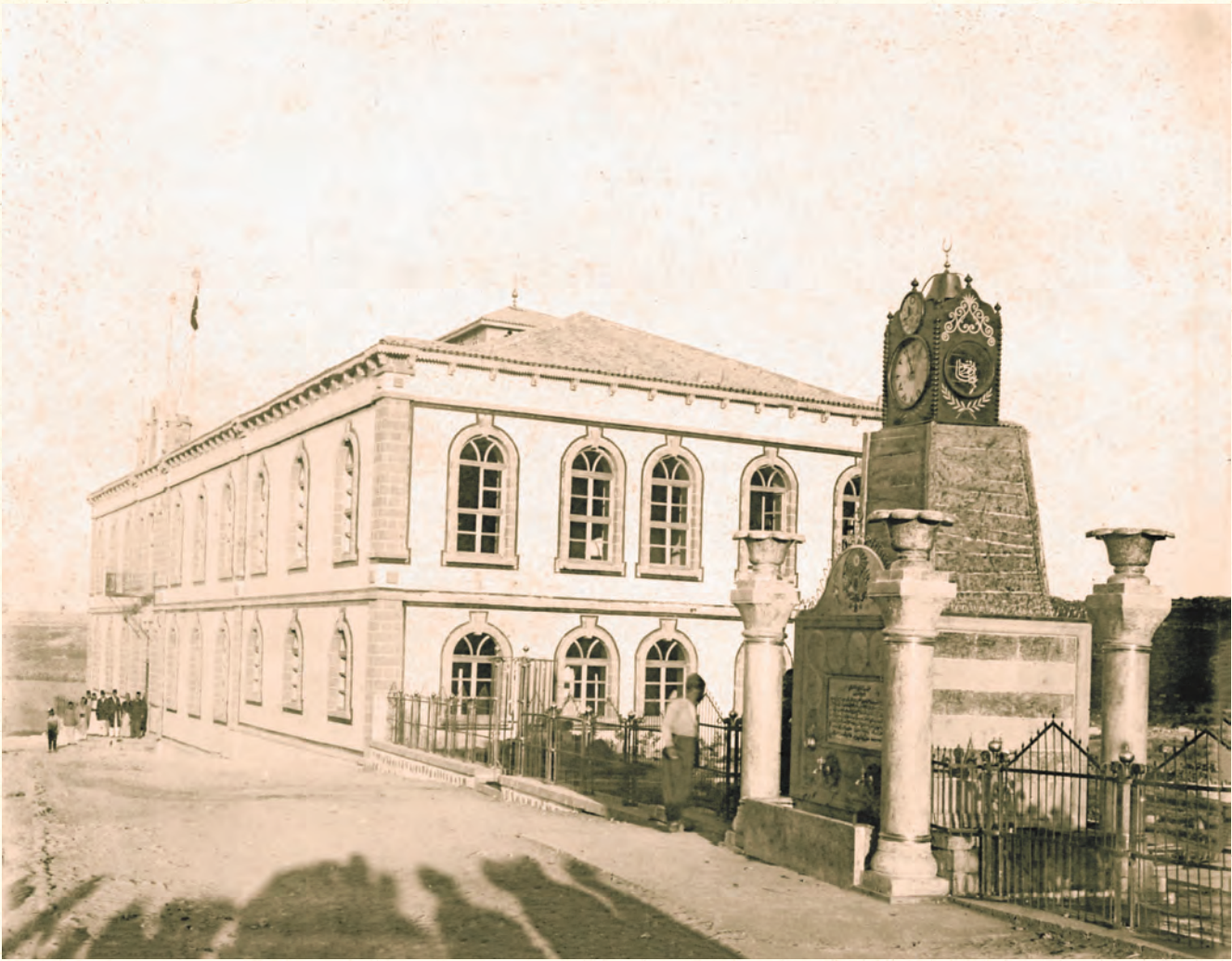
> Bursa Hamidiye Sanayi Mektebi

- ◆ Müessesat-ı feyżgayat-ı hazret-i hilafetpenahiden Hamidiye Sanayi Mektebi'ne irad olmak üzere Hamidiye Cadde-i muntazamasında müceddeden inşa olunan dairenin diğer kısmı. 1890 yılında Hamidi Sanayi Mektebi olarak açılan bu okul, halen Bursa Tophane Endüstri Meslek Lisesi olarak hizmet vermektedir.

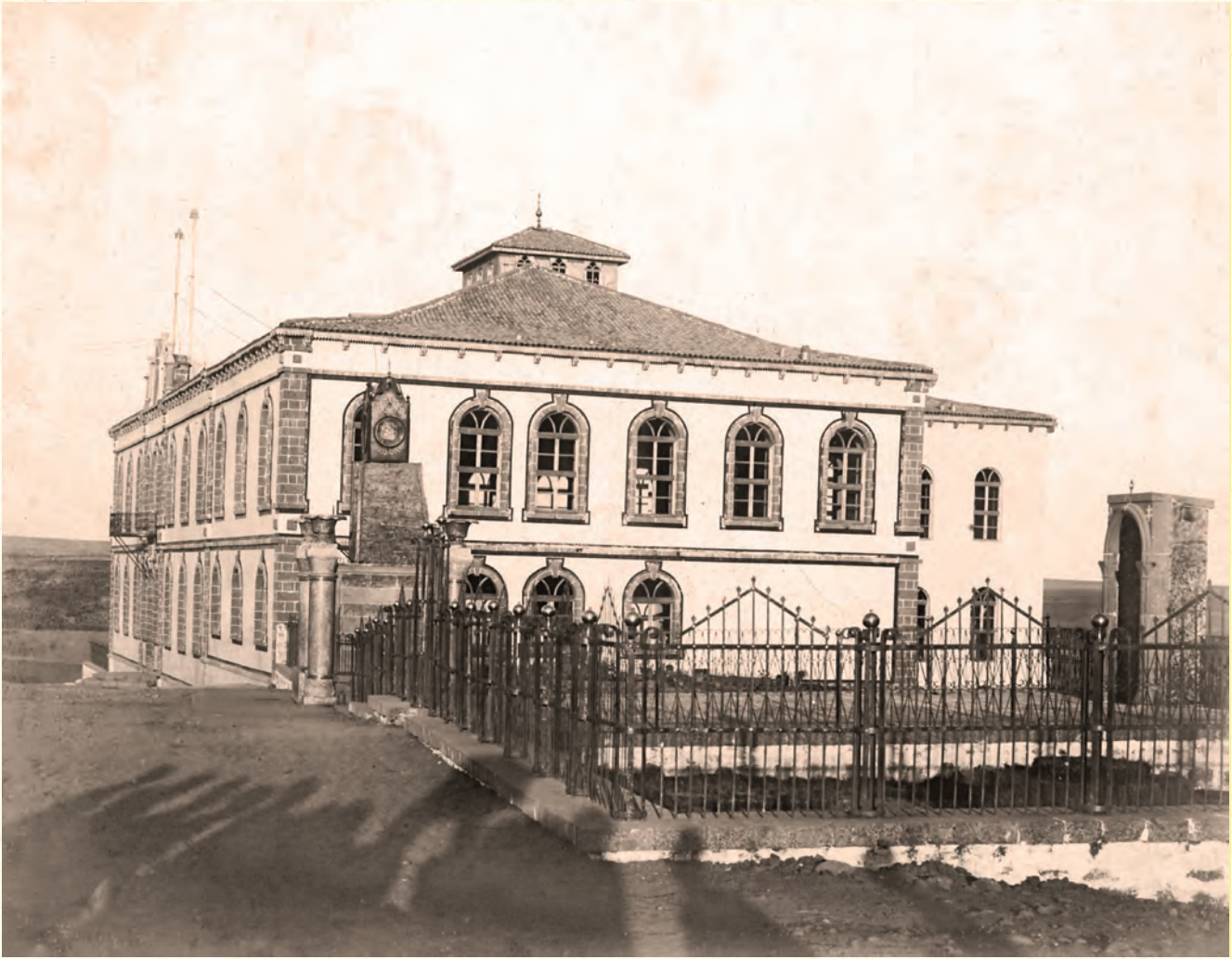
> Diyarbakir Hamidiye Sanayi Mektebi-Açılış Merasimi

- ◆ Diyarbakir Hamidiye Mekteb-i Sanayi'nin resm-i küşadını gösterir fotoğrafıdır. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yıldönümünde (1 Eylül 1900), Vali Halid Bey'in çabalarıyla inşa edilen sanayi mektebi ile mekteb civarındaki çeşme, namazgah, tenezzüh ve numune bahçelerinin açılış töreni görkemli bir şekilde icra edilmiştir.

> Diyarbakır Hamidiye Sanayi Mektebi-Açılış Merasimi

- ◆ Diyarbakır Hamidiye Sanayi Mektebi ile Hamidiye çeşmesi. Hamidiye Sanayi Mektebi'ne fakir kimsesiz çocuklar alınmış, talebelere ilk tahsille beraber marangozluk, dokumacılık, matbaacılık ve havluculuk, kunduracılık, boyacılık, matbua ve çitçilik sanatları öğretilmiştir.

> Diyarbakir Sanayi Mektebi

- ◆ Diyarbakir'da inşa kılınan Çeşme-i Hamidi ve namazgâh ile Mekteb-i Sanayi-i Hamidi'nin bahçeleriyle beraber çıkarılan fotoğraflarıdır. Hamidiye Sanayi Mektebi yatılı olup ibtidaî ve sanayi kısımlarından oluşmaktaydı. İbtidaî kısmında, ibtidaî mekteplere ait dersler okutulmakta, sanayi kısmında ise halı, kumaş, şayak ve sair dokumalar ile marangozluk, demircilik, dökmeçilik, matbaacılık, mücellitlik, kunduracılık ve terzilik gibi sanatlar öğretilmekteydi.

> Diyarbakır - Mekteb-i Sanayi-i Hamidi

- ◆ Diyarbakır'da inşa kılınan Mekteb-i Sanayi-i Hamidi'nin bahçesinden alınan fotoğrafıdır. Mektebe 5 ile 15 yaş arasındaki çocuklar alınmakta olup eğitim süresi beş seneydi. Talebeler mektepte iki sene eğitim öğretim ve üç sene de sanat tahsili görmekteydiler. Hamidiye Sanayi Mektebi'nin içinde süslü bir mescit, dört kurnalı bir hamam, 40 yataklık bir hastane, sekiz koğuş ve dört oda bulunmaktaydı. Mektebin yanında ise dört sütun üzerine tesis edilmiş ve güzel bir mimariye sahip bir çeşme yaptırılmıştı.

> İzmir Mektebi Sultani

- ◆ Mekteb-i Sultani olmak üzere İzmir'in eski Karantina nam mevkiinde inşa olunan mektep. Karantina Mahallesi'nde 1882 yılında Mekteb-i Sultani olarak yapılan ve halen boş olan binanın mektebe tahsis edilerek, Mekteb-i Sanayi-i Hamidiye olarak adlandırılması talep edilmişti. Mektebin adı Halil Rıfat Paşa'nın girişimleriyle ilk açıldığı tahfuzhane binasından Mekteb-i Sultani binasına taşınması esnasında (23 Nisan 1891) değişmiş ve bu tarihten sonra Sultan II. Abdülhamid'in ismine izafeten Hamidiye Sanayi Mektebi adıyla adlandırılmıştır.

> *İzmir'de Hamidiye Mekteb-i Sanayi*

- ◆ İzmir'de Karataş'ta Hamidiye Mekteb-i Sanayi. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'ne, 12-13 yaşında yetim, kimsesiz ve fakir Hıristiyan ve Müslüman talebeler kabul ediliyordu. Bunun yanında halı vakti yerinde olan ailelerin çocukları belli bir ücret karşılığında mektebe kabul ediliyordu.

> İzmir Mekteb-i Sanayi

- ◆ Fotoğrafta 1 numara ile gösterilen bina “İzmir’de Karantina nam mahalde ihsan-ı ali-i hazret-i padişahi ile yapılmakta olan Cami-i Şerif”, 2 numara ile gösterilen bina “İzmir’de Karantina nam mahalde ve saye-i umran-vaye-i hazret-i padişahide sekiz sene evvel yapılmış olan Mekteb-i Kebir” ile 3 numarada görünen bina “İzmir’de Karantina ebniyesi olup Sanayi Mektebi ittihaz olunan bina-yı atik” görülmektedir.

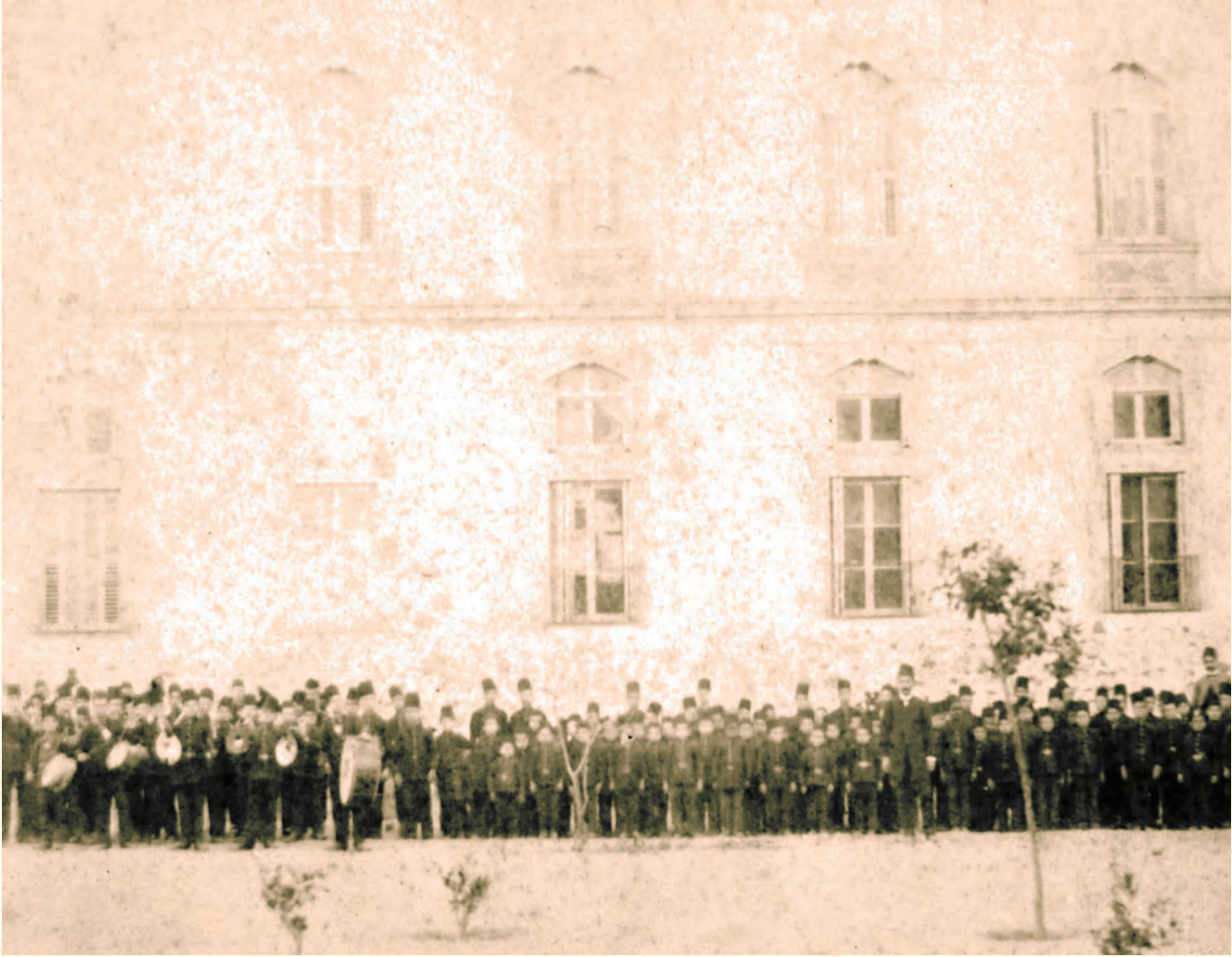
> İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi

- ◆ İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi bahçesinden alınan fotoğraf. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi yatılı olup, öğrenciler 24 saat burada kalmaktaydılar. Gündüz ders ve sanat odalarında eğitim gören çocuklar geceleri de yatakhanelerde kalıyorlardı. Vilayet genel meclisi her yıl okula alınacak öğrenci sayısını tespit ederek, Mart ve Ağustos aylarında öğrenci alımı yapıyordu.

> İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi

- ◆ Mevlüd-ü Şerif kıraatini müteakip Camii şeriften çıkan zevat ile Mektep önünde safbeste-i selam olan talebenin fotoğrafı. Mektebin açılış töreninde camide okunan mevlidden sonra talebeler ve görevlilerin birlikte fotoğraf çektirmişlerdir. Zaman zaman mektebe başvurunun fazla olması nedeniyle alınacak öğrenciler kura ile belirlenmiştir. 1896 senesinde mektebe kabul şartları arasına vücutça sağlam olmaları, 12 yaşından küçük ve 13 yaşından büyük olmamaları koşulu getirilmişti.

> İzmir Mekteb-i Sanayi

- ◆ İzmir Mekteb-i Sanayi şakirdanıyla mızıkası heyeti. Sanayi Mektebi'nin musiki sınıfında bulunan 44 öğrenci, Aralık 1890 (Kanun-ı Evvel 1306)'da İstanbul'a gelerek Padişah II. Abdülhamid'in huzurunda sanatlarını icra etmiş ve çeşitli hediyelerle ödüllendirilmişlerdi.

> İzmir Mekteb-i Sanayi-Mızıkası

- ◆ İzmir Mekteb-i Sanayi mızıka takımı. Talebelere dışarıda giymek üzere çuhadan yapılmış bir takım elbise, okulda giymek üzere ise iki takım elbise verilirdi. Mektepten mezun olan öğrenciler öğrendikleri sanatla ilgili olarak dışarıda bir yerde çalışabilecekleri gibi istedikleri takdirde yeterli bulunmaları halinde mektepte sanayi ustası olarak da çalışabilirlerdi.

> Konya Sanayi Mektebi

- ◆ Saye-i merahim-vaye-i hazret-i hilafetpenahide Konya'da müceddeden inşa edilmekte olup ikmal-i kuvve-i karibeye gelen (bitmek üzere olan) Sanayi Mektebi'nin fotoğraf resmidir. (Konya'daki Hamidiye Sanayi Mektebi, 1901 yılında Konya Valisi Avlonyalı Mehmed Ferit Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bina günümüzde İl Özel İdaresi olarak kullanılmaktadır.)

> Konya Sanayi Mektebi

- ◆ Konya Mekteb-i Sanayi binasının tamamlanmış halinin cepheden görünüşü. Binanın yerinde daha önce Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaptırılan Konya Bedesteni bulunuyordu. Harap vaziyette olduğu için yıktırılarak yerine Konya Hamidiye Sanayi Mektebi yaptırılmıştır.

> Konya Sanayi Mektebi

- ◆ Konya Mekteb-i Sanayi. Konya Hamidiye Sanayi Mektebi'nin yapımına Konya halkından bağış suretiyle toplanan 18.000 kuruş başlanmıştır. Mekteb açıldığında 1 demir işleri atölyesi, 1 marangozhanesi ve 17 talebesi vardı. 1908 yılında okulda halıcılık, ip boyacılığı, marangozluk, kunduracılık, demircilik, tefsiyecilik, dökümcülük, terzilik, tornacılık, oymacılık, mobilyacılık gibi dersler okutulmaktaydı.

> Konya Sanayi Mektebi

- ◆ Konya Mekteb-i Sanayi'nin uzaktan genel görünüşü. Okulun masrafları ilk zamanlarda Konyalılar tarafından yapılan yardımlarla karşılanmış, daha sonra Hususî Muhasebeler teşekkül ettiği zaman masraf ve gelirleri bu daireye aktarılmıştır. Mektep binası 1979 yılında çıkan bir yangın neticesinde büyük ölçüde harap olmuştur. Bina günümüzde Konya valiliği İl Özel İdare binası olarak kullanılmaktadır.

HARİR DAR'ÜT-TALİMİ (İPEKÇİLİK MEKTEBİ)

Bursa'da ilk ipek fabrikası 1846 yılında yabancı sermaye katkısıyla kurulmuştur. Bu fabrikayı 1853 yılında devlet eliyle kurulan Harir Fabrika-i Hümayunu'nun kurulması izlemiştir. 1850'li yıllarda işletmeye geçirilen, ipek ipliği ve ibrişim üretimini 1900'lü yılların ilk yarısına değin sürdürmüştür. Bu fabrikaların sayısı 1876 yılında ondörde çıkmıştır. İpek böcekçiliğinden daha fazla verim alabilmek için bu işin eğitimini veren bir okul açılmaya karar verilmiş ve 1880 yılında Duyun-u Umumiye yönetimi altında Harir-i Darü't Talimi adıyla eğitime başlamıştır.

> Bursa İpekçilik Mektebi

- ◆ Saye-i terakkiyat vaye-i hazret-i padişahide Bursa'da Eşrefler mahallesinde inşa olunan Harir Dar'üt-Talimi ebniyesi (binası) (İpekçilik Mektebi).

> Bursa İpekçilik Mektebi

- ◆ Bursa'da İpekçilik mektebi. 1888 yılında Bursa'da Harir Dar'üt-Talimi adıyla ipekböcekçiliği okulu açılmıştır. İpekböcekçiliği konusunda çok büyük yararları olan bu kurum, günümüzdeki İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsünün temelini oluşturmuştur.

MEKÂTİB-İ ÂLİYE (YÜKSEK OKULLAR)

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin, 51-128. Maddeleri'nde Mekatib-i Aliye denilen yüksekokullar tanımlanmıştır. Bu nizamnameye göre; Darülmualimin (Erkek Öğretmen Okulu), Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu), Darülfünun (Üniversite) ve Fünun ile Sanayi-i Muhtelif (Çeşitli Fen ve Sanayi Mektepleri) yüksekokul sınıfına girmektedir.

II. Abdülhamid döneminde; 1890'dan itibaren büyük kentlerde meslek okulları ve sivil yükseköğretim kurumları, Dârülmualimin'in Âliye şubesi ile birlikte, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane açılmıştır. Her askeri bölgede açılan askeri okullar dışında, Şam'da bir tıbbiye, Selanik, Konya ve Bağdat'ta hukuk mektepleri ve Selanik'te bir polis mektebi açılmıştır.

MEKTEB-İ FÜNUN-U MÜLKIYE (MÜLKIYE MEKTEBİ)

Mekteb-i Fünun-u Mülkiye (sivil memur sınıfı), Padişah Abdülmecit döneminde (1859), İmparatorluğun kötü giden durumunu düzeltmek için batılı, çağdaş sistemin kurulması ve bu yeni sistemi yürütecek idarecilerin (kaymakam, müdür) yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur.

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışı ile birlikte, Mekteb-i Mülkiye'nin yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Öğrenim süresi beş yıla çıkarılan ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ismi verilen okulun ilk üç yılına rüştiye mezunlarının, son iki yılına ise sultani mezunları ile o derece bilgiye sahip oldukları sınavla tespit edilenlerin kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. 1883 yılında yatılı hale getirilen okul II. Meşrutiyet'e kadar mevcut yapısını korumuştur.

II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye yabancı öğrenciler de kabul edilmiş, talebeleri çalışmaya teşvik etmek için, Mekteb-i Mülkiyeyi birincilikle bitirenler saraya kâtip olarak alınmıştır.

1900 yılında Dârülfünun'un dört şubesi Mülkiye'nin çatısı altında (İlâhiyat, Edebiyat, Riyaziyat, Tabakat) toplanmıştır. Mülkiye Mektebi bu düzenlemelerle Darülfünun'un bir fakültesi durumuna gelerek, Dârülfünun'un diğer şubeleri ile beraber Beyazıt'ta "Zeynep Hanım Konağı"na taşınmıştır.

Okul, II. Meşrutiyet'te İttihatçıların aldığı bir kararla kapatılmış, I. Dünya Savaşı'nın üç yılında kapalı kalmıştır. Adı "Mekteb-i Mülkiye" olarak değiştirilen Okul Talat Paşa'nın çabalarıyla tekrar açılmıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Cumhuriyetin memurlarını yetiştirme görevini üstlenen Mektebin adı, 76. kuruluş yıldönümünde Siyasal Bilgiler Okulu olmuştur.

> *Mekteb-i Mülkiye*

- ◆ Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 1912 yılında Cağaloğlu semtindeki Hasan Fehmi Paşa Konağı'na taşınmıştır. Bu konak, okulun ilk müstakil binasıdır. Osmanlı Devleti'nde ilk Mülkiye Mektebi; İstanbul Fatih'te resmi adı "Mekteb-i Fünun-u Mülkiye" adıyla açıldı. Mektepte ilk açıldığında kültür ve meslek dersleri (kanunlar ve iktisat dersleri) verilmekteydi. Okutulan dersler arasında bulunan Ekonomi Politik, İdare Hukuku, Devletler Hukuku ve Ceza Hukuku; o zamana kadar hiçbir Osmanlı mektebinde okutulmamış ve ilk defa mülkiye mektebinin programına konulmuş derslerdi.

> *Mekteb-i Mülkiye*

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane. Mektep iki yıllık eğitim süresinin yeterli olmadığı görülerek, 1867 yılında üç yıllık, 1868 yılında dört yıllık olarak düzenlenmiştir. 1877 yılında hazırlanan "Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi" ile mektep 3 yıl İdâdî (lise), iki yıl âli (yüksek) olmak üzere beş yıllık bir okul haline getirilmiştir.

> *Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane*

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane. Sultan II. Abdülhamit döneminde talebeleri çalışmaya teşvik etmek için, Mekteb-i Mülkiyeyi birincilikle bitirenler saraya kâtip olarak alınırdı.

> *Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane Bahçesi*

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Bahçesi. Fotoğrafta uzaktan talebe ve hocalar görülmektedir. 1892 yılında yeni bir düzenlemeyle okulun İdâdî kısmının öğrenim süresi dört yıla, âli kısmının öğrenim süresi üç yıla çıkarılmıştır. Sonradan İdâdîlerden Mülkiye'ye yeterli sayıda öğrenci yetiştiği için, 1900 yılında okulun İdâdî kısmı lağvedilmiş ve yüksekokul haline getirilmiştir.

> Mekteb-i Mülkiye-Hoca ve Talebeleri

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane hocaları. Fotoğraf, Padişah tarafından her yıl geleneksel olarak düzenlenen yemek ziyafetinde, Kâğıthane mesire alanında çekilmiştir. Fotoğraftaki Osmanlıca tabelada "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" yazmaktadır.

> *Mekteb-i Mülkiye-Hoca ve Talebeleri*

- ◆ İstanbul'da bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane hocaları, Kâğıthane mesire alanında görülmektedir. 1900 yılında Dârülfünûn'un İlahiyat, Edebiyat, Riyâziyât (Matematik), Tabakat (Jeoloji) şubeleri (fakülteleri) Mülkiye Mektebi'nin çatısı altında öğrenime başlamış, Meşrutiyetin ilan edilmesiyle "Mekteb-i Şahane" ismi, "Mekteb-i Mülkiye" olarak değiştirilmiştir.

MÜHENDİSHÂNE-İ BERR-İ HÜMÂYÛN (MÜHENDİSLİK MEKTEBİ)

Mühendishane-i Berr-i Hümayun, III. Selim döneminde (1795) topçu ve istihkâm subayı ile askerî mühendis yetiştirmek üzere kurulmuştur. Bu okul 1847 yılından sonra mühendislik eğitimi dışında mimarlık eğitimi de vermeye başlamıştır.

1883 yılında Hendese-i Mülkiye, 1909 yılında Mühendis Mekteb-i Âlisi adını almış ve ülkenin teknik elemanlarını yetiştirmeye devam etmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Mühendishane, birçok mekân ve bina değişikliğinin ardından Halıcıoğlu semtindeki eski binasına nakledilmiştir.

Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn, Yüksek Mühendis Mektebi adıyla kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi'nin de çekirdeğini oluşturmuştur.

Mühendishane-i Berr-i Hümayun topçu ve istihkâm subayı yetiştiren okuldur.

> *Topçu Mühendislik Mektebi*

- ◆ Yeni inşa edilen Topçu Mühendishane Mektebi'nin deniz tarafından görünüşü. İlk askerî mektep "Acemi Oğlanlar Mektebi"nden sonra ikinci askerî mektep olarak "Humbarahane ve Mühendishane" açılmış ve bu mektepler daha sonra "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" adını alarak Topçu Okulu olarak eğitim hayatına devam etmiştir.

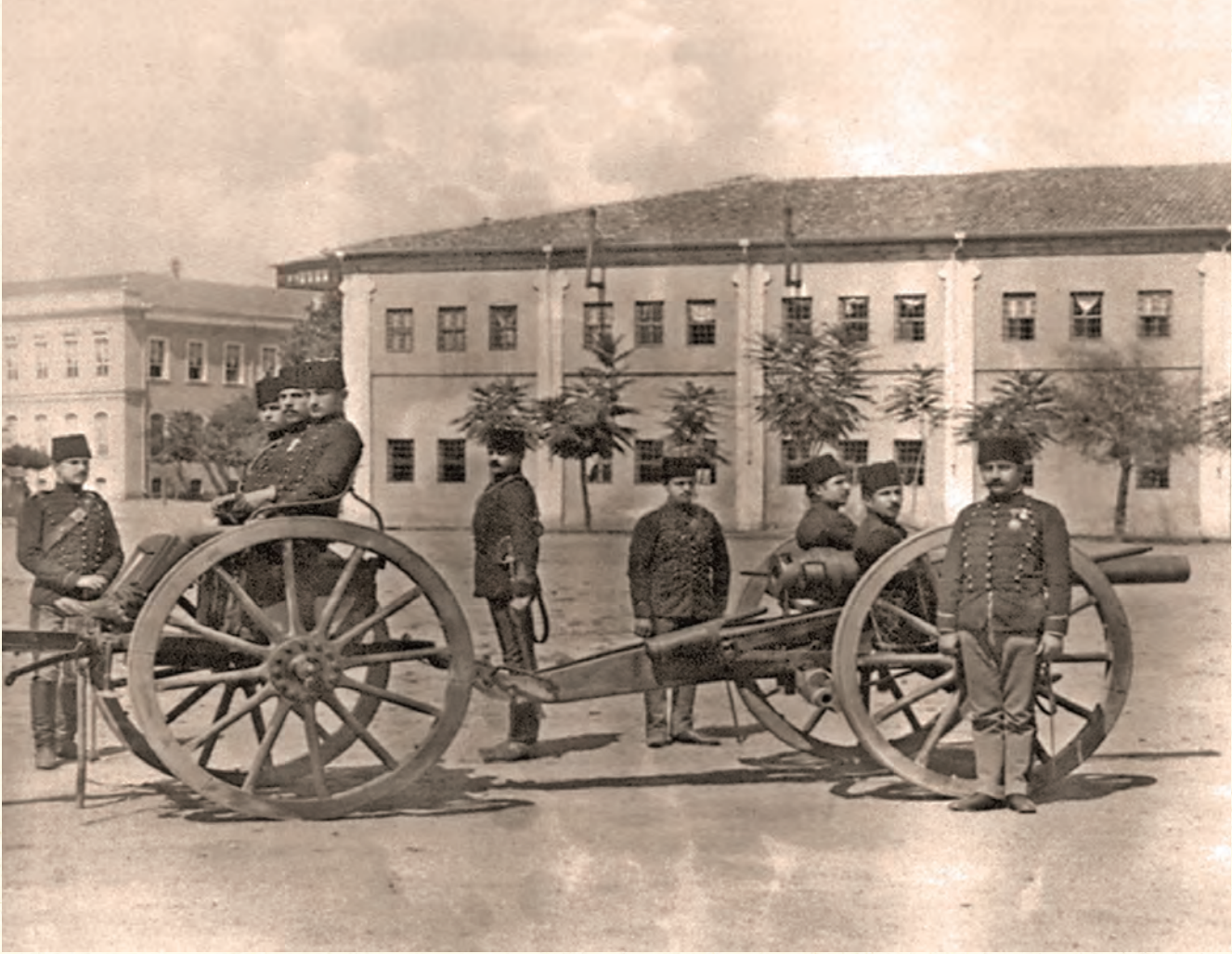
> Topçu Mühendishane Mektebi

- ◆ Tophane ve Mühendishane Mekteb-i Hümayunu'nun cepheden görünüşü. Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn 1795 yılında III. Selim döneminde kurulmuş olup haritacılık, gemi inşaatı ve inşaat mühendisliği eğitimi vermekteydi.

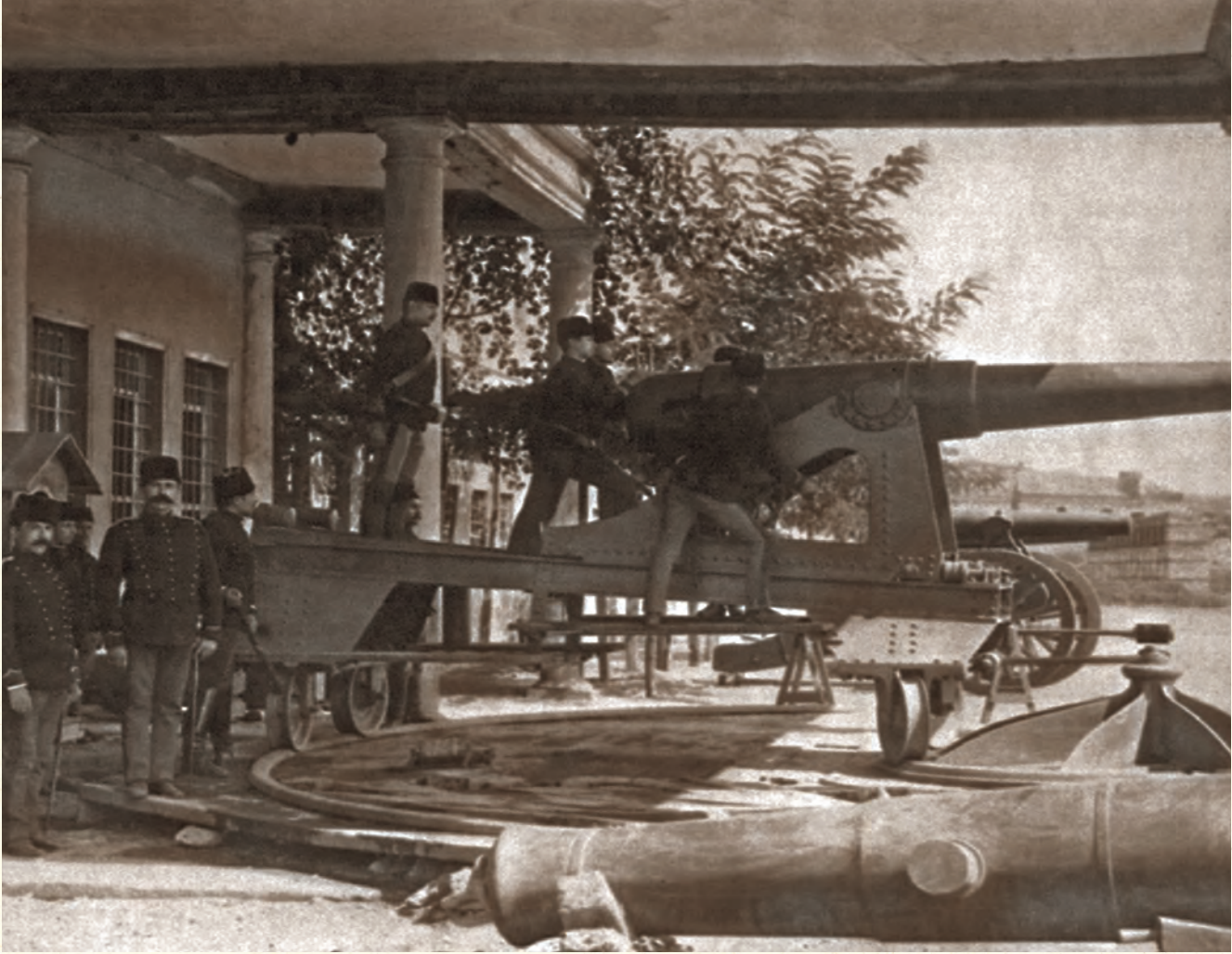
> Topçu Mektebi

- ◆ Bir resmigeçit sırasında Topçu Mektebi görülmekte. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn 1847 yılında mühendislik eğitiminin dışında mimarlık eğitimi de vermeye başlamıştır. 1883'te Hendese-i Mülkiye, 1909'da Mühendis Mekteb-i Alisi adını alarak ülkenin alt yapı inşaatlarında görev alan kadroları yetiştirmiştir.

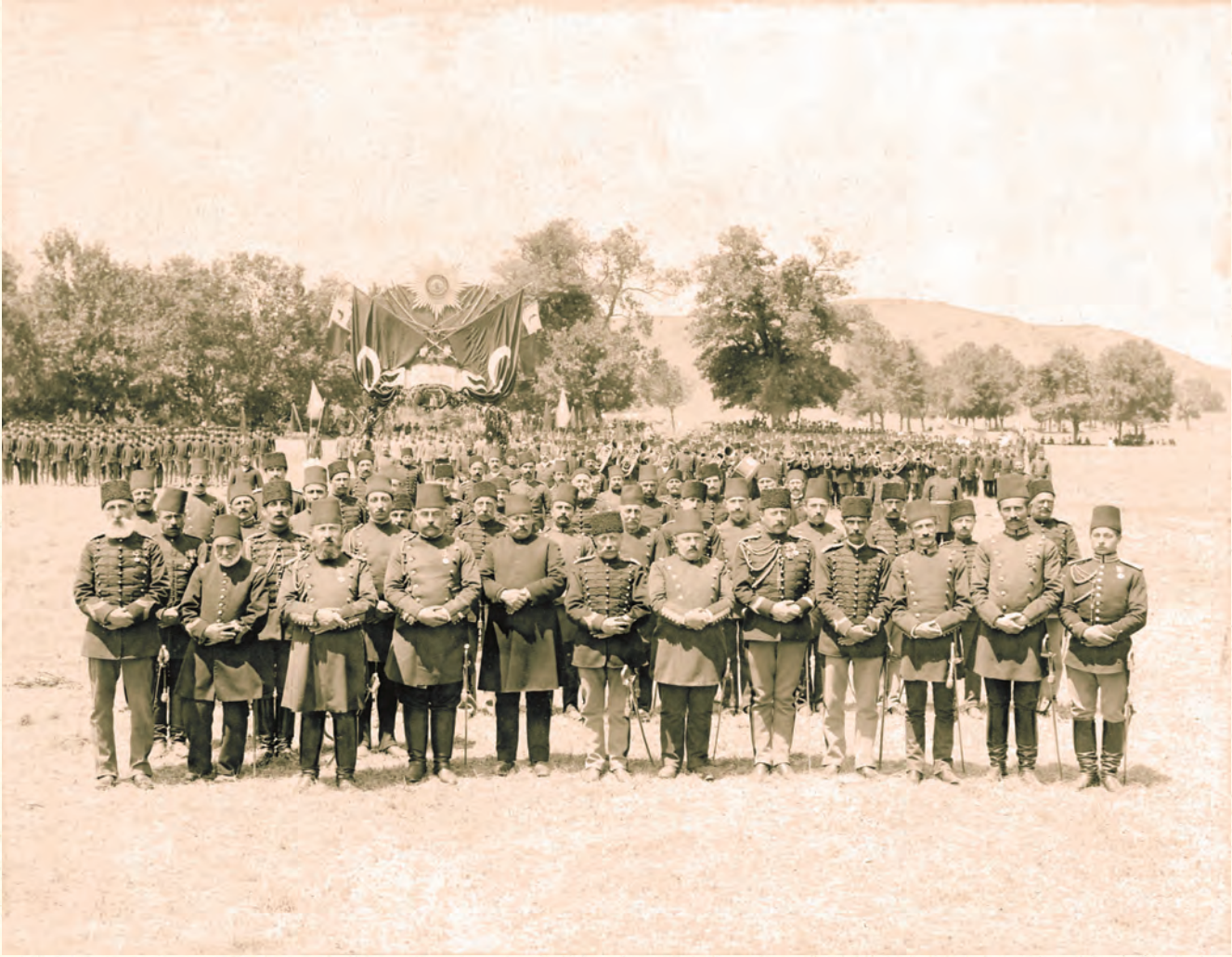
> Topçu Okulu ve Öğrencileri

- ◆ Topçu Mektebi şakirdanının top talimi. Başlangıçta 200 öğrenciyle öğretime başlayan Mühendishâne-i Berri Hümâyun dört sınıftan oluşmaktaydı. Birinci sınıfta yazı, resim, geometriye giriş, sayılar, Arapça, Fransızca; ikinci sınıfta aritmetik, geometri metodu, coğrafya, Arapça; üçüncü sınıfta coğrafya, trigonometri, cebir, arazi bilgisi, harp tarihi; dördüncü sınıfta yüksek matematik, koniler (mahrut bilgisi), atış, astronomi, lağımcılık ve istihkâm hizmeti, eğitim (talim teorisi), cer (çeki) derslerinin okutulmaktaydı.

> Topçu Okulu ve Öğrenciler

- ◆ Topçu Mektebi şakirdanının nişan alma talimi. 1795 yılında topçu subayı yetiştirmek üzere açılan Mühendishâne-i Berri Hümâyûn, 1847'de "Topçu ve Mimar (İstihkâm) Mektebi" adını almıştır. Bu okul, Yüksek Mühendis Mektebi adı ile kurulan ve 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi adını alan kurumun çekirdeğini oluşturmaktadır.

> Mühendishane ve Baytar Mektepleri

- ◆ Mühendishane ve Baytar Mektepleri ümerasıyla (amirleriyle) talebeleri. Mühendishane-i Berri Hümayun'un ilk komutanı topçuluk tarihinde ün yapmış biri olan Abdullah Ramiz Paşa'dır.

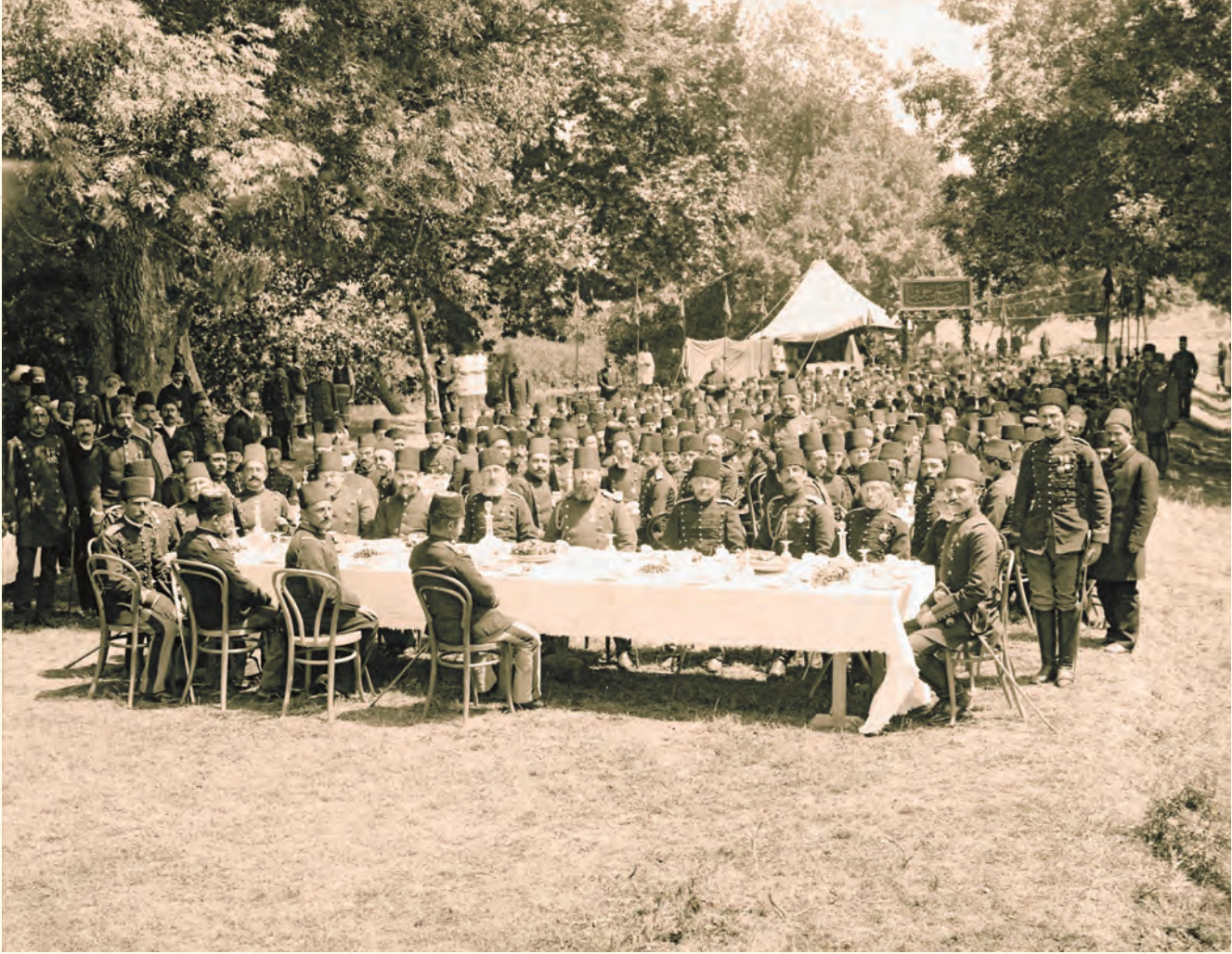
> Mühendishane Mektebi-Hoca ve Talebeleri

- ◆ Mühendishane Mektebi talebeleri. Fotoğrafta, bu piknikte düzenlenen çeşitli oyunlardan birini izleyen öğrenciler görülüyor. Riyaziye ve hendese ağırlıklı dersler okutulan Mühendishane-i Berri Hümayun'da yabancı hocalar istihdam edilmemiştir.

> Mühendishane Talebeleri

- ◆ Mühendishane talebeleri piknik sırasında. 1796'da Üçüncü Selim zamânında Mühendishâneye kırk talebe alınmıştır. Görülen dersler arasında; cebir, trigonometri (ilm-i müsellesât), hendese, mekânîk, atıcılık, hey'et (astronomi), harp târihi, coğrafya ve istihkâmcılık dersleri bulunmaktaydı.

> Mühendishane ve Baytar Mektepleri Ümerasıyla Talebeleri

- ◆ Mühendishane ve Baytar Mektepleri ümerasıyla talebeleri Kâğıthane'de düzenlenen piknikte yemek sırasında görülmekte. Mühendishâne, yüksek matematik okutan tek mektep olduğundan ve asker arasında yüksek matematik okuyanlara Erkân-ı Harp dendiğinden, Mühendishânenin ilk mezunları, Sultan II. Mahmud zamanında kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunda, Erkân-ı Harplik (kurmaylık) vazifesine tayin edildiler.

> *Mühendishane Talebeleri*

- ◆ Mühendishane talebeleri ve hocaları piknik yemeği öncesinde dua ederken görülmekte. Mektebin hoca ihtiyacını gidermek için çeşitli târihlerde Avrupa'ya eğitim görmek üzere pekçok zâbit gönderildi. Bununla beraber Avrupa'dan da alanında en iyi hocalar getirilmiştir.

> *Mühendishane Talebeleri*

- ◆ Mühendishane talebeleri piknik sırasında düzenlenen oyunlarda görülmekte. Mektebin çeşitli dönemlerde adı değişmiş; Fünun-i Harbiyye Talimhanesi, Mekteb-i Fünun-i Harbiyye veya Mühendishane-i Sultani gibi isimlerle, ardından da Mühendishane-i Berri (-i Hümayun) adlarıyla anılmıştır.

> Topçu Mektebi Mızıkası

- ◆ Topçu Mektebi Mızıkası Kâğıthane'de düzenlenen piknik sırasında görülmekte. Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un ders programı Fransız askerî okullarıyla aynı olup, Mektepte humbaracı ve lağımcılara humbara atmak ve lağım bağlamak, fenn-i hendese üzere metris kazmak, tabya inşa etmek, kale tabyası yapmak, ordu mahallini tesbit etmek, top kundağı, gülle ve humbara kundağı, tombaz köprü yapmak öğretilmekteydi.

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE (TIBBİYE MEKTEBİ)

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda tıp eğitimi 19. yüzyıl başlarında, Tersane Tıbbiyesi (1805) ve Tıphane (Tabiphane-1806) ile vermeye başlanmıştır.

Orduya gerekli olan hekimleri ve cerrahları yetiştirmek üzere, Sultan II. Mahmud'un emriyle, Tıphane-i Âmire ve Cerrahane-i Âmire (Mekteb-i Tıbbiye) açılmış, 1839 yılında ise bu iki okul birleştirilmiştir.

17 Şubat 1839 tarihinde Galatasaray'da, Mekteb-i Tıbbiye-i Aliye-i Şahane adı altında, askeri hekim yetiştirmek üzere modern bir askeri tıbbiye mektebi kurulmuştur. Bu tarih, Osmanlı Devleti'nde medrese tipi eğitimden, modern tıp eğitimine geçişin başladığı tarih olarak kabul edilmektedir.

II. Abdülhamid döneminde 1894 yılında yapımına başlanan, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adıyla 6 Kasım 1903 tarihinde açılışı gerçekleştirilen mektepte, 1909 yılına kadar tıp eğitimi sürdürülmüştür.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, 1903-1909 yılları arasında Askeri Tıp Mektebi iken bu tarihten sonra sivil tıp mektebi olarak da hizmet vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 20. yüzyıl başına kadar tıp eğitimi, İstanbul'da bulunan iki tıp mektebinde; Mekteb-i Askerîye-i Şahane ile Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane'de sürdürülmekteydi.

Bünyesinde cerrahane de barındıran Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, botanik bahçesi ve tıbbi bitkileri ile eczacı yetiştirilmesine de katkıda bulunmuştur.

> Askeri Tıp Fakültesi giriş kapısı

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Tıbbiye-i Şahaneleri nizamiye kapısı. 18. yüzyılda tıp öğreniminin çeşitli nedenlerden dolayı olumsuz yönde etkilenmesi ile orduda hekimlik yapanların çoğunun gayri müslim olmasının sakınca doğurması neticesinde ve yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna hekim yetiştirmek amacıyla, 14 Mart 1827'de modern bir eğitim verecek olan "Askeri Tıbbiye" kurulmuş ve eğitime başlamıştır.

> Askeri Tıp Fakültesi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Tıbbiye-i Şahanelerinin yan cepheden görünüşü. Tıbbiye binasının yetersiz olması nedeniyle Galatasaray binasına taşınmış ve 1838 yılında Sultan II. Mahmud tarafından bu okula “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” adı verilmiştir.

> *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*

- ◆ Sultan II. Abdülhamid döneminde iyi hekim yetişmesi için modern bir tıp okulunun gerektiği ve mevcut tıp okulunun yerleşiminin okul olarak kullanıma uygun olmadığı tespit edilmesi üzerine Haydarpaşa'da yeni bir tıp okulu inşaatına başlanmıştır (1895).

> *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Eczanesi*

◆ Mekteb-i Harbiye-i Tıbbi Şahanelerinde müceddeden inşa kılınan Kimyahaneye.

> *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Botanik Bahçesi*

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Tıbbiye-i Şahaneleri nebatat bahçesi. Tıbbiye binası daha önceden yapılmış olan Haydarpaşa Askerî Hastanesi ile Selimiye Kışlası arasında hızla inşa edilmiş ve bina 1900 yılında tamamlanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'nin yeni binası, II. Abdülhamit'in doğum günü olan 15 Şaban 1321/6 Kasım 1903 Cuma günü törenle açılmış ve eğitime başlamıştır. 1909 yılında ise askerî ve sivil tıbbiyeler Haydarpaşa'daki tıbbiye binasında birleştirilerek Haydarpaşa Tıp Fakültesi adını almıştır.

> *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*

- ◆ Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye-yi Şahane'nin görünüşü. Askerî tıp okulundan sonra sivil tıp okulu açılmasına karar verilmiş ve 1867 yılında "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye" açılmıştır. Bu okulla birlikte tıbbiyelerde ilk Türkçe eğitim de vermeye başlanmıştır.

TÜCCAR KAPTAN MEKTEBİ

II. Abdülhamid döneminde; kara ve deniz ticareti konusunda, teorik ve pratik bilgilerle donatılmış tüccar kaptanların yetiştirilmesi gerekliliği karşısında, sivil denizciliğin geliştirilmesi amacıyla, 1886 yılında, Heybeliada'da bulunan Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane binasında, bu kuruma bağlı olmak üzere bir Yatılı Kaptan Mektebi (Leyli Tüccar Kaptan Mektebi) açılmıştır.

Bahriye Mektebi Nazırı'nın yönetiminde idare edilen bu okulda, kaptanlık uygulamaları yapmak ve nazari bilgileri pratiğe çevirmek gayesiyle Tersane-i Amire'den verilen bir de gemi bulunmaktaydı.

Öğrenim süresi dört yıl olan mektebe; Müslim ve gayrimüslim, Türkçe'yi, hesap ve coğrafyayı bilen, sıhhatli, onbeş ile yirmi yaşları arasındaki gençler müraacat edebilmekteydi. Öğrencilerin kayıt işlemlerini tamamlamadan önce Bahriye Merkez Hastanesi'ne muayenelerini yaptırmaları, bedenlen ve ruhen denizci olmaya elverişli bulduklarına dair rapor almaları zorunluydu.

Diğer adıyla "Mekteb-i Fünun-u Şahane ve Tüccar Kapudan Mektebi", 1908 yılına kadar mezunlar verdikten sonra kapanmıştır. 1909 yılında "Milli ve Hususi Ticaret-i Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi" adıyla başka bir okul açılmıştır.

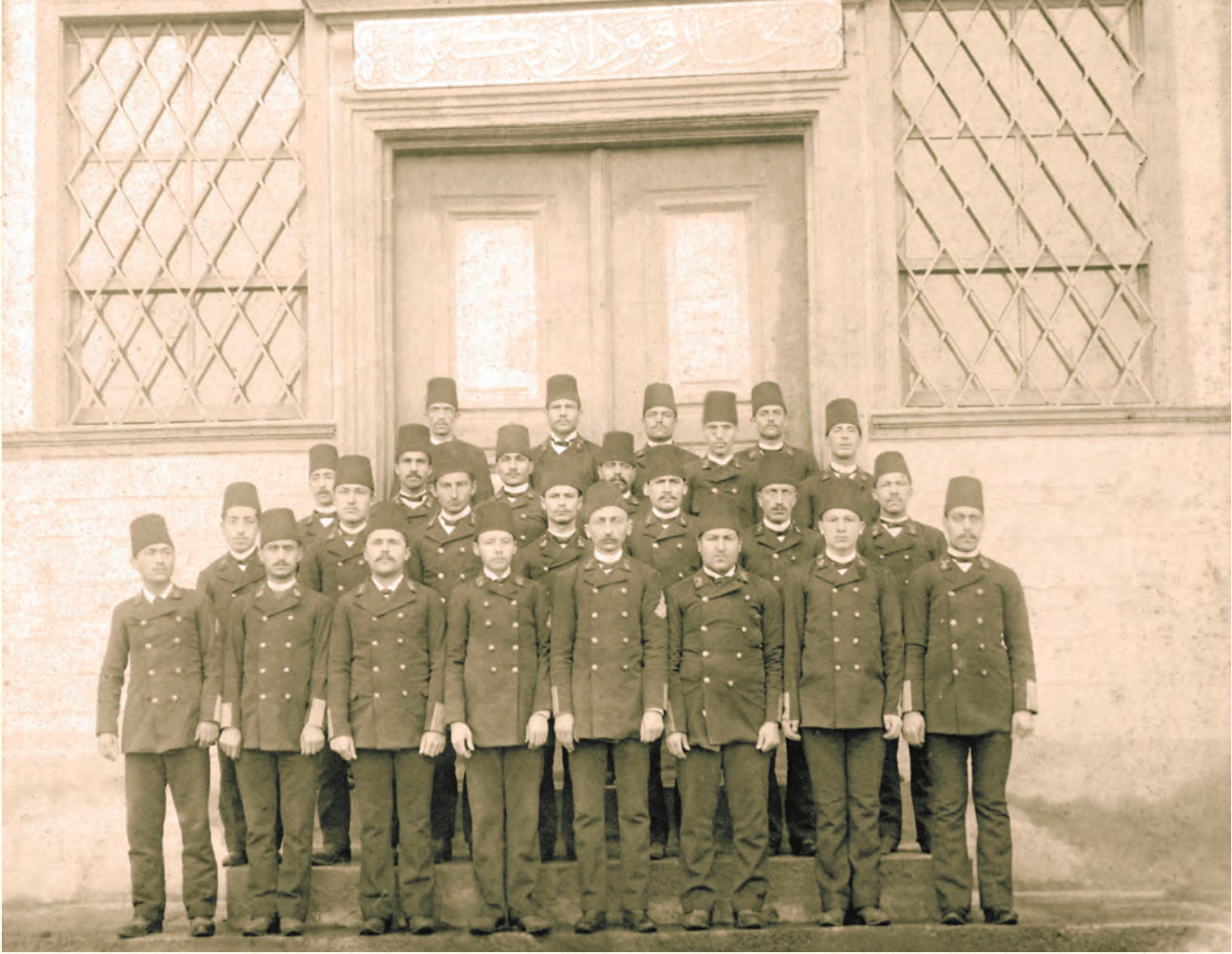
> *Tüccar Kaptan Mektebi*

- ◆ Mekteb-i Bahriye-i Şahane Kapısından Tüccar Kaptan Mektebi'nin görünüşü. II. Abdülhamid döneminde deniz ticaretinin artmış olması bu konuda yetişmiş eleman ihtiyacını da gündeme getirmişti. Bununla birlikte; II. Abdülhamit yönetiminin, özellikle Osmanlı tüccar gemilerinde yüksek maaşlarla istihdam edilen Rum, Ermeni çarkçı ve kaptanlarına karşı, yerli personel yetiştirmek istemesinin de Tüccar Kaptan Mektebi açılmasında rol oynadığı kaynaklar da yazmaktadır.

> *Tüccar Kaptan Mektebinde*

- ◆ Saye-i maarifvaye-i hazret-i padişahide Tüccar Kaptan Mektebinden ba-şhadetname neş'et eden münteha sınıf şakirdânı (diploma alıp mezun olan son sınıf talebesi). 7 Aralık 1884 tarihinde Leyli Tüccar Kaptan Mektebi Heybeliada'da Bahriye Mektebi'nin şubesi olarak açılmıştır.

> *Tüccar Kaptan Mektebi-Talebeleri*

- ◆ Saye-i seniyye-i hazret-i şehinşahide ba-şehadetname Tüccar Kaptan Mektebi'nden çıkarılan mühendis kulları. Mektebe girebilmek için Bahriye Nezareti'ne bir dilekçe ile başvuru yapmak gerekmekte olup başvuranların yaşları 15 ile 20 yaş arasında olmalıydı. Bunun yanı sıra Türkçe okuyup yazmayı bilmeleri, mümkün olduğunca hesap ve coğrafya bilgisi olup sağlıklı olma şartları aranmaktaydı. Mektep 1908 yılı mezunlarını verdikten sonra kapatılmıştır.

MEKTEB-İ HARBİYE (HARBİYE MEKTEBİ)

Osmanlı Devleti'nde modern tekniklere uygun olarak 'zâbitân' yetiştirmek amacıyla II. Mahmud tarafından kurulmuş olan bu askerî mektebin ilk adı "Mekteb-i Ulûm-i Harbiye"dir. Okul kısaca "Mekteb-i Harbiye" veya "Mekteb-i Hassa", Fransızca kaynaklarda ise "École Militaire" olarak anılmıştır.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'ye subay yetiştirmek için kurulduğundan dolayı, mektebe zaman zaman "Mekteb-i Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne" ve "Mekteb-i Harbiye-i Mansûre" gibi adlar da verilmiştir.

1835 yılında Sultan II. Mahmud'un ziyaretiyle açılan mektep, bu tarihten sonra "Mekteb-i Harbiye-i Şahane", "Mekteb-i Fünun-i Harbiye-yi Şahane", "Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane" unvanlarıyla anılmıştır.

1845 senesinde, orduların toplanması, sevk ve idaresi, intikallerin, konak yerlerinin ve muharebe yapılacak sahalara önceden keşfi ve başkaca savaş işlerinin önceden düzenlemesi ve yürütülmesi amacıyla erkân-ı harbiye sınıfı oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Erkân-ı Harbiye Mektebi ilk mezunlarını 1849 senesinde vermişti. 1848 yılında Mekteb-i Harbiye'den mülazım rütbesiyle mezun olanlardan ilk beş dereceyi alan zabıtlar yüzbaşı rütbesiyle Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Erkân-ı Harbiye sınıflarına dâhil edilmişlerdir.

Mektebin kurulmasını öngören Hatt-ı Hümayûn ile Mekteb-i Harbiye yanında, bandocu yetiştirmek üzere bir de mızıkâ okulu, "Mızıkâ-i Hümayûn Mektebi" kurulmuştur.

Maçka Kışlası tamir edilerek, kışlaya cami, büyük bir okul, kütüphane, hamam, hastahane, eczane, mutfak ve sair eklemeler ile bir de yemekhane yaptırılmıştır. Bunların yanı sıra mektepte bir de litografya destgâhı (matbaası) kurulmuştur. Ders alet ve edevatları ile laboratuvar, kütüphane, spor salonu, manej (süvari sınıfı için at eğitim alanı) ihtiyaçları lâyikiyle te'min edilmiş, Avrupa'dan kitaplar getirtilip, tercüme ettirilmiştir. Mekteb-i Harbiye'nin günümüzdeki adı "Kara Harp Okulu" dur.

Sultan İkinci Abdülhamid Han, İstanbul'dan başka Bağdad, Edirne, Erzincan, Manastır, Şam illerinde de harb okulları açtırmıştır.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane piyade ve süvari ve Baytar ve Erkan-ı harp şakirdanının elbise-i resmîleriyle müctemian (toplu olarak) vaziyetleri. Mekteb-i Harbiye, Türkiye’de modern bilimlerin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu askerî okul, 1834 yılında, Sultan II. Mahmud tarafından; batı tekniklerine uygun ve çağdaş bilgilerle donanımlı subay yetiştirmek amacıyla “Mekteb-i Fünûn-u Harbiye” adıyla kurulmuştur.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane piyade üç bölük şakirdanının elbise-i resmiiyeleriyle müctemian vaziyetleri. Mektebin ders programında, ağırlıklı olarak askerî bilim ve sanatlar yer olsa da, aynı zamanda modern bilimlere de yer verilmiştir.

> Harbiye Mektebi-Hocaları ve Talebeleri

- ◆ Harbiye Mektebi'nin bahçesinde tüm hocalar ve memurlar resmi üniformalarıyla görülmekte. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin mağlup olunmasına kadar Harbiye mektebinde devam eden sistem bu harpte alınan yenilgiyle ve Padişah II. Abdülhamid'in kendisinden önce askerî alanda yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı kanaati sonucunda askerî mekteplerde ıslahatlar yapılmıştır.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane piyade dört bölük şakirdanının borozanlarla beraber bölük ile yanaşık kol nizamında yoklama vaziyeti. Bu ıslahatlar sonucunda Erkân-ı Harbiye Mektebinde eğitim süresi iki seneden üç seneye, Mekteb-i Harbiye ile beraber dört sene olan eğitim süresi de beş seneye çıkartılmıştır.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane heyet-i tedrisiyyesi ve dahiliyye zabitanı vaziyetleri. Eğitim süresinin uzatılması kadar verilen eğitimin kalitesinin de iyileştirilmesi gerekmektedir. Osmanlı ordusunda yetişmiş eğitimci subay açığının ortaya çıkması sonucunda Osmanlı ordusunun ikinci bir ülkeden yardım alması kaçınılmaz olmuştur.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane piyade ikinci bölük şakirdanının bölük kolu nizamında dört sıra ile ateş ettiklerinin görüntüsü. Harbiye Mektebi'nde eğitimin yetersizliği sonucunda Alman eğitimci subaylarından dört subay İstanbul'a getirilmiştir.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane piyade talimi muallim ve muavinleri bina önünde toplu halde görülmekte. Alman yetkililer Sultan II. Abdülhamid'e Prusya Genelkurmay Başkanlığı'nda görevli Binbaşı Baron Colmar von der Goltz'u askerî eğitim ve öğretimden anlayan iyi bir subay olması dolayısıyla tavsiye etmişler ve Goltz, Mekteb-i Harbiye'de askeri eğitim vermek üzere İstanbul'a gelmiştir.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane süvari şakirdanının elbise-i resmiyelerini irae eder vaziyetleri. Mekteb-i Harbiye, Goltz'un gelişine kadar çağın gerisinde kalmış ve askerî ihtiyaçları karşılayamayan bir okul durumundaydı. Bu durumun en önemli sebebi Mekteb-i Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mektebinde eğitim alan zabıt ve erkân-ı harblerin pratik eğitimden mahrum kalmalarıydı.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane üç sınıf süvari şakirdanının manej idman ve bölük talimlerini icra ederken görünüşleri. 1883 yılından, 1895 yılına kadar geçen 12 yıllık süre içerisinde Goltz, kaleme aldığı ve Türkçe'ye tercüme edilen 17 kitap ve risale ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki subay eğitimine teorik düzeyde destek vermiştir.

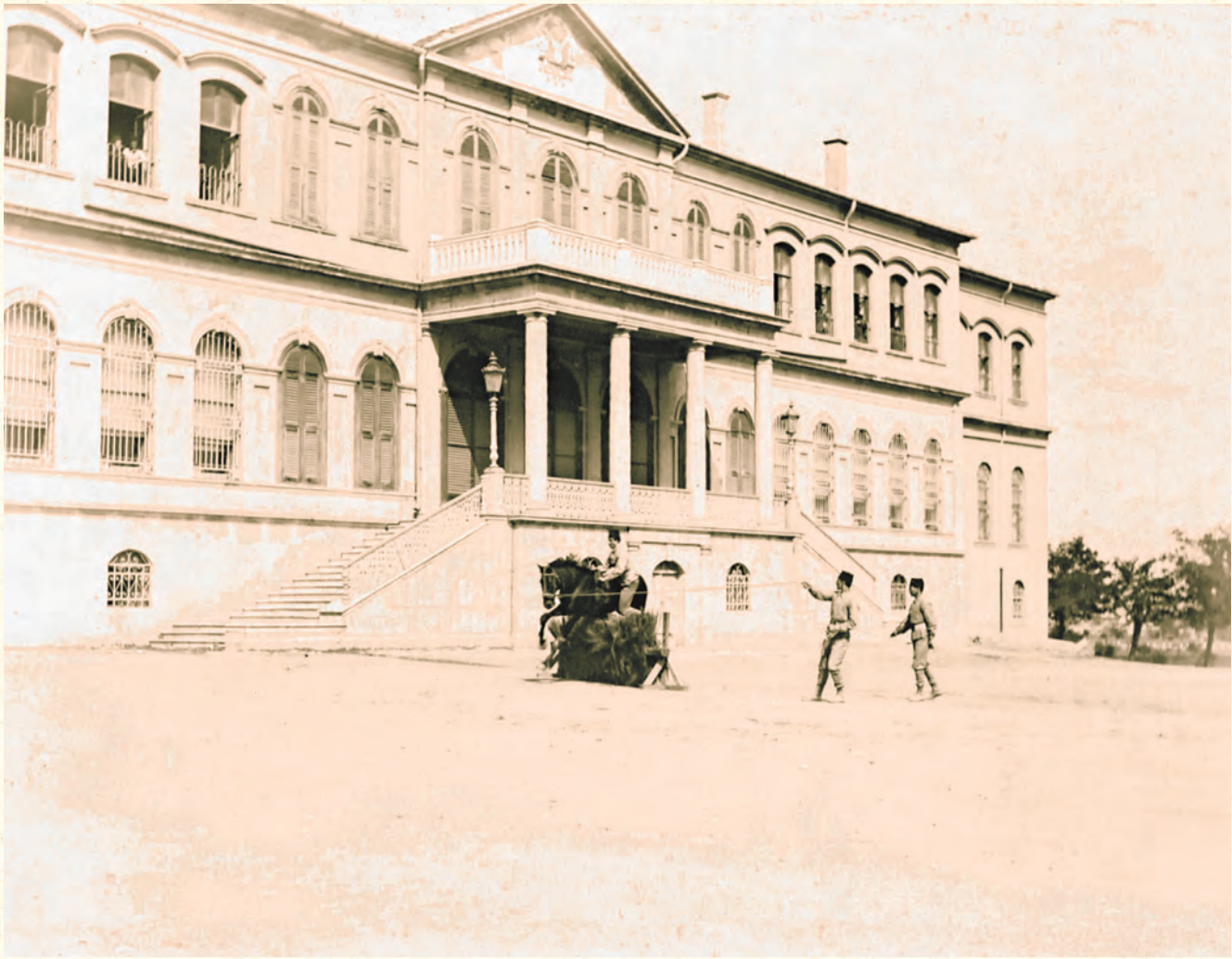
> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane talebeleri okul bahçesinde kılıç talimi yaparken. Goltz, subayların pratik eğitim aldıkları numune birlikleri oluşturarak ve muharebe meydanlarında gerçekleştirilen kurmay gezilerini planlayarak yeni bir eğitim tarzını da Osmanlı askerî eğitimine sokmayı başarmıştır.

> Harbiye Mektebi-Hocaları ve Talebeleri

- ◆ Jimnastik hünerlerini icra eden Mekteb-i Harbiye cenab-ı m lukaneleri Şakirdan-ı Őakir l-ihsan kullarıyla muallim ve muavin kulları. 1886 senesinden itibaren askerî okulların eēitim müfredatı köklü bir deēiŐikliēe uēramıŐ, mühendislikle alakalı teknik dersler kaldırılarak bunların yerine askerlikle alakalı derslerin aēırlıkta olduēu yeni bir müfredat uygulanmaya başlanmıştır.

> *Harbiye Mektebi*

◆ Harbiye Mektebi bahçesinde öğrencilerden bir kısmı at talimi yaparken görülmekte.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Okul bahçesinde jimnastik talimi yapan bir kısım öğrenci. 1883-1895 seneleri arasında Mekteb-i Harbiyeden Erkân-ı Harbiye Mektebine ayrılan öğrenciler mezun olmadan evvel yakalarına özel bir arma takarlardı. Mekteb bittikten sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeye devam eden erkân-ı harp namzetleri iki senelik eğitimin ardından kolağalığına terfi ettirilirdi ve ihtiyaca göre ordulara gönderilirdi.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Harbiye Mektebi bahçesinde jimnastik hareketleri yapan öğrenciler. Mekteb-i Harbiye talebeleri, Avrupa'nın büyük şehirlerine öğrenci olarak gönderilerek modern bilimlerdeki gelişmeleri çok yakından takip etmeleri sağlanmıştır.

> Harbiye Mektebi

◆ Harbiye Mektebi'nde jimnastik hareketleri yapan öğrencilerden bir kısmı.

> Harbiye Mektebi

◆ “Padişahım Çok Yaşa” yazısı altında jimnastik hareketleri çalışan öğrenciler.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Harbiye Mektebi'nde kılıç talimi yapan öğrenciler. Eğitim sisteminin yenileştirilmesi sağlanmaya çalışılırken, 1900 yılından itibaren Erkân-ı Harp zabitlerine kıtada staj yapma yükümlülüğü getirilmiştir.

> Harbiye Mektebi

◆ Harbiye Mektebi bahçesinde ağırlık çalışması yapan talebe ve hocalardan görünüm.

> Harbiye Mektebi

- ◆ Mekteb-i Harbiye-i Şahane alât-ı fenniye salonu. Mekteb-i Harbiye bünyesinde kurulan matbaa ile birlikte, telif ve tercüme faaliyetleri büyük bir hızla ilerlemiş, böylelikle, modern bilimler Avrupa'da basılmış olan kitapların tercümeleri vasıtasıyla Mekteb-i Harbiye öğrencilerine öğretilmiştir.

HUSUSİ MEKTEPLER (ÖZEL OKULLAR)

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Osmanlı Devleti'ndeki okullar, Devlet Okulları (Mekatib-i Umumiye) ve Özel Okullar (Mekatib-i Hususiye) olarak ikiye ayrılmıştır. Özel okulların yine kendi içinde iki gruba ayrıldığı belirtilmektedir. Bunlar "Mekatib-i Hususiye-i İslamiye" (Özel İslam Mektepleri) ile "Mekatib-i Hususiye-i Gayr-ı Müslime" (Özel Gayr-i Müslim Mektepler)'dir.

Özel okullar; kişi veya cemaatler ile yabancı uyruklu kişiler tarafından kurulan, öğretmenleri devlet tarafından atanmayan, masrafları kurucularından ve öğrencilerinden alınan ücretlerle karşılanan okullardır.

Özel Gayr-i Müslim Mektepleri; cemaat ve patrikhane tarafından kurulanlar, kişiler tarafından kurulanlar ve yabancılar tarafından kurulanlar olarak ayrılmaktadır.

Özel İslam Mektepleri; Müslümanlar tarafından, özellikle İstanbul'da Müslüman aristokrat sınıfın oturduğu semtlerde, büyük konaklarda açılmışlardır. Bu okulları açan kişilerin çoğu, memur, asker veya ilmiye sınıfındandı. İlk özel okullar İstanbul ve Selanik'te açılmıştır.

Müslümanların modern eğitim alabilmek için giriştiği özel okul açma teşebbüsleri bu dönemde yoğun bir biçimde kendini göstermiştir. II. Abdülhamid de bu teşebbüsleri hem maddi hem manevi açıdan desteklemiştir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim konusunda en önemli gelişmelerden biri Müslümanların kurduğu çok sayıda özel okulun yanı sıra sağır, dilsiz ve körler için de okulların açılmasıdır. Cemiyeti Tedrisiye-i İslamiye Derneğinin 1873 yılında açmış olduğu Darrüşşafaka, eğitim tarihimizdeki ilk özel Müslüman Okulu sayılmaktadır.

II. Abdülhamid dönemi resmi okullardan ziyade özel okulların gelişme gösterdiği ve Türk kültürüne hizmet ettiği bir dönem olmuştur denilebilir. Çünkü bu dönem, devletin çalkantılar içinde bulunduğu ve birçok mesele ile aynı anda uğraşmak zorunda kaldığı bir dönemdir.

> Darüşşafaka

- ◆ Darüşşafaka. Şevkat Yurdu anlamına gelen Darüşşafaka, Osmanlı Devleti'nin son döneminde, bir derneğin himayesinde ve bir sivil oluşumun öncülüğünde kurulan ilk parasız özel okuldur. Kurulduğu zamanki tam adı "Darüşşafakatü'l- İslâmiyye"dir.

> *Dilsiz Mektebi Hoca ve Talebeleri*

- ◆ Dilsiz Mektebi şakirdan (öğrenci) ve hocaları birlikte görülmektedirler. Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi. II. Abdülhamid döneminde; sağır, dilsiz ve a'mâ olmaları nedeniyle toplum içerisinde yer bulmakta sıkıntı çeken kişilerin ihtiyaçlarını giderme, bu konudaki mağduriyetlerini ortadan kaldırma ve onları toplumsal hayatın birer üyesi olarak yetiştirmek amacıyla açılmıştır.

> *Burhan-ı Terakki- Mekteb-i Hususi*

- ◆ Hususi mekteplerden Burhan-ı Terakki Mektebi. 1888 yılında, Sultanahmet'te açılmış olan okulun kurucusunun kim olduğu belli değildir.

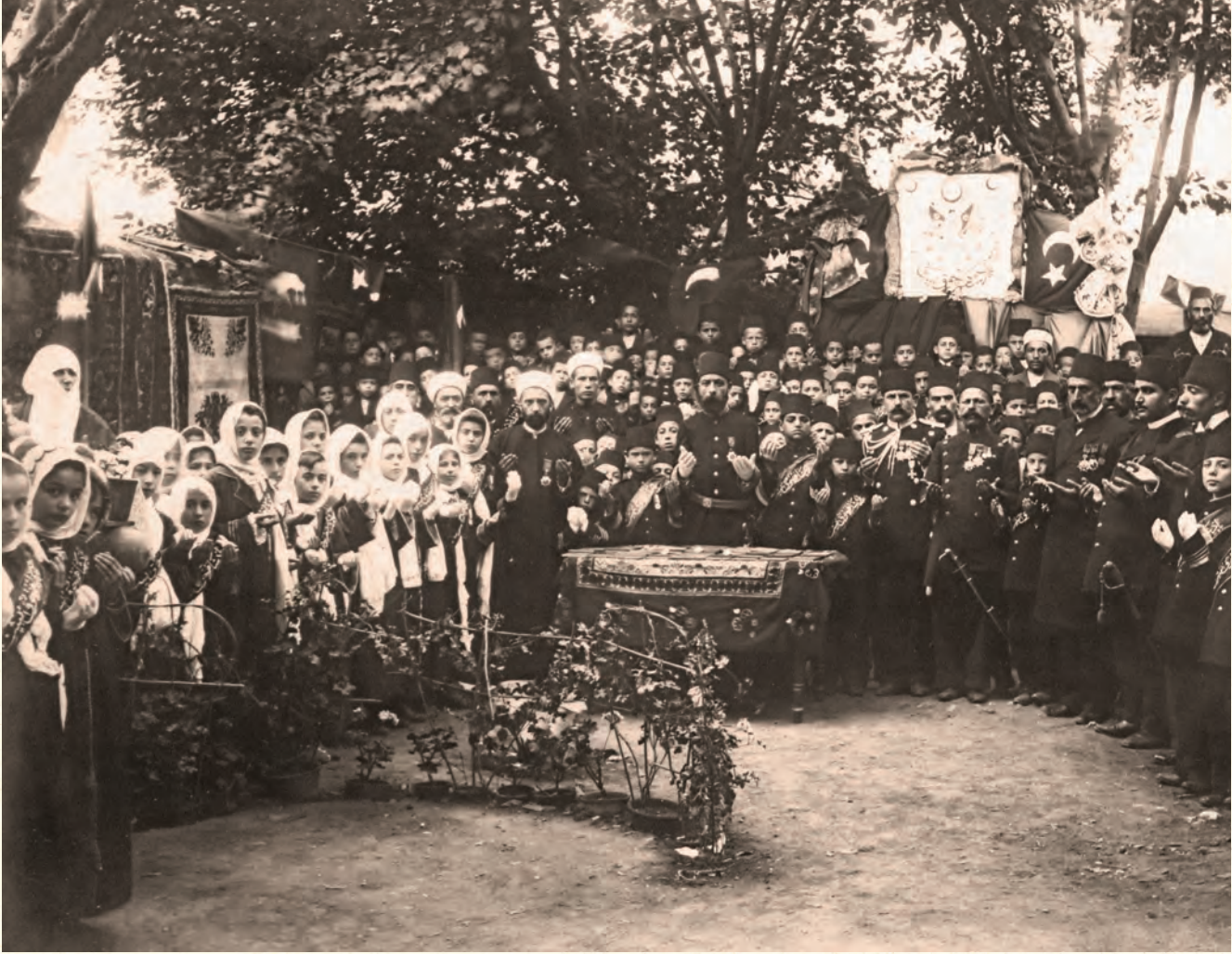
> *Burhan-ı Terakki-Mekteb-i Hususi*

◆ Hususi Mekteplerden Burhan-ı Terakki. Okul varlığını 1908 yılına kadar sürdürmüştür.

> *Necm-i Terakki Mektebi-Hocaları ve Talebeleri*

- ◆ Saye-i maarif-piraye-i hazret-i padişahide Necm-i Terakki Mektebinin tevzi-i mükâfatında (ödül dağıtımında halife için dua) (biray-ı) hazret-i hilafetpenahi Necm-i Terakki Mektebi hoca ve talebeleri. Okul; Hüseyin Hıfzı Bey tarafından kurulmuş ve müdürlüğü üstlenilmiştir. Üsküdar Valide-i Atik'te kurulmuş olan okul, karma sistemle iptidai ve rüştiye düzeyinde eğitim vermekteydi.

> Necm-i Terakki Mektebi-Hocaları ve Talebeleri

- ◆ Saye-i maarif-piraye-i hazret-i padişahide Necm-i Terakki Mektebinin resm-i tevzi-i mükâfatında dua-yı vâcibü'l-eda-yı hazret-i Hilafetpenahi. Necm-i Terakki Mektebi hoca ve talebeleri. Okulun Necm-i Terakki Kütübhanesi adlı bir yayınevi de bulunmaktaydı.

> *Necm-i Terakki Mektebi-Hocaları ve Talebeleri*

- ◆ Saye-i maarif-piraye-i hazret-i padişahide Necm-i Terakki Mektebinin (kız öğrencileri) İnas talebatı cariyeleri. Necm-i Terakki Mektebi hoca ve talebeleri. Necm-i Terakki Mektebi karma eğitim veren özel okullardandı.

> *Necm-i Terakki Mektebi-Hocaları ve Talebeleri*

- ◆ Saye-i maarif-piraye-i hazret-i padişahide Necm-i Terakki Mektebi'nin inas (kız) talebâtı.

> *Necm-i Terakki Mektebi-Hocaları ve Talebeleri*

- ◆ Saye-i maarif-piraye-i hazret-i padişahide Necm-i Terakki Mektebi'nin tevzi-i mükafâtı (Ödül töreni).

> Göztepe'de Şems-ül Maarif-Mekteb-i Hususi

- ◆ Göztepe'de Şems-ül Maarif Hususi Mektebi. Müslümanların açtığı özel okullardan olan Şems-ül Maarif, iptidai ve rüştiye düzeyindedir. Okulda, kız ve erkek öğrencilerin bir arada öğrenim gördüğü karma eğitim sistemi uygulanmıştır.

> Şems-ül Mekatib-i Hususi

◆ Şems-ül Mekatib-i Hususi.

> *Dar'üttahsil-i Hususi*

◆ *Dar'üttahsil-i Hususi.*

> *Hamidiye Mektebi-Hoca ve Talebeleri*

◆ Hamidiye Mektebi hoca ve talebeleri Kâğıthane mesire alanında.

> Hamidiye Mektebi-Hoca ve Talebeleri

◆ Hamidiye Mektebi hoca ve talebeleri Kâğıthane mesire alanında.

> *Mekteb-i Mülkiye-Hoca ve Talebeleri*

- ◆ Taht-ı himaye-i fuyuzat-vaye-i hazret-i padişahide bulunan (Darülfeyz-i Hamidi) Mekteb-i Mülki ve Askerisi. Fotoğrafta hoca ve erkek öğrencilerin arka kısmında kız öğrenciler de görülmektedir. (İstanbul)

> *Mekteb-i Mülkiye-Hoca ve Talebeleri*

- ◆ Taht-ı himaye-i fuyuzat-vaye-i hazret-i padişahide bulunan (Darülfeyz-i Hamidi) Mekteb-i Mülki ve Askerisi. (İstanbul)

- ◆ Sultan II. Abdülhamid'in, Kâğıthane mesire alanında mekteplere verdiği piknik sırasında Aşiret mektebi öğrencileri görülmekte.

MEKTEB-İ AŞİRET-İ HÜMÂYÛN (AŞİRET MEKTEBİ)

Sultan II. Abdülhamid döneminde; Osmanlı Devleti'ne mensub Arap ve diğer aşiret reislerinin çocuklarına, Türkçe öğretmek, Osmanlı kültürü ve terbiyesi ile yetiştirerek devlete bağlılıklarını sağlamak amacıyla, 1892 yılında Aşiret Mektebi diğer adıyla "Mekteb-i Aşîret-i Hümayun" açılmıştır.

Mektebe başlangıçta, Halep, Bağdat, Suriye, Musul, Basra, Diyarbakır, Trablusgarp vilayetlerinden ve Kudüs, Bingazi ile Zor sancaklarından aşiret reislerinin çocuklarıyla, muteber ailelerin oniki ile onaltı yaş arasındaki kabiliyetli çocukları alınmıştır. Daha sonraları Kürt ve Arnavut aşiret reislerinin çocukları da kabul edilmeye başlanmış, böylece mektep bütün aşiretlere hitap eder duruma gelmiştir.

İstanbul'da Akaretler'deki bir binada faaliyet gösteren okul, daha sonraları Kabataş'taki Esmâ Sultan Konağı'na taşınmış ve kapanana kadar burada eğitim vermiştir.

Aşiret mektebi; okulun iyi yönetilmesini sağlayacak idareciler bulunamaması, masraflarının karşılanamaması ve öğrenciler arasındaki siyasi fikir ayrılıkları ve yabancı ülkelerin oyunları gibi sebepler gösterilerek 1907 yılında kapatılmıştır.

> *Aşiret Mektebi*

- ◆ Aşiret Mektebi binası. Aşiret Mektebi; Sultan II. Abdülhamid tarafından, aşiretlerin hâkim olduğu bölgeleri kontrol altına alabilmek için, aşiret reislerinin ve ağalarının çocuklarını, Osmanlı kültürüne, devlete ve saltanata bağlı, Osmanlı hanedanını seven ve savunan gençler olarak yetişmesi düşüncesiyle 1892 yılında İstanbul'da açılmıştır.

> Aşiret Mektebi-Hoca ve Talebeleri

- ◆ Aşiret Mektebi hoca ve talebelerinin Kâğıthane’de yapılan piknik sırasında dua eden görüntüleri. İlk aşamada mektebe; Arap aşiretlerinin çocukları alınmış, daha sonraki aşamada Doğu Anadolu ve Arnavutluk bölgelerindeki aşiret reislerinin çocukları da eklenmiştir.

Trabzon Ermeni Mektebi resmidir.

ANADOLU TOPRAKLARINDA AÇILAN YABANCI OKULLAR

> Antakya Rum Ortodoks Mektebi

◆ Antakya kasabasında Rum Ortodoks Mektebi'nin resmidir.

> Gaziantep Protestan Mektebi

◆ Ayıntap Protestan Mektebi.

> *Trabzon Rum Kızlar Mektebi*

◆ Trabzon'da Rum Kızlar Mektebi'yle Fransız Konsoloshanesi resmidir.

> Trabzon Rum Mektebi

◆ Trabzon'da Zükur (Erkek) Rum Mektebi resmidir.

Filistin Nablus'ta Mekteb-i Sanayi'nin açılış merasimi.

ANADOLU TOPRAKLARI DIŞINDA
AÇILAN YABANCI OKULLAR

> *Bulgaristan Mekteb-i İptidai*

◆ *Bulgaristan Kırcaali'de Mekteb-i İptidai*

> Karadağ İnas Mektebi

◆ Karadağ Çetine'de İnas (kız) Mektebi.

> *Mekteb-i Sanayi-Açılış Merasibi*

◆ Filistin Nablus'ta Mekteb-i Sanayi'nin açılış merasimi.

> Nator Ziraat Mektebi

◆ İsrail Yafa'da Nator Ziraat Mektebi.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ahmet Mithat Efendi, Üss-i İnkılap, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Aktaş, Esat, XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Sancağı, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2009.
- Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul, 1999.
- Alkan, Mehmet Ö., Ölçülebilir Verilerle Tanzimat Sonrası Osmanlı Modernleşmesi, Doktora Tezi, İstanbul, 1996.
- Alkan, Mehmet Ö., Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839 - 1924, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara, 2000.
- Arıcı, Hayrettin, XIX. Yüzyılda Trabzon Vilayetinde Eğitim (Vilayet Salnamelerine Göre), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2006.
- Batmaz, Şakir, Tüccar Kaptan Mektepleri, Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri, 17-18 Mayıs 2004, İstanbul: Globus Dünya Basımevi.
- Baytal, Yaşar, Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 11, 2001.
- Çeşme, Volkan, Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XV/2 (2014): 39-80.
- Demir, Timur, Eğitim Tarihimizde Heybeliada Bahriye Mektebi'nin Yeri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2011.
- Demirel, Derya, Osmanlı Devletinde Sultaniler ve İdadiler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2007.
- Dölen, Emre, Tekstil Tarihi, Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayinin Tarihsel Gelişimi, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Duymaz, A. Şevki, II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2003.
- Ergin, Osman Nuri, Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, 1977.
- Eser, Gülşah, Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.
- Gökçay, Namık, Deniz İkmal Eğitimi ve Okulları (1699-1999), İstanbul, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2005.
- Gökmen, Ertan, Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidai Mekteplere Dönüştürülmesi. (<http://ankara.dergipark.gov.tr/download/article-file/114078>)
- İlkin, Selim, İlhan Tekeli, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Kadioğlu, Sevtap, Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası üzerine Bir İnceleme, Osmanlı Bilimi Araştırmaları IV/1, 2002.
- Kadioğlu, Sevtap, Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve "Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi", Kutadgubilig, sayı 8, İstanbul (Ekim) 2005.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, 10. Cilt.
- Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- Kodaman, Bayram, Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67; Seri: IV, Sayı: A.21, Ankara, 1987.
- Kurt, Deniz, Türkiye'de Askeri Eğitimin Modernleşme Sürecinde İşıklar Askeri Lisesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- Nurdoğan, Arzu M., Yaşar Arslanyürek, Osmanlı Devleti'nde Tüccar Kaptan Yetiştirme Çabaları, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl: 2010, Sayı: 31.
- Önsoy, Rifat, "Tanzimatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri", Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999) Tebliğler.
- Önsoy, Rifat, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
- Özgüven, Burcu, "İdâdi Binaları", Tarih ve Toplum, 82, Ankara 1990, s.46.
- Öztürk, Cemil, İslam Ansiklopedisi. İdâdi maddesi. Mühendishane-i Berri Hümayun maddesi.
- Polat, Hatice, Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013.
- Semiz, Yaşar, Recai, Kuş, Osmanlı'da Mesleki Teknik Eğitim: İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930).
- Sezer, Cemal, Bolu Mektebi İdadisi, Özet Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS), Aralık 2013 December 2013, Yıl 6, Sayı XVI, ss. 505-523. Year 6, Issue XVI, pp. 505-523.
- Şişman, Adnan, Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2008) 1/1, 27-43.
- Tenger, Süleyman, Rüştüye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- Tüzdil, A. Nevzat, Türkiye'de Veteriner Fakültesinin Tarihi ve Laboratuvar Hayatının Başlangıcı, Ankara Üniversitesi Basımevi 1955.
- Unat, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1964.
- Vahapoğlu, M. Hidayet, Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.
- Yıldırım, Mehmet Ali, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", OTAM, sayı 24, Eylül 2008 (Ankara 2010).
- Yıldırım, Yıldırım, Halep Vilâyet Salnâmelerine Göre (1867-1908) Ayıntâb, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2010.
- Yıldız, Hatip, Osmanlı Yenileşme Dönemi'nde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: VII, Nisan 2012. www.e-sarkiyat.com,
- Yıldız, Özgür, Halkalı Ziraat Mektebi'nin Tarihçesi. The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Vol.5, Issue.4, August 2012.

Yararlanılan Web Siteleri

- <http://gercektarihvekultur.blogspot.com.tr>
- <http://veteriner.co/veteriner-hekimlik.html>
- <http://veteriner.mehmetakif.edu.tr>
- <http://www.bilimtarihi.org>
- <http://www.bizimsahife.org>
- <http://www.jasstudies.com/Makaleler>
- <http://www.mulkiyeistanbul.org>
- <http://www.nedir.com>
- <http://www.politics.ankara.edu.tr>
- <http://www.tarihtarih.com>
- <http://www.turkcebilgi.com>
- <http://www.vefader.org.tr>
- <https://www.msxllabs.org>